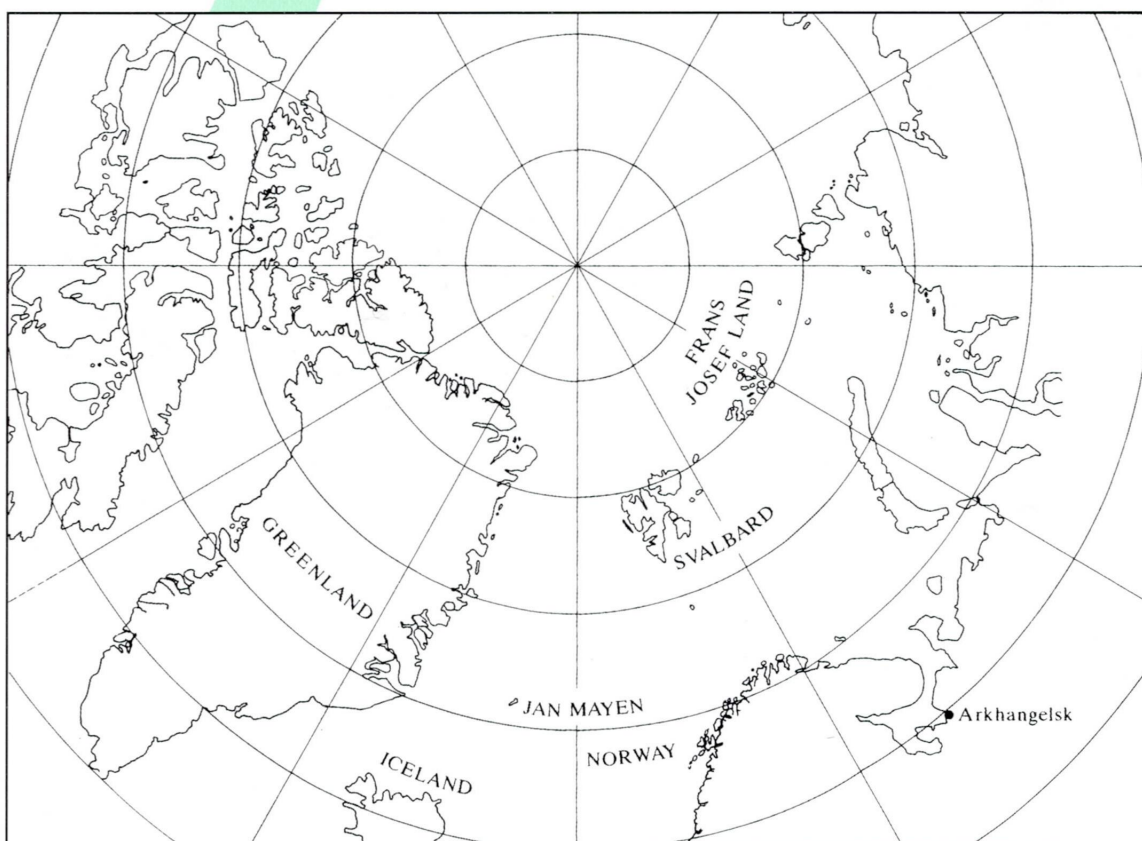

KULTURHISTORIE
NR. 30

TROMSØ

TROMSØ MUSEUMS RAPPORTSERIE

Svalbards arkeologiske historie

av Bjørn Hebba Helberg

UNIVERSITETET I TROMSØ • TROMSØ MUSEUM
TROMSØ 1998

ISSN 0333-2802

SVALBARDS ARKEOLOGISKE HISTORIE

av

Bjørn Hebba Helberg

Tromsø 1998

Tromsø, kulturhistorie nr. 30 ISSN 0333-2802

Universitetet i Tromsø - Tromsø Museum

Omslag: Svalbard i Arktis.

Frontispiece: The archipelago of Svalbard in the Arctic.

INNHold	Side
SUMMARY	5
FORORD	7
I. INNLEDNING	8
1. Kort kulturhistorisk forskningsoversikt	8
II. KULTURMINNER OG KULTURMINNEKATEGORIER PÅ SVALBARD	10
2. Innledning	10
2.1. Den fortidige virksomheten og kulturminneproduksjonen	10
III. ARKEOLOGISKE UTGRAVNINGER	12
3. Innledning	12
3.1. Amatørens tid og virksomhet	12
3.1.1. De enkelte aktørene	13
3.2. Fagarkeologenes inntreden og virksomhet	16
4. Utgravninger av russiske fangsstasjoner	17
4.1. Innledning	17
4.2. Sovjetiske og russiske utgravninger	17
4.2.1. Innledning	17
4.2.2. De enkelte utgravningene	19
4.3. Polske utgravninger	30
4.3.1. Innledning	30
4.3.2. De enkelte utgravningene	30
4.4. Norske utgravninger	31
4.4.1. Innledning	31
4.4.2. De enkelte utgravningene	31
4.5. Flernasjonale utgravninger	34
4.5.1. Innledning	34
4.5.2. De enkelte utgravningene	34
4.6. Sammendrag	39
5. Utgravninger av kvalfangststasjoner	40
5.1. Innledning	40
5.2. Nederlandske utgravninger	40
5.2.1. Innledning	40
5.2.2. De enkelte utgravningene	42
5.3. Norske utgravninger	45
5.3.1. Innledning	45
5.3.2. De enkelte utgravningene	45
5.4. Danske utgravninger	49
5.4.1. Innledning	49
5.4.2. De enkelte utgravningene	50
5.5. Polske utgravninger	50
5.5.1. Innledning	50

5.5.2. De enkelte utgravningene	51
5.6. Flernasjonale utgravninger	51
5.6.1. Innledning	51
5.6.2. De enkelte utgravningene	52
5.7. Sammendrag	54
6. Utgravninger av andre kulturminnetyper	55
6.1. Innledning	55
6.2. De enkelte utgravningene	55
IV. KULTURMINNEREGISTRERINGER	56
7. Innledning	56
7.1. De enkelte registreringer	58
7.2. Sammendrag	66
V. SAMMENDRAG OG KONKLUSJON	68
8. Innledning	68
8.1. Avslutning	68
LITTERATUR	71

SUMMARY

Helberg, B.H. 1998: The archaeological history of Svalbard. Tromura, kulturhistorie 30. 75 pp.

This Tromura edition offers readers a brief orientation to the archaeological activities conducted at Svalbard by both amateur and professional archaeologists during the period 1861-1996.

The first Svalbard archaeological excavations were naturally led by amateurs. During the 1800s, the natural sciences led the way in Svalbard research and, because of this, specialists in the natural sciences were those who registered the initial discoveries and who excavated the archipelago's cultural artefacts. It was not until 1955 that the first professionally led archaeological expedition occurred. Archaeological activities increased dramatically throughout the 1980s - in regards to both intensity and participation - but one event occurred in 1976 which needs to be mentioned. At that time, the management of Svalbard's cultural heritage gained more stringent control by means of the so-called Culture Heritage Administration of Svalbard and Jan Mayen, whose responsibilities were delegated to Tromsø Museum. The first professional excavation to occur under the auspices of the Culture Heritage Administration took place in 1984.

All of the foreign-led excavations have been characterized by what may be termed research dominated excavations. This entails that those excavations have had more extensive scientific projects with specifically pre-determined aims. For the Norwegian excavations this has not been the case, albeit with the exception of two which were regarded as critical excavations. This then implies that the Norwegian excavations have not been a part of any extensive research projects and, consequently, they have not had the same kind of theoretical approach as the forementioned research dominated excavations. Further, individual archaeologists from various countries have traditionally concentrated their research on "national" cultural artefacts; the Russians, for instance, have basically only focused on Russian sites, while Dutch and Danish archaeologists have primarily directed their attention to cultural artefacts of the whaling era. The exception, however, may be found among Polish and Norwegian archaeologists who have not followed this tradition. One of the reasons for this in Norway may be due to the primary objective of Norwegian archaeologists: the concept of preservation. Norwegian archaeologists must, as a result, be ready to encompass a greater number of priorities.

In addition to the excavations, an extensive and time-consuming effort has gone into the mapping and registering of Svalbard's numerous cultural artefacts. Because the first Svalbard regulation concerning cultural artefacts was legislated in 1974, all pre-1900 cultural artefacts became automatically protected under the new law. Additional regulations were put into effect in 1991 and 1992; these extended the protective nature of such regulations to encompass all pre-1945 artefacts. Following the adoption of the first regulation, a six-month position of employment was established in 1976 with the main aim of registering cultural artefacts. This led to a massive increase in the recordings of various cultural artefacts.

Svalbard's archaeology distinguishes itself from that of Norway's mainland, both in regard to the kind and age of cultural artefacts. Svalbard does not have an indigenous population and, currently, the history of man in the archipelago can only be traced back approximately 400 years in time. Viewed from an archaeological perspective, Svalbard's archaeology should be looked upon as "post-Reformation archaeology", or "new modern archaeology" (in other words, from the post-1537 era).

The cultural artefacts that have captured the interest of archaeologists descend from West-European commercial whaling and the winter hunting era of the Pomors (when hunters frequently stayed at Svalbard throughout the winter). Now more than 1400 cultural artefacts are classified as belonging to these two hunting traditions, most of which originate from habitation sites but which may include blubber ovens, graves, etc.

When one investigates cultural artefacts from the era that archaeologists define as "new modern", it is important to realize that "non-archaeological" sources may also be of some significance. It would practically be impossible, in other words, not to delve into written sources when looking at Svalbard's cultural heritage.

Future archaeological research at Svalbard should incorporate known written sources to a greater degree. This, in particular, applies to the Russian hunting tradition, where archaeological research has not pursued any depth in comprehension of written, primary Russian sources. One of the reasons for this, of course, may be due to the language barrier which the Russian language poses for most West-European researchers. It is also appropriate that archaeological research directs its attention toward the Norwegian winter hunting era that existed between the 1850s and up to the present. Historians, it seems, have been leading the way in this matter. But there are vital key issues and approaches that can enlighten via written and archaeological sources, and which can be used to more readily understand the Russian hunting tradition. These approaches can focus, for instance, on the utilization of land and natural resources among these hunting groups, and perhaps the issue of continuity for these two hunting traditions.

Archaeological sources differentiate themselves in many ways from those of written sources. While the latter frequently are used to shed light on issues from a macro-level, the contribution of archaeology itself leads us to the micro-level at the opposite side of the scale. The main objective of archaeology has often entailed a verification of the historical sources, but archaeology also has its own story to tell and particularly in relation to individual localities. Perhaps then the archaeologist can produce results that defy the written portrayals and deliver information which the historians cannot obtain.

FORORD

Svalbards arkeologiske historie blei skrevet våren 1996 i forbindelse med at jeg satt i et vikariat som "svalbard-arkeolog" på Tromsø Museum. Rapporten var et oppdrag fra Riksantikvaren og hadde som målsetting å få ei sammenfatning av den arkeologiske virksomheta på Svalbard. Den kan på en måte stå som ei avslutning på Tromsø Museums rolle i kulturminneforvaltninga på Svalbard i det forvaltningsansvaret blei flytta fra Tromsø Museum til Sysselmannen på Svalbard 1. januar 1997.

Dette er første gang at en samla forskningsoversikt over den arkeologiske virksomheta på Svalbard framlegges. Jeg håper derfor at arbeidet kan bli til nytte for de som skal vandre i Svalbards arkeologiske kulturlandskap, og at det kan være til hjelp for de som skal ivareta forvaltninga og for forskere som vil arbeide med kulturminnene på øygruppa.

Jeg takker Roger Jørgensen for gode og raske faglige innspill, Vibeke Bårdsdatter Bårnes for språkvask og Mark Ledingham for oversettelse av sammendraget.

Sysselmannen på Svalbard skal ha stor takk for økonomisk trykkestøtte.

Tromsø, mars 1998.

Bjørn Hebba Helberg

SVALBARDS ARKEOLOGISKE HISTORIE

I. INNLEDNING

1. Kort kulturhistorisk forskningsoversikt.

De første arkeologiske utgravninger på Svalbard blei naturlig nok utført av amatører. På 1800-tallet var naturvitenskapene enerådende innafor forskning på Svalbard, og det var derfor naturvitere av ulike slag som stod for de første registreringer og utgravninger av kulturminner på øygruppa. Først ut var den svenske polarfarer og vitenskapsmann Gerard De Geer som i årene 1861, 1864 og 1868 foretok undersøkelser av russetufter i området rundt Isfjorden og Liefdefjorden. Også den svenske polarforskeren Carlheim-Gyllensköld foretok en rekke utgravninger. Lite av dette er publisert, men i boka *På åttionde breddgraden* gjengis en del av De Geers og hans egne utgravninger. I tillegg finnes det også informasjon om kulturminner i reiseskildringer fra de mange eventyremen og fangstmenn som gjennomførte ekspedisjoner til Svalbard på 1700-, 1800- og 1900-tallet. Fangstmannen Norberg, som ved flere høve grov ut og ødela tufter etter russiske og norske fangststasjoner, kan stå som representant for disse. Denne type virksomhet var enerådende heilt fram til 1955 da den første fagarkeologiske undersøkelse fant sted. (Keilhau 1831, Carlheim-Gyllensköld 1900, Norberg 1918:68, 71, Guttormsen 1985:47-48, Roll 1994:25, Jørgensen 1995a:2).

Den første profesjonelt organiserte og leda arkeologiske ekspedisjon fant som nevnt sted i 1955. Dette var første feltsesong av i alt tre innafor et program som blei kalt "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjon til Svalbard". Prosjektet gjennomførte omfattende feltarbeider i 1955, 1958 og 1960 under ledelse av arkeologene Povl Simonsen, Hans Christiansson og etnologen Helmer Tegengren. (Tromsø Museums topografisk arkiv, Christiansson 1956, Simonsen 1957, Christiansson og Simonsen 1957, Jørgensen: 1995a:2).

Etter dette profesjonelle intermesso fortsatte imidlertid amatørernes virksomhet utover i 1960-åra. Først fra og med 1968 er det slutt på amatørernes rolle i svalbardarkeologien. Heretter utøves all arkeologisk virksomhet av profesjonelle aktører, og aktiviteten tiltar sterkt utover 1970, 1980- og 1990-åra. Denne virksomheta kommer fra arkeologiske miljøer i Norge, Sovjetunionen/Russland, Nederland, Polen, Danmark, Sverige og Finland. I den første fasen, på 1950- og 1960-tallet, var det kun arkeologer fra Sverige, Finland, Tyskland og Norge som deltok. Først henholdsvis i 1978 og 1979 kom arkeologer fra Sovjetunionen og Nederland i gang med utgravninger på øygruppa, og seinere utover i 1980-åra økte den arkeologiske virksomheta betraktelig både når det gjelder intensitet og deltakelse, idet man også fikk deltakelse fra land som Polen og Danmark. (Tromsø Museum, Topografisk arkiv). I 1976 kom kultuminnevernet for Svalbard inn i fastere former gjennom opprettelse av det såkalte "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen" som blei plassert ved Tromsø Museum (Roll 1994:2). I 1984 fant den første fagarkeologiske utgravninga sted i regi av kulturvernet. Dette var den første utgravninga på Svalbard leda av norske arkeologer på heile 29 år (Jørgensen 1986:3). Fra og med 1986 fikk "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen" egen arkeolog (Roll 1994:2), og dette førte til en økt innsats på den arkeologiske arena.

Kort kan det sies at alle de utenlandske utgravningene har vært forskningsgravninger. Dette innebærer at disse gravningene har vært en del av større vitenskapelige prosjekter med ei på forhånd utarbeida overordna målsetting. Dette har ikke vært tilfellet for de norske utgravningene som alle, unntatt P. Simonsens utgravning fra 1955 og ei av utgravningene til "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen", har vært nødgravninger. Det vil si at disse utgravningene ikke har vært en del av større forskningsprosjekter, og dermed ikke har hatt en teoretisk tilnærming og en målretta problemstilling på samme måte som ved de nevnte forskningsgravningene.

Fig. 1. Typisk kulturlandskap på Svalbard. Kvalfangstanlegg på Ytre Norskøya. (Foto: Bjørn Hebba Helberg). / Typical cultural landscape on Svalbard. Whaling stations on Ytre Norskøya. (Photo: Bjørn Hebba Helberg).

Det har også blitt en tradisjon at de ulike lands arkeologer har konsentrert seg om "sine egne" kulturminner, slik at de russiske arkeologene kun har konsentrert seg om russetufter, og nederlandske og danske arkeologer har fokusert på kulturminner tilhørende kvalfangstepoken. Unntaket er polske og norske arkeologer som ikke har fulgt denne tradisjonen. En av årsakene til dette kan være at norske arkeologers hovedoppgave har vært å ivareta forvaltningssida, og dermed har de vært nødt til å spre sin innsats over flere områder.

I tillegg til utgravningene har det vært utført et stort og langvarig arbeid vedrørende kartlegginga og registreringa av Svalbards ulike kulturminner. Den første forskrifta som omhandler Svalbards kulturminner kom i 1974, og med dette blei alle kulturminner eldre enn 1900 automatisk freda. Denne fredningsgrensa gjorde imidlertid at flere av Svalbards viktige kulturminner falt utafor lovfesta vern. Blant anna blei det meste av kulturminnene knytta til den norske overvintringsfangsten og den tidlige bergverksdrifta uten beskyttelse. Ei "midlertidig" forskrift kom derfor i 1991, og denne blei erstatta av ei ny forskrift i 1992 som utvida fredningsgrensa til 1945. Etter at den første forskrifta var vedtatt blei det oppretta ei kulturminnefaglig (halvårlig) stilling i 1976 med registrering av kulturminner som hovedoppgave (Roll 1994:2). Dette førte til ei stor økning i registreringer av kulturminner av ulik karakter.

II. KULTURMINNER OG KULTURMINNEKATEGORIER PÅ SVALBARD

2. Innledning.

Kulturminnene på Svalbard skiller seg nokså mye fra de vi finner i fastlands-Norge, både med hensyn på type og alder. Alle kjente kulturminner på øygruppa er yngre enn de automatisk freda kulturminnene på fastlandet, viss vi ser bort fra de samiske som har en fredningsgrense på 100 år. Disse kulturminnene kan ikke knyttes til en fast bosetning, men er knytta til sesongmessige aktiviteter eller tidlige industrielle anlegg, og kulturminnenes proviniens er enten nasjonal eller internasjonal av karakter. Kulturminnene på Svalbard stammer fra mange og ulike aktiviteter fra øygruppa blei oppdaga i 1596 og fram til nåværende fredningsgrense (1945) blei satt. De aller fleste av disse stammer fra den tidlige kvalfangsten på 1600- og 1700-tallet, den russiske overvintringsfangsten på 1700- og 1800-tallet, den norske overvintringsfangsten på 1800- og 1900-tallet og den tidlige bergverksdrifta i vårt århundre. I tillegg finnes det kulturminner fra de ulike ekspedisjonene som fangstmenn, vitenskapsmenn og eventyrere sto bak, samt etterlatenskap fra andre verdenskrig.

Tabell 1 (side 11) gir en oversikt over registrerte, automatiske freda kulturminner på Svalbard. Sjøl om dette på ingen måte er en fullstendig oversikt, gir den likevel et godt inntrykk av mengden av kulturminner og forholdet mellom de ulike kulturminnekategorier.

I første del av denne oversikten omtales kun kulturminner som normalt defineres som arkeologiske og som har vært av interesse for arkeologene. Kulturminner som inngår i en slik kontekst stammer i all hovedsak fra to miljøer, nærmere bestemt fra den tidlige kvalfangsten og den russiske overvintringsfangsten. Dette innebærer at store deler av kulturminnekomplekset bortfaller. Utafor denne sammenhengen har det vært vist liten interesse fra arkeologenes side, men ett unntak finnes, og dette skal vi komme nærmere inn på i del III. I del IV, om kulturminneregistreringer, skal vi også komme litt inn på de øvrige kulturminnetypene som normalt faller bort innafor en arkeologisk kontekst. Dessuten må vi anta at det ikke er lenge før den norske overvintringsfangsten innlemmes i den arkeologiske sfæren.

2.1. Den fortidige virksomheten og kulturminneproduksjonen.

Svalbards kulturhistorie handler i all hovedsak om ressursutnyttelse av forskjellige sjø- og landpattedyr gjennom ulike fangststrategier. Som man var inne på i forrige avsnitt vil vi her konsentrere oss om kulturminner fra den tidlige vesteuropeiske kvalfangsten og den noe seinere russiske overvintringsfangsten. Vi skal i dette avsnittet se på hvilke land som var involvert i de ulike fangsttradisjoner og hvilke typer kulturminner som disse lands aktiviteter produserte. Vi skal her ikke berøre de ulike fangsttradisjonene med hensyn til datering, organisering, lokalisering, økonomi, teknologi etc. fordi dette er utførlig behandla en rekke steder, blant anna hos Jenkins 1921, Dalgård 1962, Hacquebord 1981 og 1984, Starkov 1986, 1993, i trykk, Storå 1987, Gillies Ross 1993, Jasinski 1993, Jørgensen 1994, Helberg og Jørgensen 1996 og Chochorowski i trykk.

Etter at nederlenderen Willem Barentsz oppdaga, eventuelt gjenoppdaga Svalbard i 1596 og ga det navnet Spitsbergen, kom det på begynnelsen av 1600-tallet engelske, nederlandske, baskiske, danske og norske kvalfangere til øygruppa for å drive kvalfangst (Helberg 1994a:2-5). Disse aktivitetene produserte et betydelig antall kulturminner. I dag består kulturminnene som kan knyttes til denne kvalfangsten hovedsakelig av tufter, spekkovner og graver.

For den russiske overvintringsfangsten er bildet noe enklere, idet vi kun har en aktør å forholde oss til, nemlig de russiske fangstmennene. Kulturminnene etter denne aktiviteten består i dag av bygninger, tufter, graver, russekors eller fundamentet etter disse, samt vrakdeler av lodjer (russiske båter).

Tabell 1 / Table 1.

Antall registrerte/dokumenterte kulturminner. * Med kors menes russekors eller fundament etter russekors. Vanlige gravkors er ikke talt opp (Roll 1994:11). Tabellen viser antall kulturminner pr. 1993. / Number of recorded/documentated archaeological sites. *Only Russian Orthodox grave crosses are counted (Roll 1994:11). The table shows the number of culture monuments as of 1993.

ANTALLET REGISTRERTE/DOKUMENTERTE KULTURMINNER

	Bygning	Tuft	Spekkovn	Grav	Kors*	Båtvrak	Annet	Sum
Hvalfangst		82	66	972			4	1125
Russisk fangst	2	102		80	37	2		223
Norsk fangst	91	40		27		5	11	174
Ekspedisjons- minner	7	19		1	2		6	35
Industrielle kulturminner	60	32				4	50	146
Offentlige anlegg							15	15
Krigsminner	3						10	13
Slakteplass for hvalross							2	2
Slakteplass for kvitfisk	3						1	4
Bydel/område								
Annet	1						26	27
Uidentifiserte Kulturminner		26		49		4	29	108
Sum	167	301	66	1129	39	15	155	1872

III. ARKEOLOGISKE UTGRAVNINGER

3. Innledning.

Svalbards arkeologi skiller seg ganske vesentlig fra arkeologien på fastlands-Norge, både med hensyn til type og alder på kulturminnene. Svalbard har ingen urbefolkning, og pr. i dag kan menneskets historie på øygruppa kun spores omlag 400 år tilbake. De fleste menneskene som kom hit hadde bare korte opphold og høstet av øyrikets ressurser. De forlot stedene når ressursene var borte eller ikke var lønnsomme mere. Sett i et tradisjonelt arkeologisk perspektiv er derfor all arkeologi på Svalbard "etterreformatorisk arkeologi" eller "nyere tids arkeologi", dvs. fra tida etter 1537. Alle kjente kulturminner på Svalbard er yngre enn de automatisk freda kulturminnene som finnes på fastlands-Norge, med unntak av de samiske kulturminnene og skipsvrak langs kysten.

De kulturminnene som særlig har vakt arkeologenes interesse stammer fra den vesteuropeiske, kommersielle kvalfangsten og pomorenes overvintringsfangst. Det er til nå registrert omlag 1400 kulturminner fra disse to fangsttradisjonene, hovedsakelig tuffer, spekkovner og graver.

Arkeologisk virksomhet i arktiske strøk medfører også ulemper og fordeler som man vanligvis ikke støter på under sørligere breddegrader. Permafrosten står vanligvis like under markoverflata, slik at de arkeologiske funnene ofte ligger fastfrosset. Utgravninger blir dermed tidkrevende og kostbare. Et kompliserende element kan også være at permafrosten sprenger graver og lignende opp til markoverflata hvor de blir eksponert for isbjørn, vær og vind. Svalbards kalde og tørre klima medfører imidlertid at forråtnelsesprosesser går meget langsomt slik at gjenstander av tre, bein, lær og tekstiler blir særdeles godt bevart. Derfor kan man på Svalbard finne gjenstander som ikke lenger er bevart i de områdene fangstfolkene kom fra.

I dette kapitlet skal de enkelte utgravninger behandles, både de fag-arkeologiske og de amatør-arkeologiske utgravningene. Oppbygninga kunne vært foretatt på flere måter, f. eks. ved å presentere hvert land og de utgravninger disse har stått for. Men her lar vi kulturminnetypen være bestemmende slik at vi først behandler alle utgravninger av russiske fangststasjoner, deretter utgravninger av vest-europeiske kvalfangstanlegg og til slutt utgravninger av andre kulturminnetyper, uavhengig av hvilke land personene som har utført disse kommer fra. Både når det gjelder utgravninger og registreringer vil disse bli presentert i henhold til kulturminnevernets områdeinndeling på Svalbard (fig. 2, s. 15).

Unntaket er de amatør-arkeologiske foretakene, her vil alle slike utgravninger bli behandla samla. Dette kommer av at dokumentasjonene omkring disse er meget sparsommelige, spesielt viss vi ser disse i en arkeologisk kontekst.

3.1. Amatørenes tid og virksomhet.

Som tidligere nevnt (s. 8) blei de første utgravninger utført av ulike amatører fra 1861 og heilt fram til 1968. Dette betyr at amatørernes virksomhet fortsatte etter at de fagarkeologiske utgravningene tok til. Disse aktørene kom fra ulike ikke-arkeologiske miljøer, og man kan i dag konkludere med at de gjennom sine "utgravninger" gjorde mer skade enn nytte. Det finnes bare to rapporter ved Tromsø Museum etter slike ekspedisjoner: fra Molaugs ekspedisjon til nord-vest Spitsbergen i 1966 og Dallands utgravning på Edgeøya i 1968. Som arkeologiske rapporter er disse ubrukelige fordi de mangler alle normale dokumentasjonsnivåer som ei fagutgravning skal ha. I tillegg finnes det opplysninger om "registreringer" og "utgravninger" i diverse litteratur som omhandler ekspe-

disjoner til Svalbard. Eksempler på dette kan være B. M. Keilhau, Gerard De Geer, V. Carlheim-Gyllensköld og Hans L. Norberg, som alle omtales i bøker og tidsskrifter som blei publisert rundt århundreskiftet og like etter.

3.1.1. De enkelte aktørene.

Gerard De Geer.

Fra Carlheim-Gyllensköld (1900:182) vet vi at De Geer foretok "utgravninger" av russetufter i Ekmanfjorden i 1882, på Gåsodden i Billefjorden og sannsynligvis i Gipsvika i Sassenfjorden i 1896 (op.cit. 161). Fra begge disse "utgravningene" blei det gjort en rekke funn, spesielt av keramikk. Denne tufta blei fagarkeologisk ettergravd i 1984 av Tromsø Museum, og den kan antakelig dateres til begynnelsen av 1800-tallet på grunnlag av konstruksjonsdetaljer (Jørgensen 1984:101).

"Kaptein-gravningene".

I 1875 og -76 grov sjøkapteinene Gundersen, Elling Karlsen og Charles Gardiner ut overvintringsleira som Willem Barentsz hadde på Novaja Zemlja i 1596. Det blei medbrakt 307 gjenstander tilbake, hvorav 150 blei magasinert ved Tromsø Museum. (Simonsen 1958).

V. Carlheim-Gyllensköld.

Den svenske polarforskeren V. Carlheim-Gyllensköld foretok en rekke "utgravninger". Nesten ingenting av dette er publisert, men i boka *På åttionde breddgraden* (1900) skildres en del av hans egne og De Geers amatør-arkeologiske undersøkelser.

I 1898 foretok Carlheim-Gyllensköld (1900:169-181) ei "utgravning" av ei russetuft på Nordre Russøya i Murchinsonfjorden, Nordaustlandet. Funnmaterialet var stort og mangfoldig og svært godt bevart. Dette kan være en indikasjon på at tufta er ung av alder, muligens overgangen mellom 1700- og 1800-tallet. I tillegg foretok han undersøkelser i kvalfangergreaver i Virgohamn.

Hans Comelius Larsen Norberg.

Hans L. Norberg, fra Kalslett i Tromsø kommune, arbeidet i en årrekke mellom 1901 og 1914 for norske og svenske geologer på Svalbard. I forbindelse med feltarbeider knytta til naturfagene fatta Norberg også interesse for Svalbards eldste bosetning. Med bidrag fra Tromsø Museum arbeida han flere somre med dette, noe som seinere blei publisert i museets årshäfte. Sommeren 1914 grov han ut og dokumenterte en lang rekke kulturminner i områdene rundt Bellsund og Isfjorden. Spesielt vakte flere gammelignende tufter hans interesse, og han foretok "utgravninger" av flere slike strukturer, samt tre russetufter på Axeløya. (Guttormsen 1985:47, Jørgensen u. å.:2). Seinere utgravninger, Odner i 1958 og Jørgensen i 1989, støtter ikke opp om Norbergs (1918:71) hypotese om at *Disse gammer har selvfølgelig været benyttet til overvintring, og det kan kun ha været av folk fra Nord-Norge*. Både Odner (1958a) og Jørgensen (u.å.) knytter disse tuftene opp mot den vest-europeiske kvalfangsten på 1600- og 1700-tallet. Disse tuftene må etter all sannsynlighet ha vært utkikksposter for kvalfangsten, kalt *lookout* av engelskmennene og *uykyk* av nederlendeme.

Norsk Sjøfartsmuseums ekspedisjon til Nordvest-Spitsbergen 1966 (Svein Molaug) / Norsk arkeologisk/Biologisk undervannsekspedisjon til Spitsbergen (N.A.B.U. Stig Skreslet m/flere) 1966.

Sommeren 1966 var en dykkerekspedisjon på Svalbard for å lete etter de hollandske kvalfangstskipene som blei senka av franskmennene i 1693. Ekspedisjonen var tredelt og besto av en arkeologisk, en marinbiologisk og en fysiologisk del. Den arkeologiske delen besto i å lokalisere de nevnte hollandske kvalfangstskutene. Denne delen av prosjektet blei mislykka på grunn av dårlig sikt i sjøen. (Molaug 1968 og Skreslet m/flere 1966).

I Scheibukta, Smeerenburgfjorden, blei det "utgravd" en dobbel spekkovn. Her blei det funnet tekstiler, skomateriale, redskaper, kritt Piper, 3 jernstenger til hver ovn, spiker, rød keramikk etc. (Molaug 1968:15-36). Oversikt over funnmaterialet finnes i arkiv på Tromsø Museum, arkeologisk avdeling. Sjølve funnmaterialet befinner seg i dag på Norsk Sjøfartsmuseum, Oslo, men Tromsø Museum er i dialog med Sjøfartsmuseet angående overføring av materialet til Tromsø.

Dokumentasjonsnivået på utgravninga fra Scheibukta er svak. Det foreligger ikke skikkelige funnkataloger med oversikt over funnene, ingen merking av gjenstandene som sier noe om hvilken kontekst disse blei funnet i og heller ikke profiltegninger. De få plantegningene som finnes må betraktes som skisser, da de ikke er tegna i målestokk. Det er ikke utført en planmessig dokumentasjon av horisontale og vertikale snitt. Den foreliggende dokumentasjonen i tegninger og bilder virker derfor tilfeldig.

Seinere har arkeologer fra "Kulturvetet for Svalbard og Jan Mayen" foretatt arkeologiske prøvestikk (1986) og utgravninger (1989-90) av samme kulturminnet.

I tillegg foretok 1966-ekspedisjonen dokumentasjon, oppmåling og foto av følgende kulturminner i området (Skreslet m/flere:1966): en spekkovn i Kobbefjorden, Danskøya, to hustuffer på vestre øy av Harpunodden, kvalfangst-anlegget på Smeerenburg og anlegget i Sallyhamna.

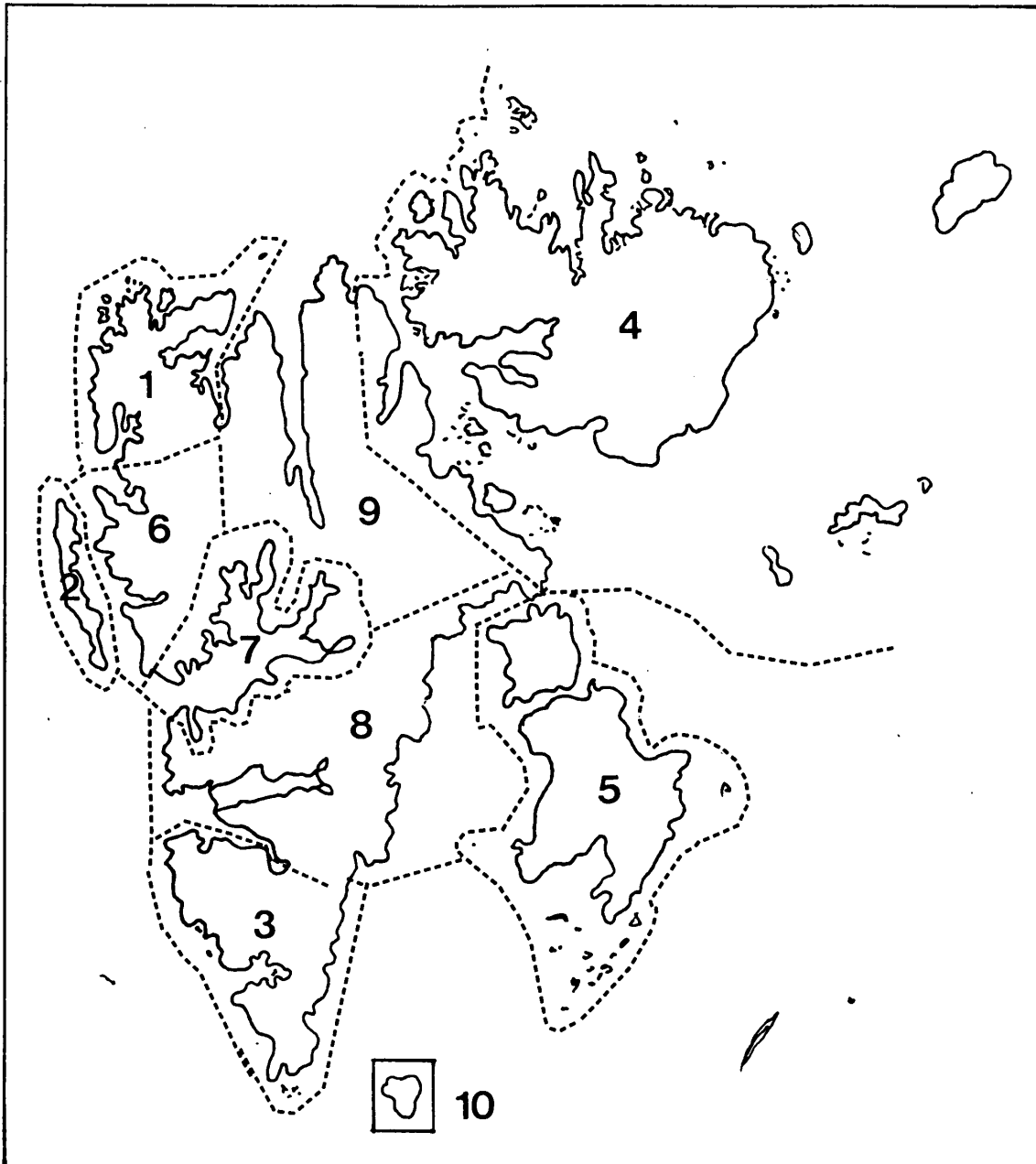
Arne Dalland.

Norsk Polarinstittutt gjennomførte i 1968 en ekspedisjon til Edgeøya. I denne forbindelse foretok Arne Dalland ei amatørutgravning av ei russetuft på Kapp Lee. I tillegg til tufta blei det også funnet en mødding, fire graver, den ene ei dobbelgrav og et utkikkspunkt. I følge Dallands rapport var "utgravninga" hans ansvar, sjøl om den blei gjort i samarbeid med Norsk Polarinstittutts ekspedisjonsleder Neilson. Funnene var etter Dallands meining Polarinstittutts eiendom, og disse overførte han til instittuttet etter at rapporten var ferdig. (Dalland 1969, Dalland u.å.).

Dallands rapport, fotos og tegninger fra "utgravninga" og av ulike gjenstander er tilgjengelig. Men det foreligger ingen ferdig funnkatalog over gjenstandsmaterialet som gir noen informasjon omkring konteksten dette blei funnet i. Plantegningene må betraktes som skisser da disse ikke er tegna i målestokk. Profiltegninger forekommer ikke. Det finnes med andre ord ikke dokumentasjon av vertikale eller horisontale lag, slik at det foreliggende dokumentasjonsmaterialet virker svært tilfeldig og lite gjennomtenkt.

Tross mangel på funnkatalog er det åpenbart at enkelte funn mangler. Ved gjennomgang av funnene på Norsk Polarinstittutt i 1995 mangla to gjenstander; et lite metallkors med inskripsjon og en russisk mynt fra 1771. Mye tyder på at disse gjenstandene aldri blei innlevert til instittuttet. (Dalland 1968, Jørgensen 1995b:2).

OMRÅDEINNDELING AV SVALBARD

- 1 Nordvest-Spitsbergen nasjonalpark
- 2 Forlandet nasjonalpark
- 3 Sør-Spitsbergen nasjonalpark
- 4 Nordaust-Svalbard naturreservat
- 5 Søraust-Svalbard naturreservat
- 6 Kongsfjorden
- 7 Isfjorden
- 8 Nordenskiöld Land - østkysten
- 9 Wijdefjorden
- 10 Hopen - Bjørnøya

Fig. 2. Områdeinndeling av Svalbard. / Grouping of administrative areas on Svalbard.

I følge Dalland hadde tufta to bruksfaser, i det ei ny hytte blei bygd på restene av ei eldre. Den eldste hytta var den største med et oppholdsrom på 3,1 x 4,8 meter (innvendig mål), og han regner med at denne delen har hatt et eller flere ytre rom eller tilbygg. Dalland forklarer den todelte bruksfasen med at den første hytta har brent ned og at ei ny er reist på den gamle branntomta. Oppholdsrommet i den yngste hytta er mindre enn i den eldste fasen, bare 2,75 x 3,00 meter, med et ytre rom på 2,5 x 3,00 meter. Etter Dallands meining har det vært brukt ulike byggeteknikker i de to delene. Øverst i de yngste kulturlagene blei det funnet en russisk mynt fra 1771. Dalland daterer på dette grunnlag den yngste bruksfasen til tida etter 1771 og den eldste til før 1771. (Dalland u. å.). I forbindelse med denne "utgravninga" kom det fram et ganske stort gjenstandsmateriale, mellom 1500 og 2000 gjenstander. Spesielt keramikkforekomstene var store.

I 1982 blei tremateriale fra tufta dendrokronologidatert og ga som resultat 1746. Dette gir en bakre grense for bosetninga, det vil si at den yngste hytta må ha vært satt opp seinere enn 1746. Sommeren 1995 blei det foretatt ei fagarkeologisk utgravning av det resterende tufteområdet. (Jørgensen 1995b).

3.2. Fagarkeologenes inntreden og virksomhet.

Som nevnt i innledninga blei den første fagarkeologiske utgravninga foretatt i 1955, som første av i alt tre feltesonger, under fellesbetegnelsen "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjon til Svalbard". Denne ekspedisjonen som foretok utgravninger i 1955, -58 og -60 blei leda av arkeologene Povl Simonsen, Hans Christiansson og etnologen Helmer Tegengren. Disse var henholdsvis fra Tromsø, Uppsala og Åbo. Men etter dette skulle det gå heile 18 år før ei fagarkeologisk utgravning på Svalbard kom i stand. I 1978 starta det daværende Sovjetunionen et større og langvarig forskningsprogram vedrørende gammel russisk bosetning på Svalbard. Dette blei og blir fortsatt leda av den russiske arkeologen Vadim F. Starkov fra Det Sovjetiske Vitenskapsakademiet. Fra 1978 har russiske arkeologer årlig drevet utgravninger og registreringer på Svalbard. Fra og med 1984 har norske arkeologer foretatt utgravninger på øygruppa i forbindelse med opprettelsen av "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen". I tillegg har arkeologer fra Nederland, Danmark og Polen foretatt utgravninger. Det som skiller de utenlandske utgravningene fra de norske er at alle disse, med unntak av tre russiske gravninger, har vært forskningsgravninger. Alle de norske utgravningene bortsett fra den første og Marek Jasinskis NAVF-prosjekt, har vært nødgravninger.

De arkeologiske aktørene kom fra mange og forskjellige miljøer med til dels meget ulik faglig tradisjon. Det blei derfor stilt spørsmål ved omfanget og kvaliteten på utgravningene. Spesielt på grunn av russemes høye utgravningstempo og etter vestlige arkeologers syn mangelfulle feltdokumentasjon, blei det ivra for en konferanse der aktørene kunne enes om et felles opplegg.

Konferansen blei holdt på Tromsø Museum i 1989 med deltakere fra de arkeologiske miljøene i Sovjet, Nederland, Polen, Danmark og Norge, samt Sysselmannen på Svalbard. Resultatet blei enighet om en felles (minste) standard på de arkeologiske utgravningene og dokumentasjonsnivået på disse. Det blei også enighet om at alt arkeologisk materiale skal være tilgjengelig for alle parter. I tillegg blei fagmiljøene enige om å møtes hvert år etter feltesongens avslutning for å informere hverandre om de utgravninger som var utført i løpet av sesongen. På disse møtene har også forvaltninga deltatt.

4. Utgravninger av russiske fangststasjoner.

4.1. Innledning.

Russetufter blei første gang fagarkeologisk undersøkt i 1955 (Russekeila) av Povl Simonsen og Hans Christianson som en del av prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard". Men det er først og fremst russiske arkeologer som har foretatt utgravning og forskning av russetufter på Svalbard. Disse har hatt gående et stort og intensivt forskningsprogram på russetufter fra 1978 og fram til i dag, og det er foretatt utgravninger av et stort antall tufter. I tillegg har polske arkeologer foretatt forskningsgravninger av russetufter. Marek Jasinski foretok utgravninger i perioden 1987-90 i forbindelse med et NAVF finansiert forskningsprosjekt.

Foruten disse forskningsgravningene har "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen" ved Roger Jørgensen foretatt 3 nødgravninger av russetufter. Dette har vært gravninger uten en vid og på forhånd utmeisla problemstilling.

I tillegg til de enkelte lands egne prosjekter har det vært en del samarbeidsprosjekter omkring pomorenes overvintringsfangst. Disse vil bli omtalt i avsnitt 4.5.

Kart med oversikt over utgravde russetufter finnes på side 18.

4.2. Sovjetiske og russiske utgravninger.

4.2.1. Innledning.

Russiske arkeologer starta et større og langvarig forskningsprosjekt på Svalbard i 1978 under ledelse av arkeologen Vadim F. Starkov fra Det Sovjetiske Vitenskapsakademiet. Russeme har heile tida utelukkende konsentrert seg om russetufter, altså kulturminner som stammer fra sitt eget lands aktiviteter. Hvert år har det vært utført omfattende registreringer og utgravninger.

Prosjektets hovedmålsetning har i alle år vært todelt. 1) Å registrere og grave ut de eldste kulturminner på Svalbard. (Dette er det russeme kaller for urepoken og må etter all sannsynlighet tolkes som steinalder). 2) Å registrere og grave ut boplasser etter russiske pomorer. (Starkov 1978).

Blant de forskergrupper som har vært mest aktiv på Svalbard står de russiske arkeologer i en særstilling. Disse har fra 1978 og utover heile 1980-årene innbakt en svært ekstensiv gravningsstrategi i sine forskningsprosjekter, og heile 23 ulike lokaliteter eller deler av disse er utgravd. På noen av lokalitetene har utgravningene foregått over flere år.

Alt arkeologisk materiale fra de sovjetiske/russiske utgravningene befinner seg i Barentsburg på Svalbard. De arkeologiske utgravningene må i all hovedsak karakteriseres som forskningsgravninger, og alle har vært utført i henhold til russemes vedtatte vitenskapelige målsetning. Bare tre utgravninger kan med velvilje karakteriseres som nødgravninger; Habenichbukta på Edgeøya og Ymerbukta og Festningen i Isfjorden. Prosjektene har i alle år vært ledet av Vadim F. Starkov.

Det finnes ikke utgravningsrapporter fra feltsesongen 1980 og 1987. Dette skyldes sannsynligvis en uoverensstemmelse mellom Starkov og den norske forvaltninga på Svalbard (personlig meddelse Jørgensen).

OMRÅDER MED UTGRAVDE KULTURMINNER FRA DEN RUSSISKE FANGSTEN

Fig. 3. Områder med utgravde kulturminner fra den russiske fangsten. Plottene viser lokaliteter til utgravde kulturminner som tilhører den russiske overvintringsfangsten. / Areas with excavated archaeological sites from the Pomor hunting period. The dots show locations associated with excavated sites from the Pomor hunting period.

4.2.2. De enkelte utgravningene.

Område 1: Nordvest-Spitsbergen Nasjonalpark.

Ingen russiske utgravninger i dette område.

Område 2: Forlandet Nasjonalpark.

KINGHAMNA - 1985 og 1986.

Sovjetiske arkeologer, under ledelse av V. F. Starkov, foretok utgravninger av ei russisk hustuft i Kinghamna på sørsida av Prins Karls Forland i 1985 og 1986. Anlegget består av ei hustuft, to korsfundamenter, samt ei eller to graver hvor tre hodeskaller var synlige. I tillegg er det spor etter ei mulig kai. Korsene ligger 6 meter sør for tufta og enda 6 meter lengre sør finnes ei steinsetting på 2 x 1 meter. (Starkov 1985, 1987).

Komplekset består av restene av et lafta hus hvor 3-4 omfar var bevart. Det blei ikke gravd i laftehuset i 1985, men det blei åpna ei sjakt på 1,5 meter rundt tufta. Dette viste at det her hadde vært en sammensatt konstruksjon som besto av ei forstue og muligens et bad med avkledningsrom. Forstua utmerka seg med usedvanlig store dimensjoner, 3,7 x 3,2 meter, og hadde rester etter plankegolv. Badet målte 2,8 x 2,9 meter og avkledningsrommet var 2,9 x 1,1 meter. Utgravningene viste at badet og avkledningsrommet kan ha vært ei frittstående bygning som muligens kan skrive seg fra en eldre bosetningsfase. (op.cit 1985).

Hovedmengden av funnene fra 1985-gravningene blei gjort i forstua og bestod av gjenstander produsert av lær, tre, stein, jern og tekstiler. På utsida av tufta blei det gjort funn av keramikk og bein. På grunnlag av funn av et malt sjakkbrett og et brevsegl av voks daterer Starkov komplekset til 1600-tallet. (op.cit. 1985).

I 1986 fortsatte utgravningene i Kinghamna i det man grov ut sjølve boligdelen. Utgravningene avdekket et boligareal på omlag 18 kvadratmeter. Huset har vært lafta og har hatt vinduer først av glimmer og i en seinere fase på 1700-tallet, av glass. Huset har hatt to rom adskilt av en skillevegg og har hatt fem vegger og en ovn av teglstein i boligdelen. Boligrommet var 2,1 x 4,5 meter og hadde et golv av planker. Det minste rommet har sannsynlig vært badstu og var 1,5 x 3,2 meter. Golvet her var delvis av planker og resten var dekket av en haug naturstein som hadde spor etter ild. Plasseringa av ei badstu i et femveggers hus er etter Starkovs mening et nytt fenomen på Svalbard. Starkov beskriver tuftekomplekset som ei todelt bygning som innbefatta en femveggs-hytte med tak og en omfattende forstue. (op.cit 1987).

I alt blei det gjort 532 funn ved 1986-utgravningene. Blant disse dominerer fragmenter av keramiske kar og husgeråd. Ut fra funnsammensetninga stadfester han dateringa fra 1985 til 1600-tallet. (op.cit. 1987).

Område 3: Sør-Spitsbergen Nasjonalpark.

RECHERCHEFJORDEN - 1979.

Utgravning av tilholdsstedet for V. Ja. Cicagovs ekspedisjon i Recherchefjorden. Dette var en ekspedisjon som blei organisert i 1764 for å finne en nordlig passasje til Stillehavet mellom Grønland og Svalbard. Ekspedisjonen,

som var treårig, bygde base i Recherchefjorden i tilfelle overvintring. Her bodde sjøfolkene i to vintre, og det blei bygd bolighus, bad og forrådshus. Det finnes i alt 16 hustuffer etter ekspedisjonen. (Starkov 1979, Roll 1994).

Arkeologekspedisjonen i 1979 grov ut 4 boligkomplekser som til sammen besto av 10 bolighus og bad. Dessuten blei det funnet to kors samt to korsfundamenter. Utgravningene blei konsentrert om de to største boligkompleksene, 1 og 3. Det blei bare foretatt små inngrep i de øvrige. (op.cit. 1979).

Kompleks 1 besto av tre boligenheter (rom) forbundet sammen med to svalganger og et bad. Rommene var lafta og svalgangene i sleppveggskonstruksjon. Rommene målte henholdsvis 5 x 5, 4,8 x 4,8 og 6 x 5 meter. To av rommene og badet hadde ovsrester. (op.cit. 1979).

Det blei gjort en rekke funn i kompleks 1, og disse gir et godt bilde av overvintreneres daglige liv og virksomhet. Sammensetninga er lik for alle bygninger (tuffer). Funnene består hovedsakelig av keramikkfragmenter, mynter og jerngjenstander som spade, øks, spiker, båtkramper og fiskekrok. Det blei også funnet spor etter smedvirksomhet. Av steingjenstander kan nevnes 3 slipesteiner, børsellint og glimmer. Av skinngjenstander kan nevnes knapper og skomateriale, samt båspanter av tre. Dateringa er gjort på grunnlag av myntfunnene. (op.cit. 1979).

Kompleks 3 besto av to bolighus med mellomliggende svalgang. Rom A målte 4,8 x 4,6 meter og hadde rester etter teglsteinsovn i det ene hjørnet. Svalgangen var bygd i sleppveggskonstruksjon, resten var lafta. Rom B målte 5,4 x 5,4 meter og hadde ovsrester i det ene hjørnet. (op.cit. 1979).

Gjenstandsmaterialet er ikke rikt, og de fleste blei funnet i rom A. Funnene består av forskjellige gjenstander av leire, jern, stein og tre. (op.cit. 1979).

SØRKAPPØYA - 1981.

Russiske arkeologer registrerte mange kulturminner av russisk opprinnelse på Sørkappøya sommeren 1980. Disse er konsentrert til tre felt i Mosvatnområdet. Boplassene fikk navnet Mosvatn 1-3. Tuftene ligger like ved havet og er derfor delvis utvaska. Det blei bare foretatt utgravninger i Mosvatn 2. I tillegg blei det registrert et hus og to korsfundament på det sørlige neset på Sørkappøya og ei hustuft på Skolteneset. Kulturminnene blei utgravd sommeren 1981. (Starkov 1981).

Mosvatn 1-3.

I Mosvatn 1 var kun syllstokkene bevart samt en del naturstein etter ovnen. Det blei funnet noen tønnestaver. (op.cit. 1981).

I Mosvatn 3 har boligrommet vært lafta, og det målte 4 x 4 meter. Forrommet var bygd i sleppveggskonstruksjon. (op.cit. 1981).

Mosvatn 2 var den eneste tufta som blei utgravd, og her blei det funnet originalt byggverk som det ikke finnes parallellt til på Svalbard. Komplekset har to bygninger, boligrom og bad. Boligen er 3,0 x 2,4 meter og har mursteinsovn 1,4 x 0,6 meter. I tillegg fantes et plankegolv av båtbord. Huset var omgitt av 16 store tønner. Badstua var 2,3 x 2,15 meter og var lafta. Rommet var fylt av en steinovn med aske. (op.cit. 1981).

Det var få funn i badstua, men heile 84 funn fra bolighuset. Spesielt blei det funnet mange gjenstander av tre. Av funn kan nevnes: en hellebardlignende øks, kniv, geværlås, kopperknapper, øsekar av tre, ei snelle, gamnål av bein, fingerbøl av bein, gråleirekeramikk og skotøy. (op.cit. 1981).

Funnene daterer Mosvatn 2 til 1600-1700-tallet (op.cit. 1981), og ei dendrokronologidatering til 1586. (Roll 1994).

Det sørlige neset av Sørkappøya.

Her finnes rester etter et hus og to kors. Ved det ene korsfundamentet blei det funnet rester av menneskebein. (op.cit. 1981).

Tufta ligger ca. 150 meter fra kors 2 på nederste terrassekant ca. 2,5 meter over havet. Huset har vært lafta, og det kan muligens ha vært en svalgang knytta til boligdelen. Tufta måler 2,8 x 2,9 meter. Rommet har hatt en ovn av naturstein i det ene hjørnet. Golvet var plankebelagt. (op.cit. 1981).

De fleste gjenstandene var av tre, lær, never, glass, keramikk og jern. Av funn kan nevnes: øks av jern, fyrtøy, båtshake, nøkler, kniv, skomakerlest og del av revefelle. (op.cit. 1981).

Ut fra funnmaterialet daterer Starkov (1981) komplekset til andre halvpart av 1700-tallet, altså en relativ sein datering. Tufta er seinere dendrokronologidatert til år 1630 (Roll 1994). Her ser vi et godt eksempel på at dendrokronologidatering er i utakt med datering av gjenstandsmaterialet. Årsaken kan være at huset har vært tatt med fra Russland eller at det er bygd av gammelt strandtømmer.

Skolteneset.

På Skolteneset, 1,5 km NV for fangsthytta og 3 meter over havet, ligger restene av ei russisk fangsthytte. 180 meter fra tufta blei det registrert et korsfundament. Ved foten av dette blei det funnet 10 humane hodeskaller. (Starkov 1981).

Utgravningene viste at det hadde vært et stort enkelt hus med ei grunnflate på 42 kvadratmeter. Hytta hadde vært bygd i lafteteknikk som man bare en gang tidligere har funnet spor etter på Svalbard. Dette var i ei russetuft, i Russekeila, utgravd av nordiske arkeologer. I det ene hjørnet var det spor etter en natursteinsovn, 1,5 x 2,0 meter. Det blei videre funnet rester av to menneskeskjeletter med gnagemerker i kulturlaget inne i tufta. (op.cit. 1981).

Gjenstandsmaterialet er ganske rikt og består av fangstredskaper, snekkerverktøy og husgeråd. Ut fra gjenstandsmaterialet kan tufta dateres til første halvdel av 1800-tallet, blant anna på grunnlag av en beinkam hvor året 1837 var rissa inn. (op.cit. 1981).

INGEBRIKTSENBUKTA - 1982.

Lokaliteten befinner seg langt inne i Ingebriktsenbukta på sørsida av Van Keulenfjorden, ikke så langt fra munningen av denne. Her blei det utgravd ei russetuft sommeren 1982. Omfanget av tufta var noe uklar, men noen enkeltstående stolper kunne sees i marka. Ut fra dette blei det utgravd et areal på 48 kvadratmeter. Utgravninga avdekket et enkeltstående hus bestående av boligrom med ovn. Størrelsen på huset var 3 x 3 meter, og det har

opprinnelig vært oppført i ulike lafteteknikker. Det blei funnet spor etter både enkle og doble laftespor på stukkene. (Starkov 1982).

Utgravninga ga ikke vesentlige opplysninger med hensyn på lokalitetens arealbruk og funnsammensetning. Starkov meiner derfor at dette stadfester russernes teori om at alle kulturlag etter pomorenes aktiviteter i all hovedsak stammer fra hustuffer. (op.cit. 1982).

Det blei gjort 161 funn av keramikk, tre, lær, borseflint og jern. Keramikken besto av to typer; en rødlig glasert og en sort uglasert type. Begge typer keramikk var glasert. (op.cit. 1982). Datering av lokaliteten er ikke forsøkt.

LOGNEDALEN 1982-1983.

På sørsida, ved utløpet av Bellsund, ligger fire russetuffer og et korsfundament. Disse er lokalisert ved elvebredden til Logneselva. I 1982 blei tuft 1 utgravd og i 1983 foretok man utgravninger av tuft 2. (Starkov 1982, 1983).

Utgravninga av tuft 1 viste at den var bygd i sleppveggskonstruksjon, og at den muligens hadde hatt et bislag i nordenden. Det blei konstatert to ulike bosetningslag i tufta. Det øverste laget besto av et hellelagt golv dekket med teglstein og leire. Her blei det funnet grå og sort glasert keramikk, glass, tekstiler, tre og jern. I det nederste laget blei det funnet rester etter et golv med et underliggende sponlag hvor en rekke funn blei gjort. Blant anna grå og sort glasert keramikk, sjakkbrikker, små sko og glassperler. På grunn av de to siste funngrupper meiner russerne at det også har bodd kvinner her. Lignende funn er gjort i Wilkinsbukta og i Ingebriksensbukta. (Starkov 1982).

Det blei ikke gjort noen funn som kan gi en nøyaktig datering av boligfasene. Det eldste laget er trolig fra begynnelsen av 1700-tallet, og det yngste laget fra andre halvpart av det samme århundret. (op.cit. 1982).

I 1983 fortsatte man utgravninga av boplassen i det man grov ut tuft 2. Tufta målte 2,6 x 2,8 meter og hadde en teglsteinsovn i det ene hjørnet. Av funn kan nevnes: fragmenter av åtte krukker av gråleire, fem boller, nederlandske kritt Piper, skofragmenter, glimmerplater med sømhuller, blykule, øksefragment, båtshake etc. (Starkov 1983).

På grunnlag av de nederlandske kritt Piperene blei tufta datert til andre halvdel av 1700-tallet. (op.cit. 1983).

DUNDERBUKTA - 1983.

Lokaliteten blei dokumentert sommeren 1982, men utgravninga blei ikke utført før året etter. Boplassen ligger sørvest i Dunderbukta, ca. 400 meter sørvest for utløpet av Dunderelva. Her blei det registrert to hustuffer og to graver. Tuftene er orientert øst-vest og ligger vegg i vegg. Begge gravene lå inne i den ene tufta. (Starkov 1983).

Tuft 1 besto av ett rom, 4 x 4 meter med ovn i det ene hjørnet. Avhogde tømmerstokker i tømmerlag 2 og 3 viser at huset har vært remontert tidligere. I tuftas sørøstlige hjørne blei det funnet to graver uten kister. De døde lå med hodet mot vest og var dekket av tverrgående planker. (op.cit. 1983).

Av funn kan nevnes: fire krukker av grå leire og to boller - den ene av rødbrun leire og den andre av sort, glasert

keramikk. Av jern: båtshake, spiker, nagler og en øse. Av tresaker kan nevnes slededeler, skjærfjøl og fragmenter av båtbord. Båtbordene hadde trenagler istedenfor den vanlige surringa som kjennetegner de russiske lodjene. (op.cit. 1983).

Tuft 2 var lokalisert vest for tuft 1 og hadde ett rom som målte 3,3 x 3,2 meter. Huset hadde en teglsteinsovn i det ene hjørnet. Hus 2 har vært utsatt for plyndring og nesten ingenting av kulturlaget her var bevart. Her blei det blant anna funnet ei øks og ei ildtang. (op.cit. 1983).

Ingen daterbare funn blei gjort, men veggkonstruksjonen i tuft 1 sammen med gravene tilsier at dette er kompleksets eldste fase. (op.cit. 1983).

ORVINELVA -1983, 1984.

Lokaliteten ligger mellom Homsund og Bellsund ved utløpet til Orvinelva som renner ut i Storvika. Utgravninga av tufta blei påbegynt i 1983 og fullført året etter. Tufta var delvis utrast før utgravninga skjedde, og det blei gjort få funn. Det foreligger ingen datering av tufta. (Starkov 1984).

Tufta er orientert nord-sør og har muligens bestått av to rom, oppholdsrom og bislag. Boligrommet måler 2,9 x 2,7 meter og har en teglsteinsovn i nordhjørnet. Bislaget er 1,6 x 2,9 meter og er meget dårlig bevart. Huset har vært bygd i sleppveggkonstruksjon. (op.cit. 1984).

Av funn kan nevnes: øksefragment, båtshake, kjevle og keramikk (op.cit. 1984).

REVELVA - 1984.

Lokaliteten befinner seg på sørsida av Hornsund ved utløpet av Revelva. Hytta har vært todelt, bestående av et oppholdsrom og en kaldgang. Oppholdsrommet måler 3,1 x 2,6 meter og har en teglsteinsovn i det ene hjørnet. Hytta, som har vært lafta, har et plankegolv som er lagt direkte på marka uten tverrbord eller underliggende sponlag. Det har delvis vært benytta gamle båtbord i golvet. Kaldgangen måler 3,1 x 1,6 meter og hadde brolagt golv. (Starkov 1984).

Det blei gjort mange funn av tre, keramikk, glass, bein, skinn og jern. Blant disse kan nevnes: surring til slede, tønneleier, trelokk, trebein til krakk, skolest, båtspant, fiskeredskap, båtshaker, ovnskrok, jaktkniv og diverse leirkar. (op.cit. 1984).

Tufta er dendrokronologidatert til år 1639. (Roll 1994).

RUSSEPYNTEN 1984.

Boplassen befinner seg ca. 5 km nord for Hornsund og består av en tuft med tilhørende mødding. Møddingen var omlag 40 cm høy, og sjølve kulturlagene utgjorde her en tykkelse på omkring 25-35 cm. Det blei gjort funn av keramikk, bein, forkullede planker og spon. (Starkov 1984).

Tufta inneholdt oppholdsrom med ovn, bislag og kaldgang. Heile bygninga som målte 5,5 x 3,1 meter var ført opp i sleppveggsteknikk. Bislaget var delvis brolagt med naturstein. Kaldgangen hadde delvis steinlagt golv.

Bygninga hadde to golv uten kulturlag imellom. (op.cit. 1984), slik at disse golvane må tilhøre samme periode og bygning. Konstruksjonen må sannsynligvis oppfattes som et dobbelt golvlag laga i den hensikt å oppnå så stor isolasjon som mulig.

Det blei gjort funn av tre, keramikk og av grå- og rødleire etc. Det er ikke foretatt noen datering av tufta. (op.cit. 1984)

Område 4: Nordaust-Svalbard Naturresevat.

Det er ikke gjort noen fagarkeologiske utgravninger i dette området.

Område 5: Sørøst-Svalbard Naturresevat.

EKROLLHAMNA - 1988, 1989.

Utgravningene i Ekrollhamna, på vestsida av Edgeøya, blei oppstarta i 1988 og fullført i 1989. Heile kulturminnekomplekset består av åtte adskilte bygninger, rester av et kors og en del graver ved sida av. Man valgte å grave ut bolig- og driftskompleks nr. 4 som befinner seg i den nordlige bosetningsdelen. Valget av denne tufta blei gjort fordi man allerede før utgravninga var klar over at det her var flere kulturlag. Dermed kunne det bli mulig å sette opp en kronologisk oversikt over bosetningas eksistens. I tillegg blei det gravd ei sjakt mellom bygningskompleksene nr. 3 og 4. Det blei satt opp et utgravningsfelt som dekkja heile 324 kvadratmeter, og av disse blei 120 kvadratmeter utgravd i 1988 og 65 kvadratmeter i 1989. Utgravninga av komplekset viste at det besto av minst tre bygninger. (Starkov 1988, 1989).

Forstuas dimensjoner var 6 x 5,6 meter. Rommet var uten ildsted. (Starkov 1988).

Bygning 1 var satt opp i rammeverkskonstruksjon (sleppveggskonstruksjon?) og fire hjørnestolper var bevarte. Noen av de nederste veggstokkene var også bevart. Bygninga hadde ovn av naturstein i det ene hjørnet. Det blei utskilt tre stratigrafiske horisonter i bygning 1. (op.cit. 1988).

Bygning 2 blei utgravd i 1989. Bygninga som har vært utstyrt med tradisjonell ovn i det ene hjørnet har etter all sannsynlighet fungert som et oppvarma bolighus. Huset var lafta med runde tømmerstokker. To hovedlag kunne utskilles. Huset hadde et spesielt golv bestående av vedskier og "bak" med den buede sida opp. (Starkov 1989).

Grøft 1 blei utgravd i en lengde av 20 meter og en bredde av 1 meter. (op.cit. 1989).

Fordi bolig- og driftskomplekset ikke blei fullstendig avdekkja, blei mange spørsmål omkring kulturminnet stående ubesvart. Det kronologiske forholdet mellom bygning 1 og 2 blei ikke klarlagt. Det er likeså ikke klart hvilken funksjon bygg 1 og 2 hadde, om de kan ha vært badstu, bolig eller verksted. Spørsmålene omkring kulturminnets kronologi og stratigrafi står også ubesvart. (op.cit. 1988).

Det blei gjort en mengde funn av keramikk, bein, kvalbein, jern og andre metaller, skinn, lær, tre, never, glass og stein. (op.cit. 1988, 1989).

HABENICHTBUKTA 2 - 1988.

Her blei det foretatt ei nødutgravning av ei enkeltliggende russisk tuft. Tufta, som var delvis utrast, lå ca. 800 meter øst for de to store fangststasjonene i Habenichtbukta. Husets ytre mål var 5,9 x 3,7 meter, og det var rester etter en ovn bygd av naturstein inne i huset. Utgravninga viste at det hadde vært en en- eller toetasjers bygning i rammeverkskonstruksjon (sleppveggskonstruksjon?). Golvplankene hvilte på ei steinsetting som var nedlagt i et lag med treflis. Det blei dokumentert 3 såkalte stratigrafiske horisonter, som hovedsakelig besto av bygningrester, med den nevnte steinsettinga/flislag som det eldste. (Starkov 1988).

Rett utafor sørvesthjørnet av huset blei det funnet rester etter en grav som var sklidd ut i skrenten mellom hytta og stranda. (op.cit. 1988).

Ved utgravninga blei det gjort 257 funn, de fleste i horisont 2. Funnene besto av gjenstander av tre, jern og metaller, skinn og lær, bein, tekstiler, tau og keramikk. (op.cit. 1988). Det er ikke foretatt noen dateringsforsøk av tufta.

Område 6: Kongsfjorden.BRØGGERHALVØYA - 1978.

På Brøggerhalvøya blei det foretatt følgende utgravninger. (Starkov 1978):

1) Utgravninger etter mulige steinalderaktiviteter.

2) Utgravning av russetuft 3,18 x 3,18 meter. Tufta ligger ved Brandallagunen nordvest for Ny-Ålesund (Guttormsen 1985). Kulturlagene var her tykkere enn i Russekeila. Dette kan etter Starkovs mening vitne om en lengre brukperiode, men det kan sjølsagt også komme av en mere intensiv bruk av plassen. Omlag 700 funn blei gjort. Blant anna to typer keramikk, en sort og en rød type. Bøkkerutstyr, tresaker, båtskant og skomateriale blei også funnet, spesielt mye sko- og læravfall som kan tyde på skomakervirksomhet (Starkov 1978). I tufta blei det også gjort funn av en plankebit med hollandsk inskripsjon og årstallet 1790 (Roll 1994). Nærmere datering er ikke oppgitt.

Starkov (1978) stiller avslutningsvis spørsmål om eksistensen av små pomorlandsbyer, for eksempel i Russekeila, og ikke bare enkeltvise hus.

FARMHAMNA 1 OG 2 - 1982.

På et smalt, ca. 200 meter bredt nes, like ved stranda lå to russiske hustuffer, Farmhamna 1 og Farmhamna 2. Avstanden mellom tuftene er 10 meter. Disse blei utgravd sommeren 1982. (Starkov 1982).

Farmhamna 1 besto av boligrom, badstu og bislag. Boligrommet måler 4,8 x 4,6 meter og har en teglsteinsovn i nordvest-hjørnet. Av ovnen var det bevart en 15 cm brei ovnsplate av "brynestein" og et 19 cm tykt leirlag som var dekket av teglstein. Innvendig i rommet fantes to rekker vertikale stolper, muligens etter en sengebenk. Det midterste partiet av golvet var dekket av planker. Huset har vært oppført i lafteteknikk. (op.cit. 1982).

Bislaget var bygd i sleppveggskonstruksjon og målte 4,6 x 1,8 meter. (op.cit. 1982).

Badstua målte 2,2 x 2,1 meter og var bygd inntil bislaget. Denne delen var for en stor del fylt med mindre steiner fra ovnen. Rester av badstubenken fantes. (op.cit. 1982).

Funnmaterialet besto av 70 funn hovedsakelig av skinn, lær, bein, horn, glimmer, glass, ulike metaller, tre og av en grå og en sort type keramikk. (op.cit. 1982).

Farmhamna 2 var meget dårlig bevart. Huset som hadde vært lafta, målte 5 x 4,5 meter og hadde plankegolv. Her var det meget få funn som besto av børseflint, keramikk, slipestein, vindusglass, glimmer etc. (op.cit. 1982).

Farmhamna 1 og 2 dateres til andre halvdel av 1700-tallet på grunnlag av funn og bygningsdetaljer. (op.cit. 1982).

Område 7: Isfjorden.

RUSSEKEILA 2 - 1978.

Ekspedisjonen konsentrerte seg om tre områder på sørsida av Isfjorden: 1) Fra Kapp Linnè og inn på vestsida i Grønfjorden. 2) Fra Hollenderelva til Grumant. 3) Fra sørsida av Sassenfjorden til Botnheia. (Starkov 1978).

Ekspedisjonen gjennomførte følgende undersøkelser. (op.cit. 1978):

1) Undersøkelse av det såkalte "Rusanovs hus (hytte)" med tanke på vernetiltak. Det blei foretatt oppmålinger og foto av fasade og inventar, samt en detaljert beskrivelse av objektet.

2) Tyske geologer hadde tidligere gjort flintfunn i Sassenfjorden. Disse funnene bar spor etter finhakking og retusj og blei klassifisert som gjenstander. Fotografier av gjenstandene er for dårlige til å avgjøre riktigheta av dette. Sporene kan også være et resultat av naturlig erosjon. Derfor blei det i 1978 foretatt en undersøkelse på Botnfjellet i Sassenfjorden etter flintgjenstander. Det blei funnet 43 gjenstander av grå flint, en bergart som skilte seg ut fra de øvrige lokale bergarter. Alle funnene hadde avlange spor etter finhakking. På noen kan man ane en lett retusj. Tre gjenstander kan muligens klassifiseres som kjerner med slagflater.

Starkov konkluderer med at alle flintfunnene er usikre som artefakter og kun laboratorieundersøkelser kan fastslå dette med sikkerhet.

3) Ved Russekeila, av russiske arkeologer kalt Russekeila 2 for å skille det fra gravninga til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard", blei det utgravd rester etter et russekors og ei russetuft fra midten av 1700-tallet. Dateringa blei gjort på grunnlag av en mynt fra 1749.

Av gjenstandsmateriale fra utgravningene kan nevnes: Keramikk av rød leire og to typer av kokekar, en del tregjenstander, blant anna en trekalender, øse og en spade, pilespiss av bein, knivslire og hengesmykke av lær, samt skomateriale. I tillegg blei det gjort en del funn av metall og flintfunn (ildflint/børseflint). Det meste av funnmaterialet hentyder ei datering til 1700- og 1800-tallet.

WILKINSBUKTA - 1982.

Tufta lå i den vestlige delen av Wilkinsbukta i nærheta av Slettungbekken, og store deler av tufta var allerede utrast da utgravninga blei foretatt. Bygningen dekket et areal på 15 x 10,5 meter og har hatt ovn i det ene hjørnet. Utgravningene viste at det hadde stått et eldre bygg, 8 x 8 meter, som hadde blitt ødelagt av brann. Ved utgravninga kunne man skille ut fire ulike kulturlag. (Starkov 1982).

Det blei gjort 146 funn som hovedsakelig består av grå og sort glasert keramikk, skofragmenter, tresaker etc. Tufta dateres til første halvdel av 1700-tallet på grunn av bygningsmessige særtrekk og keramikens form. (op.cit. 1982).

YMERBUKTA - 1985, 1986, 1989 OG 1990.

Anlegget ligger på en morenerygg på den ytterste delen av Esmarkmorena i Ymerbukta på nordsida av Isfjorden. Her har det vært foretatt nødgravninger i mange sesonger av et kompleks sannsynligvis bestående av to russiske tufter. Husene er sannsynligvis av ulik alder. Kulturområdet er mye skadd av frostsprengninger, tele og fryse-tine-prosesser. Dette har ført til en bevegelse i kulturlagene slik at de er omkasta og ikke in situ. Totalt er det utgravd omlag 295 kvadratmeter. (Starkov 1985, 1987, 1989 og 1990).

Tuft 1 var lafta og målte 3,8 x 3,5 meter. Den var dårlig bevart. Fundamentstolpene for ovn var ikke bevart. Ovnene har stått i det nordøstre hjørnet og har sannsynligvis vært av naturstein. Noe av plankegolvet var bevart. (op.cit.).

Det blei ikke registrert noen gravplass i forbindelse med anlegget, men restene av to skjeletter blei funnet i forbindelse med gravninga. Det blei ikke funnet spor etter kister. (op.cit.).

Utgravningene har fremskaffet et meget stort og godt funnmateriale, blant anna sålen av en barnesko. Materialet består av en mengde gjenstander av tre, bein, horn, keramikk av gråleire og sortpolert keramikk, skinn, lær, tøy, stein, glass, jern og andre metaller. (op.cit.).

Ettersom utgravningene ennå ikke er avslutta, er det ikke foretatt noen datering av tuftekomplekset. Utgravningene vanskeliggjøres sterkt ved at permafrosten står i dagen, men det er likevel viktig at dette arbeidet kan ferdigstilles så snart som mulig slik at man kan få en datering på anlegget.

FESTNINGEN - 1991.

Her foretok Starkov ei nødgravning av en lokalitet som var antatt å være sterkt erosjonstrua. Det blei utgravd 70 kvadratmeter og utskilt tre ulike tidsepoker. (Starkov 1991).

Den ene strukturen karakteriseres som ikke-arkeologisk og tilhører tidsmessig 1900-tallet. Her blei det funnet moderne patronhylser og vindusglass samt metallknapper. (op.cit.).

Det eldste kulturlaget stamma fra hollandske kvalfangere. Dette blir datert til 1600-tallet på grunnlag av funn av kritt Piper og keramikk. (op.cit.).

De fleste funnene blei gjort i kulturlag som kan knyttes til russisk bosetning fra 1700-tallet. Her blei det blant anna funnet store mengder keramikk. (op.cit.).

Område 8: Nordenskiöldland - østkysten.SLETTNESET - 1979.

På Slettneset, nord i Bellsund, blei det utgravd to russetufter og to russekors-fundament. Disse ligger ved bunnen av Slettneset mellom bredden av Van Muydenbukta og en liten ferskvannsinnsjø. De bygningsmessige detaljene i tufta var i dårlig forfatning. Dette kan muligens komme av at bygningene har vært revet og sia gjenoppbygd. Tuftene hadde to klare bosetningslag og gjenstandsfunnene var mange og spesielle, blant anna av mange sjakkbrett og sjakkbrikker. Desuten blei det funnet fangstredskaper og mye keramikk. (Starkov 1979, Roll 1994).

Kompleks A besto av et rom, som målte 3,1 x 3,3 meter, og hadde ovn 1,3 x 1,5 meter i det ene hjørnet. (Starkov 1979).

Av funn kan nevnes keramikkfragmenter av boller, pottar og panner. Videre slipestein, knivhåndtak, kvalbeinsplate, sjakkbrikke, fragmenter av skotøy, treknapper, sledemeie, og detaljer av en dreiebenk. (op.cit.).

Kompleks B besto av et rom 4,1 x 4,1 meter med en teglsteinsovn i nordøst-hjørnet. En brolegging av planker utafor veggen mot sjøsida indikerer en svalgang eller inngang til boligen. (op.cit.).

Blant funnene kan nevnes mulige møbeldeler, bøkkestyr, kjøkkenspade av tre, skotøyfragmenter, nålehus, kam av kvalrossbein, båtshake, fiskekroker, jernkniv, slipesteiner, børseffint, støvlest, del av sjakkbrett og en bevart vindusramme. (op.cit.).

Et kors 20 meter fra husene, bestående av fundamentet samt toppen av korset lå på bakken. Det andre korset var 8 meter fra det første. Begge er nedhogd for lenge sia. (op.cit.).

Tuftene på Slettneset blei etter 1979-gravninga datert til slutten av 1600- eller begynnelsen av 1700-tallet (op.cit.). Men det blei funnet et bunnlokk fra ei tønne med årstallene 1593 og 1594 innrissa. Dendrokronologidatering av tømmer fra denne tufta viser 1580, og dette kan dermed være en av de eldste stasjonene på Svalbard (Roll 1994).

GRAVSJØEN - 1979, 1983 OG 1984.

Ved Gravsjøen, som ligger mellom Isfjorden og Bellsund, ligger det en større russisk fangststasjon bestående av tre tufter, russekors-fundament, tre kollektive graver, samt mødding. Anlegget ligger på et smalt eide mellom lagunen og sjøen. Her blei det i årene 1979, 1983 og 1984 foretatt store utgravninger av fleree russiske tufter og en mødding. (Starkov 1979, 1983, 1984).

I 1979 blei det utgravd to huskomplekser. Kompleks 1 besto av bolighus, svalgang og bad. Boligrommet målte 3,1 x 4,0 meter og hadde plankegolv med innskripsjon på. Ovn, 1,2 x 1,4 meter, fantes i det nordvestlige hjørnet. Svalen var stor, 4,4 x 3,7 meter og hadde hellelagt golv. Badet besto av to deler. Badet, som målte 2,1 x 2,2 meter, hadde ovn i det ene hjørnet; samt en liten svalgang (avkledningsrom). (op.cit.).

Komplekset, som blei datert til tidlig 1600-tallet, hadde svært få funn. Funnene besto av gjenstander av tre, bein, stein, keramikk, jern og tekstiler. Av funn kan nevnes tønnerester, spiker, beslag til låser, støvlest, fragmenter av sledemeier, hyssing, skipsreip, homhammer, knapper, fragment av kjøll, keramikkskår, harpuner og ei øks. (op.cit.).

Kompleks 2 ligger 8 km vest for kompleks 1. Dette besto av et rom og svalgang som var satt opp av skipsplanker. Boligdelen målte 3,6 x 3,6 meter og hadde ovn i det ene hjørnet. Svalen mangla golv. Komplekset hadde svært få funn, og disse skilte seg ikke ut fra det man vanligvis finner i slike kulturminner. (op.cit.).

Sommeren 1983 blei det gravd i to felter; ei tuft og mellom husene i de sentrale deler av boplassen. (Starkov 1983).

Tufta som blei gravd ligger sør for tuft 1 og besto av et lafta oppholdsrom på 3 x 3,8 meter og et bislag. Ovn var sammensatt av store naturstein og teglstein og har stått i det ene hjørnet. Oppholdsrommet hadde et brolagt golv av naturstein i inngangspartiet og resten av golvet hadde plankegolv. Bislaget målte 2,7 x 3 meter og var lafta. Ingen spor etter golv fantes her. (op.cit.).

Det øvrige feltet, på boplassens sentrale del, blei lagt nord for sørhjørnet til tuft 2. Feltets mål var 2 x 1,5 meter. Her var det opp til 25 cm kulturlag. I tillegg blei det utgravd to prøvesjakter. Den ene, nr. 2, viste seg å være en mødding med mange funn. (op.cit.).

Denne utgravninga ga foruten funn av keramikk også funn av lær, bein etc. Blant anna flere store fiskekroker av bein. Årets utgravning fastslo at man hadde tre bosetningsfaser ved Gravsjøen. Dette er en av de større pomorboplassene på Svalbard, og den har en bruksfase som strekker seg fra 1500- til 1700-tallet. (op.cit.).

Sommeren 1984 blei gravninga som starta i 1979 avslutta. Man grov ferdig møddingen, 16 kvadratmeter, som blei påstarta året før. Her blei det blant anna funnet et fragment av ei ski, heile 94 cm langt. (Starkov 1984). Dette er det ene av to skifunn som er gjort på Svalbard (Roll 1994).

Det osteologiske materialet ser ikke ut til å være innsamla. Det sies i hvertfall ikke noe om dette i rapporten.

Det eldste bosetningslaget er datert dendrokronologisk til perioden 1578-1591, den yngste fasen til 1700-tallet (Roll 1994).

STABELVA - 1980, 1981.

Ved Stabbelva, 13 km sør for Isfjord Radio, ligger ei russetuft bestående av to rom. Det ene rommet har vært et oppvarma boligsrom, og det andre ei kaldt forstue. Boligrommet målte 4 x 3,5 meter og forstua 2,4 x 2,75 meter. Deler av golv blei funnet. I tillegg en forsenkning innvendig i det ene rommet som kan ha vært et kjellerrom. Dette var dekket av et trelokk på 25 x 32 cm (Starkov 1981). Av funn kan nevnes sjakkbrikker, sjakkbrett og ikon. Dendrokronologidatering ga 1557, og kulturminnet kan neppe ha eksistert seinere enn 1600-tallet (op.cit. 1981, Roll 1994).

BERZELIUSDALEN - 1980.

To hustuffer blei undersøkt i 1980. Det blei gjort mange jemfunn, og ut fra disse kan tuftene dateres til slutten av 1600-tallet. (Roll 1994:116).

Område 9: Wijdefjorden - Ny-Friesland.

Ingen sovjetiske/russiske utgravninger i dette område.

Område 10: Hopen - Bjørnøya.

Ingen sovjetiske/russiske utgravninger i dette området.

4.3. Polske utgravninger.**4.3.1. Innledning.**

De polske arkeologiske ekspedisjonene har stort sett konsentrert seg om den russiske overvintringsfangsten, men også utkikksposter fra kvalfangertida er undersøkt. Polakkene har konsentrert seg om disse kulturminnene i område 3 - Sør-Spitsbergen Nasjonalpark. Her har polske arkeologer, spesielt i Hornsundområdet, arbeida i perioden 1978-1990. Det har ikke vært utført reine polske undersøkelser i andre områder på Svalbard enn i område 3.

De arkeologiske prosjektene har vært leda av Adam Krawczyk og Jan Chochorowski fra universitetet i Krakov, sistnevnte har også vært ansvarlig for selve utgravningene. Prosjektene har vært å kartlegge menneskets påvirkning av landskapet (Czeppe 1983:1), samt utdype problemer i forbindelse med den vest-europeiske kvalfangsten i Hornsundområdet og pomorenes virksomhet i Sørkapp-Hornsundregionen (Chochorowski 1986). Det blei både foretatt registreringer og utgravninger.

Alle de polske utgravningene er å betrakte som forskningsgravninger. Deler av materialet befinner seg i Krakov, og noe av det er magasinert ved Tromsø Museum.

I tillegg har polske arkeologer hatt samarbeidsprosjekter med den polsk/norske arkeologen Marek Jasinski. Dette fellesprosjektet har utført flere utgravninger på russetufter i Hornsundområdet. Disse vil bli omtalt i avsnitt 4.5.

4.3.2. De enkelte utgravningene.**Område 3: Sør-Spitsbergen Nasjonalpark.**PALFFYODDEN - 1982-1985.

Lokaliteten ligger på et nes like sør for utløpet av Hornsund. Kultumminnekomplekset, som besto av tre russetufter, fem graver og en ukjent struktur, blei totalgravd i løpet av perioden.

De fem gravene inneholdt to voksne menn, to yngre gutter og en kvinne. Det blei funnet knapper og små metallkors i gravene. (Chochorowski 1986).

Tuft A, omlag 17 kvadratmeter, har sannsynligvis vært et bolighus med ovn i det ene hjørnet. Bygninga har også muligens hatt et bislag. Det blei også funnet ei seng langs den ene veggen. Bygget har vært lafta og har hatt

plankegolv. Utgravninga viste at det var flere brannlag i tufta. Få funn blei gjort, men et krittpipefunn kan datere tufta til omkring 1720. (op.cit. 1986, Jasinski 1990:44-45).

Tuft B inneholdt en bolig bestående av to rom. Bygninga som var ført opp i lafteteknikk, muligens av drivtømmer, hadde en ovnskonstruksjon i det største rommet. Boligdelen var mellom 7 og 10 kvadratmeter. Uthuset/bislaget var oppført i sleppveggskonstruksjon. Dette huset kan ha fungert som et nødbygg eller midlertidig bolig etter at hus A var nedbrent. (op.cit. 1990:45). Thermoluminiscens-dateringer av keramikken har gitt følgende dateringer av denne tufta; 1518 \pm 70, 1557 \pm 64 og 1562 \pm 62. (Chochorowski 1986).

Tuft C besto av en steinsetting som løp rundt tufta. Tufta var dårlig bevart. Ut fra krittpipefunn kan tufta dateres til midten av 1700-tallet. (Chochorowski 1986).

BJØRNEBEINFLYENE - 1982-1985.

Lokaliteten ligger ved kysten mellom Sørkappøya og Palffyodden. Den består av ei tuft, en grav, et korsfundament og et åpent ildsted. (Chochorowski 1986, Jasinski 1990:42).

Hustufta hadde boligdel på omlag 8 kvadratmeter og bislag. Boligdelen var lafta og hadde ovn i det ene hjørnet. Sentrale deler av golvflata hadde et plankegolv, sannsynligvis fra båtvrak. Bislaget var oppført i sleppveggskonstruksjon. I deler av bygninga var det sannsynligvis brukt drivtømmer. Deler av inventar fantes. (Chochorowski 1986, Jasinski 1990:42-43).

Det blei gjort mange funn og man kunne ved hjelp av kritt Piper datere tufteanlegget til omkring 1770-1780. (op.cit. 1990:43).

4.4. Norske utgravninger.

4.4.1. Innledning.

Det har vært tre utgravninger av russiske tuffer i regi av Tromsø Museum. Alle har vært nødgravninger. Disse er: Kapp Lee i område 5, Gipsvika i område 7 og Rekvik i område 9. Utgravningene har vært leda av arkeolog Roger Jørgensen. Materialet fra disse utgravningene befinner seg på Tromsø Museum.

4.4.2. De enkelte utgravningene.

Område 5: Søraust-Svalbård Naturresevat.

KAPP LEE - 1995.

Russetufta på Kapp Lee, Edgeøya, har fungert som en bistasjon for den russiske hovedstasjonen i Habenichtbukta. Dette er samme tuft som A. Dalland grov ut deler av i 1968. Utgravninga i 1995 var et forsøk på å ettergrave de resterende kulturlagene i tufta, slik at man kunne samordne dette materiale med Dallands, og dermed få en sluttrapport for denne tufta sitt vedkommende. (Jørgensen 1995b, Tromsø Museum 1995).

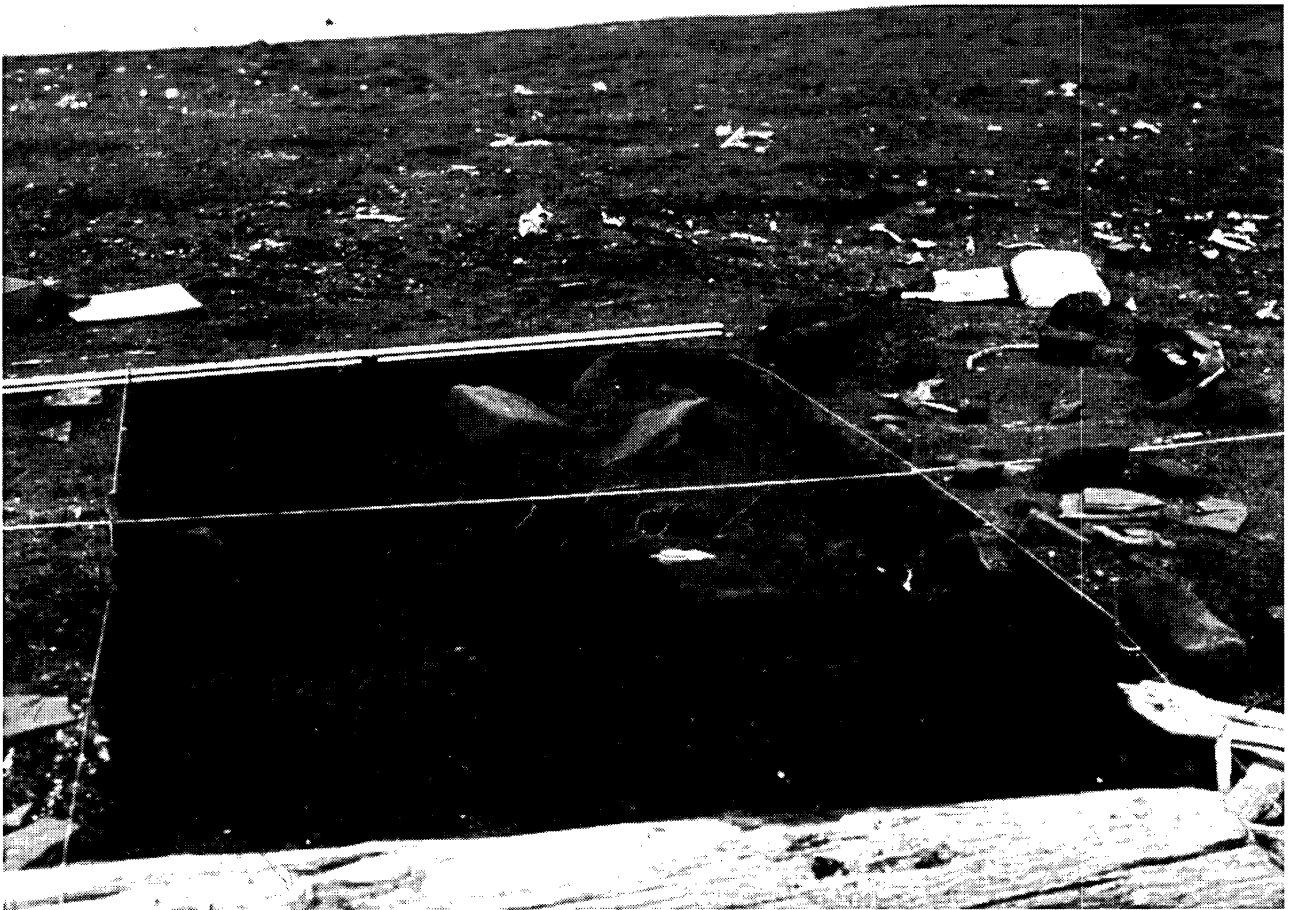

Fig. 4. Utgravd russetuft. Kapp Lee, Edgeøya. (Foto: Roger Jørgensen). / Excavated Pomor site at Kapp Lee, Edgeøya. (Photo: Roger Jørgensen).

Kulturminnet består av ei tuft, 6,1 x 3,4 meter, samt en mødding, fem graver og et mulig utkikkspunkt. (op.cit. 1995b).

Tufta består av restene etter to hytter, den ene var bygd på brannrestene av ei eldre tuft. Den eldste hytta har målt 5 x 3,4 meter og har vært ei lafta bygning. Ovnene har stått i det ene hjørnet og har hatt fundament av liggende tømmer. Den eldste bygninga har sannsynligvis bare hatt et rom. Den yngste hytta har vært bygd direkte på sylstokkene til den første bygninga og har hatt to rom, det ene lafta og det andre i sleppveggskonstruksjon. Det lafta rommet, som antakelig har fungert som bolig, var mindre enn den eldre hytta og målte 3,1 x 3,4 meter. En ovn har vært plassert i det ene hjørnet. Det rommet som var bygd i sleppveggskonstruksjon målte 3 x 3,4 meter. (op.cit.).

På Kapp Lee blei det registrert fem graver. Noen av disse lå åpne, og de menneskebein som har vært registrert tidligere var ikke til stede ved sommerens feltarbeide. Den ene av gravene er noe usikkert som kulturminne. Gravene må regnes som samtidige med den ene eller eventuell begge bosetningsfasene på stedet. (op.cit.).

Nord for tufta finnes en steinsetting. Dette kan være en utkikkspost som har vært brukt i fangsten av kvalross, kvitfisk og isbjørn. (op.cit.).

Ved årets utgravning blei det åpna to sjakter i kulturminnet i områder som var urørt fra 1968-utgravninga, ei sjakt i tufta og ei i møddingen. (op.cit.).

Møddingen besto av to kulturlag som hovedsakelig besto av trerester, bein og keramikk. Beinmengden var relativ stor. Her blei det åpna et felt på 3 x 1,5 meter. I tufta blei det åpna et felt på 1 x 5,3 meter gjennom hovedsakelig urørte kulturlag. Det blei her påvist tre ulike kulturlag. Det blei blant anna påvist store mengder med flis og kutt. Dette tolkes som at hytta er bygd på stedet og ikke har vært prefabrikkert. (op.cit.).

Det blei gjort 396 katalogiserte funn. Hovedtyngden består fragmenter av keramikk, jernnagler, vindusglass og glimmer, og disse er magasinert ved Tromsø Museum. I tillegg kommer en mengde dyrebein. Disse vil bli sendt til Anatomisk Institutt ved Universitetet i Bergen for analyse. (op. cit.).

Ingen av funnene som blei gjort ved utgravninga egner seg til findatering av tufta slik at Dallands myntfunn fra 1771 fremdeles vil være det beste dateringsgrunnlaget. En dendrokronologisk datering av tuftekomplekset til 1746 gir en bakre grense for bosetninga, det vil si at den yngste hytta må være satt opp seinere enn 1746. (op. cit.).

Område 7: Isfjorden.

GIPSVIKA - 1984.

Denne tufta har tidligere vært utgravd av amatørarkeologen de Geer i 1896. Utgravninga i 1984 blei foretatt på grunn av gruvedriftplaner fra et finsk selskap, altså ei nødgravning. Tufta ligger i Gipsvika nord for Sassen, like sørøst for Gipsdalselva, og målte innvendig 3,38 x 2,75 meter. Det blei utskilt fire ulike stratigrafiske lag. (Jørgensen 1984).

Tufta blei totaltgravd i den forstand at heile dens indre areal blei avdekka ned til steril grunn. Hytta hadde bestått av to rom, et bislag og et boligrom med ovn. Boligrommet var bygd i sleppveggsteknikk. I tillegg blei det gravd fem sjakter gjennom veggvollene. Etter endt utgravning blei tufta restaurert. Tufta blei datert til begynnelsen av 1800-tallet på grunnlag av konstruksjonsdetaljer. (op.cit. 1985).

Det blei gjort 278 katalogførte funn. Disse besto i keramikk, trerester, lær, glass og glimmer. (op.cit. 1984) og er magasinert ved Tromsø Museum.

Område 9: Wijdefjorden - Ny-Friesland.

REKVIKA - 1989.

I Rekvika ved Verlegenhuken, som ligger nordøst for Wijdefjordens utløp, blei det foretatt ei nødutgravning i deler av ei delvis stående russehytte. Den utgravde delen besto av ei badstu. Denne delen var nedrast. Anlegget består i tillegg av et delvis nedrast bislag og en boligdel. I bislagdelen er det bygd et nytt nøddly. Det blei gjort mange funn, blant anna av tresaker. På grunnlag av et øksefunn, kunne tufta dateres til overgangen mellom 1700- og 1800-tallet.

Funnene er magasinert ved Tromsø Museum.

Sommeren 1990 restaurerte man den bestående delen av russehytta. Arbeidet blei utført av tømmermester Hans Reidar Bjelke, Oslo.

Fig. 5. Russetuft. Gipsvika. (Foto: Roger Jørgensen). / Pomor site at Gipsvika. (Photo: Roger Jørgensen).

4.5. Flernasjonale utgravninger.

4.5.1. Innledning.

De flernasjonale utgravningene vedrørende russiske kulturminner er utført av team bestående av sovjetiske/ russiske, polske, norsk/polske, finske, svenske og norske arkeologer i ulike kombinasjoner. Prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjon til Svalbard" og Marek Jasinski sitt NAVF-prosjekt i samarbeid med polske arkeologer blir blant annet plassert i dette kapitlet. Disse har utført utgravninger i Homsundområdet, Bellsund og i Isfjordområdet.

4.5.2. De enkelte utgravningene.

Område 3: Sør-Spitsbergen Nasjonalpark.

POLSK-NORSKE UTGRAVNINGER.

Utgravningene til det NAVF-finansierte doktorgradsprosjektet ved den polsk/norske arkeologen Marek Jasinski

og polske arkeologer under ledelse av Jan Chochorowski, må sees på som et felles prosjekt. Sjøl om finansieringa var norsk er all publisering og materialbearbeidelse gjort i fellesskap. Dette gjelder for utgravningene av Schønningholmane, som opprinnelig starta som et polsk prosjekt med norsk deltakelse, Gnålodden og Worcesterpynten (pers. medd. Jasinski 1996).

Prosjektets målsetning var omfattende og gjorde forsøk på å belyse flere problemstillinger innafor den russiske overvintringsfangsten. Tema for forskningsprogrammet var (Jasinski 1988:15):

- det økonomiske og handelsmessige grunnlaget for russisk fangst.
- organisasjonsstrukturen til fangstgrupper og problemet med såkalte hoved- og bistasjoner.
- økologiske aspekter av russisk fangst.
- akkulturasjonsprosesser og deres refleks i arkeologisk materiale.

Dette prosjektet produserte mange artikler om temaet, og Jasinski tok doktorgraden på materialet ved Universitetet i Tromsø i 1994. Materialet fra disse utgravningene er magasinert ved Tromsø Museum.

SCHØNNINGHOLMANE - 1987 og 1989.

Schønningholmane ligger på østsida av Høferpynten i Hornsund, og anlegget består av tre hustuffer, ei grav og to korsfundamenter. Lokaliteten er utgravd over to år, 1987- og 89, og var et samarbeidsprosjekt mellom arkeologer fra Universitetet i Krakov og Universitetet i Tromsø.

Tuftene A, B og C ligger på en ca. 5 meter høy strandterrasse, ikke langt fra strandlinja. Hyttene B og C har vært bygd tett inntil hverandre med et hjørne stående mot hverandre. Hytte A har stått ca. 80 meter sørvest for B og C. (Chochorowski 1987).

Utgravningene i 1987 viste at hyttene B og C etter all sannsynlighet var bygd samtidig. Sjøl om hyttene var ulike i størrelse, B omlag 34 kvadratmeter og C omkring 24 kvadratmeter inklusiv et bislag, hadde de en indre organisering som var meget lik. Teglsteinsovnene i begge boligdelene var plassert i nordhjørnet på høyre sida av inngangspartiet, og begge hadde plankegolv. Kulturlagene tilsier at hytte B hadde en kort bruksfase, noe som funn av brannlag også støtter opp om. I hytte C var kulturlagene mye større, og dette indikerer derfor en mye lengre bruksfase enn ved hytte B. Funn av blant anna kritt Piper og et engelsk kompass daterer disse to tuftene til perioden 1770-1780 og fram til 1800-tallet. (op.cit. 1987, Jasinski 1990:45-46).

Bygning A var omlag 22 kvadratmeter og lik B og C i bygningskonstruksjon. Den eneste forskjellen var et ekstra, åpent ildsted like utafor hytta. Ildstedet har sannsynligvis vært dekket med et tak. Jasinski (1990:46) tolker alle hyttene som samtidige.

I nærheta av hus B og C var det ei grav som inneholdt et mannsskjelett, som hadde et ortodoks kors ved nakken. Ved sida av grava var det rester av et monumentalt kors (fundament). (op.cit.).

GNÅLODDEN 1989.

Som en del av samarbeidsprosjektet til Jasinski og Chochorowski blei det her utgravd ei russisk tuft og ei sjakt utafor tufta. Utgravninga skjedde i 1989. (Jasinski 1990:47-48). Kulturminnet ligger på nordsida av Hornsund, rett vest for utløpet av Burgerbukta.

WORCESTERPYNTEN - 1989.

Kulturminnet, som ligger ved kysten på den nordlige spissen ved utløpet av Homsund, blei utgravd i 1989. Tufta besto av ei hytte som muligens var bygd av vrakrester etter et vest-europeisk skip. (personlig meddelelse Jasinski 1996).

Det polsk/norske prosjektets (Jasinskis NAVF-finansierte prosjekt i samarbeid med Chochorowski) resultater kan kort oppsummeres i følgende konklusjon: Pomorenes tilstedeværelse på Svalbard kan inndeles i tre ulike perioder: Fase A; en startfase bestående av små fangstgrupper. Perioden kan dateres fra midten av 1600-tallet til begynnelsen av 1700-tallet. Fase B; en mellomperiode fra omkring 1720 til 1760-1780 årene. Fangstfolkene består av velorganiserte, profesjonelle fangstmenn. Fangstområdene utvides nordover langs vestkysten av Spitsbergen. Fase C; en slutfase der man får større og mere komplekse boligstrukturer, men samtidig består fangstmennene av mindre profesjonelle utøvere. Perioden kan dateres fra siste halvdel av 1700-tallet og fram til omkring 1850-årene da den russiske pelsfangsten på Svalbard opphører. (Jasinski 1993:II,69).

SOVJETISKE/RUSSISKE - NORSKE UTGRAVNINGER.

RENARDODDEN - 1995.

Et samarbeidsprosjekt mellom den russiske arkeologen Vadim Starkov og den polsk/norske arkeologen Marek Jasinski. Lokaliteten ligger ca. 4 km vest for Calypsobyen på vestsida av Recherchejordens utløp og består av ei erosjonstrua russetuft fra 1800-tallet. Funnmaterialet består for det meste av keramikk, glass og dyrebein og er midlertidig magasinert ved Vitenskapsmuseet i Trondheim. (personlig meddelelse Marek Jasinski 1996).

Område 7: Isfjorden.**"DEN FELLES NORDISKE ARKEOLOGISKE EKSPEDISJONEN TIL SVALBARD".**

Denne ekspedisjonen utførte de første fagarkeologiske utgravningene på Svalbard. Utgravningene blei foretatt i årene 1955, 1958 og 1960 under ledelse av arkeologene Povl Simonsen, Hans Christiansson og etnologen Helmer Tegengren. Funnene er magasinert ved Tromsø Museum, mens beinmaterialet er i Uppsala. I dette avsnittet skal jeg omtale utgravningene i område 7, Russekeila og Trygghamna. Midterhuken-utgravninga tilhører kvalfangsten og blir behandla under dette kapitlet.

Prosjektet, som var et forskningsprosjekt, hadde følgende problemstillinger (Guttormsen 1985:48, Roll 1994:96):

- 1) Hadde det bodd steinaldermennesker på Vest-Spitsbergen?
- 2) Fantes det spor etter menneskelig aktiviteter på Svalbard i vikingetid og middelalder?
- 3) Fantes det urørte ruiner fra 1600-tallet med intakte redskapsfunn verdt å kartlegge?
- 4) Fantes det øvrige kulturminner verdt å kartlegge?

Det blei lagt størst vekt på punktene 1 og 3; dvs. leite etter spor fra steinalderbosetning og foreta utgravninger av den store russiske fangststasjonen i Russekeila.

Prosjektet foretok utgravninger i Russekeila i 1955, Midterhuken 1958 og i Russekeila og Trygghamna 1960.

Resultatet av steinalderundersøkelsen var at det blei registrert 10 flintplasser mellom Kapp Linnè og Grønfjorden. Åtte av flintplassene er lokalisert til Russekeila. Det er reist tvil om flintartefaktene kan dateres til steinalderen. (Odner 1972:38-40). En mulig tolkning er at disse redskapene er fra de russiske boplassene og dermed kan være ildflint. Andre meiner at dette dreier seg om naturlig strandflint som er frostsprengt. Avklaringa av dette spørsmålet må sannsynligvis ligge til man eventuelt får ei registrering av steinalderboplasser på Svalbard.

RUSSEKEILA - 1955,1960.

Utgravninga blei foretatt av en svensk/finsk/norsk ekspedisjon under ledelse av Simonsen, Tegengren og Christiansson. Den russiske fangststasjonen består av et stort kompleks bestående av fire russiske tufter, mødding, gravplass og fundamenter for russekors. I tillegg fantes ei tuft (A) som knyttes til Søren Zackariassen og Ludvig Hansen fra 1903. (Simonsen 1955).

Det utgravde arealet omfatta omlag 170 kvadratmeter, og tre kulturlag blei definert. Heile tuftekomplekset viste seg å bestå av et hovedhus på ca. 150 kvadratmeter som inneholdt oppholdsrom, to forrådsrom, soverom, forstue, smie, badstu og W.C., til sammen heile 11 rom av ulik karakter. Tuftekomplekset blei i sin heilhet datert til 1700-tallet. Noen treplanker hadde årstallene 1778 og 1787 innrissa, og dette er med på å understøtte denne dateringa. Gjenstandsmaterialet avspeiler de fleste sider ved russisk fangstliv på Svalbard. Det blei funnet store mengder læravfall, noe som kan antyde skoproduksjon for salg. Det blei ellers funnet ornamenterte neverbokser, spillebrikker, halvmåneforma matfat, fangstredskaper og store mengder russisk keramikk. (Simonsen 1955, 1960, Guttormsen 1985:54, Roll 1994:97).

Tuft B var bygd i sleppveggskonstruksjon. Tuft C målte 13 x 14 meter. Denne tufta har sannsynligvis bestått av flere sjølstendige hus, muligens 6 stykker. Et av disse husene har vært stasjonens smie. Tuft D målte 4 x 3 meter og tuft E var 5,5 x 8 meter. Sistnevnte kan ha vært et båtnaust. En stor mødding på nordsida av tuft C blei påbegynt utgravd i 1960 (Simonsen 1955).

Grav fire blei utgravd. Denne inneholdt to skjeletter. Det var ingen kiste, men noe tekstiler. På grunn av at likene var så velbevart blei utgravningen stoppa. (op.cit. 1955).

Møddingen blei utgravd i 1960 og var mellom 1 og 1,5 meter tykk, og man kom ikke til steril bunn på grunn av teleproblemer. Møddingen inneholdt store mengder bein, men disse er ikke analysert. Det blei ellers gjort funn av lær, tre, tekstiler, jern, keramikk og teiger. (Müller-Wille 1960).

Gravplassen blei også utgravd i denne sesongen, og den viste seg å inneholde heile 20 skjeletter. Likene var svøpt i små bastmatter, iført sko eller støvler, men hadde ingen hodebekledning. De fleste hadde pektoralkors av bronse på brystet, dessuten bronsekammer, øreskjeier og tannpikere. Alle de døde var menn mellom 18 og 35 år, og bare ett av skjelettene hadde spor av skjorbuk. (Simonsen 1960).

Den russiske arkeologen Vadim Starkov knytter boplassen Russekeila til den legendariske pomoren Ivan Starostin som etter sagnet bodde på Svalbard i heile 39 år. (Roll 1994:97).

I tillegg blei det ved Festningen tatt prøvestikk i tre utkikksposter. Disse blei karakterisert som gammetufter fordi funn av båtsøm blei assosiert med norsk/samisk fangstaktivitet på 1600-1700-tallet (op.cit. 1994:97). Seinere har både Odner (1958a) og Jørgensen (u.å.) påvist at disse kulturminnene er utkikksposter for kvalfangsten.

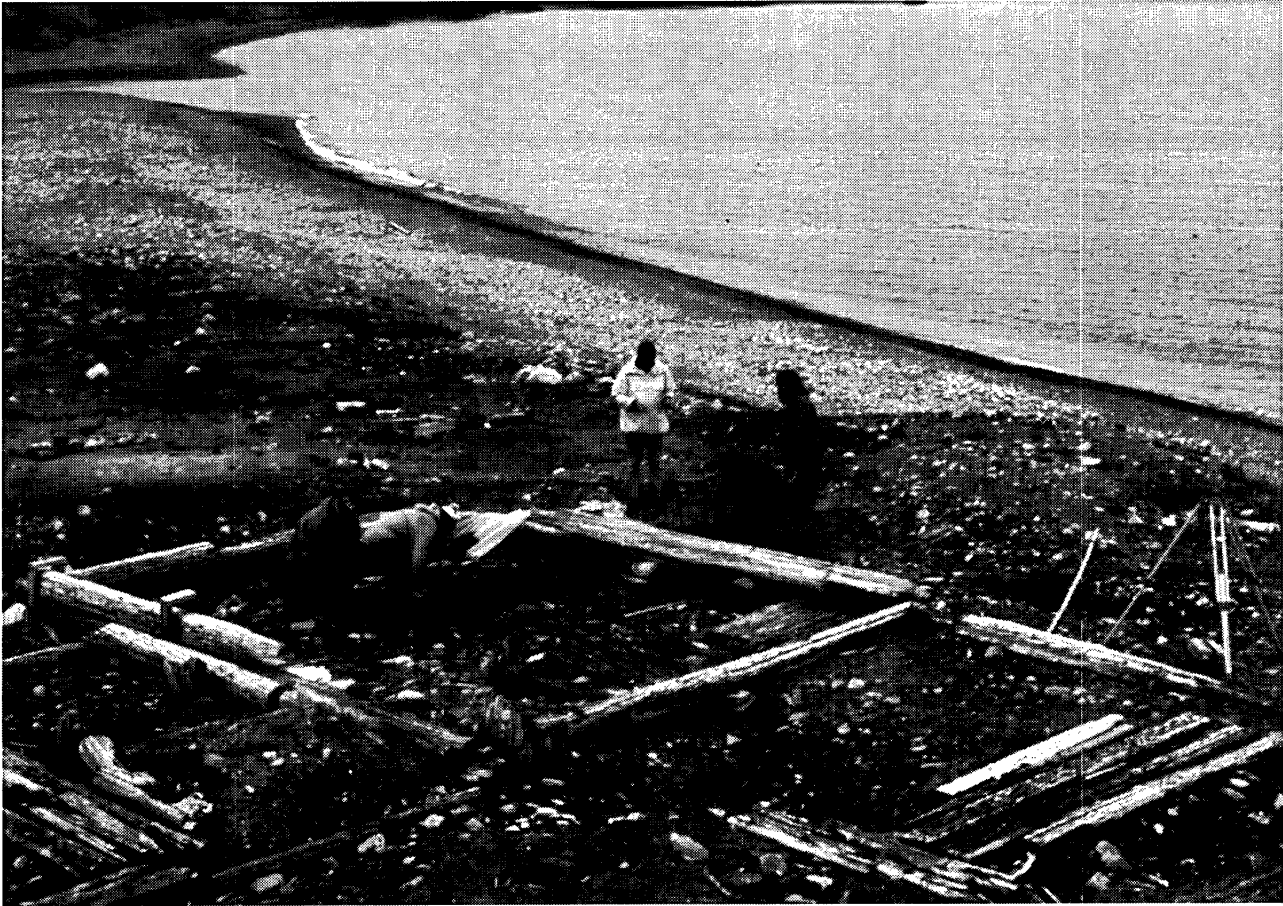

Fig. 6. Utgraving av russetuftkompleks. Russekeila. (Foto: Roger Jørgensen). / Excavating of a Pomor settlement complex at Russekeila. (Photo: Roger Jørgensen).

TRYGGHAMNA - 1960.

En finsk/norsk ekspedisjon under ledelse av H. Tegengren foretok utgravninger i Trygghamna sommeren 1960. Trygghamna er en russisk fangststasjon bestående av flere hustuffer og noen få graver. De russiske tuftene er av samme type som i Russekeila, og det meste av sjøve tuftene blei utgravd. Ut fra gjenstandsmaterialet, som blant anna besto av mange gjenstander av tre som kan knyttes til fangstaktiviteter, kan tuftekomplekset dateres til 1700-tallet. (Guttormsen 1985:60-62, Roll 1994:97).

SOVJETISKE/RUSSISKE - POLSKE - NORSKE UTGRAVNINGER.

RUSSEKEILA - 1990.

I 1990 blei det i norsk regi foretatt ei etterutgraving i ei av de samme tuftene som prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard" grov i Russekeila i 1955. Deltakeme var fra arkeologiske miljøer i Sovjet/Rusland, Polen og Norge. Hensikten var å etterprøve Povl Simonsens antydning om at det muligens kunne være et botnlag i ei tuft som kunne være eldre enn 1600-tallet. Utgravinga kunne ikke bekrefte dette da botnlaget viste seg å være sterilt. Det blei ikke gjort noen funn.

I tillegg fungerte denne miniatgravinga som et samarbeidsprosjekt for å vise at samarbeidsviljen var til stede blant fagfolkene. Utgravinga skjedde på et tidspunkt da klimaet var relativt kjølig mellom enkelte fagmiljøer.

4.6. Sammendrag.

De landene som har vært involvert i utgravninger av kulturminner tilhørende den russiske overvintringsfangsten er: Sovjet/Russland, Polen, Norge, Sverige og Finland, enten som deltaker i egne prosjekter eller i fellesprosjekter sammen med en eller flere av de andre deltakernasjonene. Først ute var "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard" i 1955. Dette var den første fagarkeologiske utgravninga på Svalbard noensinne. Deltakeme kom fra tre av de nordiske landene, blant anna Norge, og det skulle gå heile 29 år før norske arkeologer igjen foretok ei utgravning på øyriket.

Russiske arkeologer, med Vadim Starkov som leder, har i særklasse vært de mest aktive på arkeologifronten. Disse har utelukkende konsentrert seg om sine egne kulturminner og har fra de starta opp i 1978 foretatt svært mange utgravninger av russetufter. Russerne har gravd i heile 23 forskjellige lokaliteter, 20 av disse er forskningsgravninger og 3 kan med velvilje karakteriseres som nødutgravninger, og som til sammen utgjør mange flere enkelttufter og graver.

Deres hovedproblemstilling har vært å registrere og grave ut boplasser etter russiske pomorer, samt registrere og grave ut de eldste kulturminner på Svalbard. De har hovedsakelig konsentrert seg om den første delen. De russiske arkeologene har enkelte dendrokronologidateringer av russetufter til 1500-tallet, altså til tida før Barentzs, men det har vært store uenigheter mellom vestlige og russiske arkeologer om riktigheta av disse dateringene. Problemet ligger i om hyttene har vært prefabrikkert i Russland og deretter demontert og frakta til Svalbard, eller om de har vært bygd av drivtømmer. I begge tilfellene kan dette gi en for høy alder.

Russerne har foretatt utgravninger over store deler av Svalbard. De har spesielt konsentrert seg om område 3 - Sør-Spitsbergen Nasjonalpark, hvor de har foretatt utgravning av heile 10 lokaliteter, dernest område 7 - Isfjorden med 4 og område 8 - Nordenskiöldland-Østkysten med 3 lokaliteter.

Norske arkeologer har deltatt i to forskningsgravninger på Svalbard. Den første i Russekeila som deltakere i det nevnte nordiske fellesprosjektet i 1955, det andre i det NAVF-finansierte prosjektet til Marek Jasinski, der det blei gravd tre lokaliteter i Hornsundområdet. I tillegg har arkeologen Roger Jørgensen foretatt tre nødutgravninger av denne kulturminnetypen. Vårt miljø har geografisk spredt sin innsats når det gjelder russetufter. Dette skyldes nok i all hovedsak at utgravningsstrategiene har vært styrt av nødgravningsproblematikken.

Polakkene har konsentrert seg om område 3, og de flernasjonale utgravningene har hatt sine ekspedisjoner i område 3 og 7.

Totalt har det vært foretatt utgravninger på 35 ulike lokaliteter, 27 har vært forskningsgravninger, og russerne har gravd heile 23 av disse.

5. Utgravninger av kvalfangststasjoner.

5.1. Innledning.

Kulturminner fra den vesteuropeiske, merkantile kvalfangsten ved Svalbard blei første gang fagarkeologisk undersøkt 1958 som en del av problemstillinga til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard". Men det var hollandske arkeologer, under ledelse av Louwrens Hacquebord, som først satte i gang et større forskningsprogram vedrørende disse kulturminnene. I 1979 starta disse et stort forskningsprosjekt angående den nederlandske kvalfangsten på 1600-tallet. Feltarbeidet blei lagt til Smeerenburg på Amsterdamøya og gravplassen på Ytre Norskøya. Dette prosjektet er i særklasse det største arkeologiske arbeid som er gjort innafor denne kulturminnetypen. Prosjektet grov ut en større bosetning bestående av flere spekkovner, hustuffer og et stort antall graver. Det blei også gjort marinearkeologiske undersøkelser i forbindelse med utgravningene.

Foruten hollandske forskere har arkeologer fra Danmark, Polen, Finland og Norge foretatt utgravninger av kvalfangstanlegg. Mens danske, finske og nederlandske arkeologer har utført reine forskningsprosjekter, og da spesielt i område 1 - Nordvest-Spitsbergens Nasjonalpark, har norske arkeologer primært foretatt nødgravninger. Det norske miljøet har først og fremst satt inn sin arbeidskapasitet i Homsundområdet i form av en større nødgravning, samt utgravning av erosjonsskada og erosjonstrua graver i område 1.

Også når det gjelder kvalfangstanleggene har det vært noen få og små samarbeidsprosjekter.

Den kulturminnekategorien som har hatt størst utgravningsintensitet er graver fra denne fangstkulturen. Det er registrert nærmere 1000 graver fra denne perioden, og av disse er det utgravd omlag 10% (Roll 1994:11 og 37).

I 1968 leda arkeologen Reidar Bertelsen en norsk ekspedisjon til Jan Mayen. Ved denne undersøkelsen blei det utgravd ei hustuff og ei grav tilhørende kvalfangsten. Dette prosjektet vil ikke bli omtalt her fordi det geografisk ikke lenger tilhører svalbardforvaltninga.

5.2. Nederlandske utgravninger.

5.2.1. Innledning.

Hollandske arkeologer har utelukkende konsentrert sin virksomhet til område 1 - Nordvest-Spitsbergen Nasjonalpark. Her er det kulturminnene fra 1600-tallets kvalfangsaktiviteter som har vakt deres interesse, nærmere bestemt boplassen på Smeerenburg og gravplassen på Ytre Norskøya.

Smeerenburgprosjektet utførte utgravninger i årene 1979-1981 og blei leda av Louwrens Haquebord fra Arktisk Senter, Universitetet i Groningen. Dette var opprinnelig et samarbeidsprosjekt mellom Arktisk Senter og Tromsø Museum og er et eksempel på et samarbeidsprosjekt som ikke fungerte heilt etter forventningene. Man har blant anna i ettertid vært svært uenig om fordelinga av gjenstandsmaterialet. Det første året var det med en norsk deltaker og andre sesong tre. (Keller 1980:1-2).

Prosjektets målsetning (Haquebord 1983:76) var å undersøke levevilkårene og arbeidsforholdene til nederlandske kvalfangere på Svalbard på 1600-tallet.

OMRÅDER MED UTGRAVDE KULTURMINNER FRA KVALFANGSTEN

Fig. 7. Områder med utgravde kulturminner fra kvalfangsten. Plottene viser lokaliteter til utgravde kulturminner som tilhører den vest-europeiske kvalfangsten. / Areas with excavated archaeological sites from the whaling period. The dots show locations associated with excavated sites from the West-European whaling period.

Materialet skulle deles mellom Tromsø Museum og Arktisk Senter. I dag befinner skjelettet materialet seg ved Tromsø Museum, mens alle andre funn er magasinert ved Arktisk Senter. I disse dager arbeides det med å få tilbakeført det hollandske materialet til Norge.

5.2.2. De enkelte utgravningene.

Område 1: Nordvest-Spitsbergen Nasjonalpark.

SMEERENBURG - 1979, 1980 OG 1981.

Smeerenburgprosjektet foretok i årene 1979, 1980 og 1981 meget store utgravninger av kvalfangstlokaliteten Smeerenburg som ligger på sørøst sida av Amsterdamøya. Smeerenburg var de hollandske kvalfangernes hovedstasjon i perioden 1615-60. Her er det registrert 7 spekkovner (6 dobbeltovner og 1 enkeltovn), 19 hustuffer og 101 graver. Den 8. ovnen, som var synlig i 1928, var i 1979 forsvunnet i havet. Det samme gjaldt alle husene som opprinnelig sto bak ovn 7 og 8. Bak ovn 3, som sannsynligvis tilhørte et dansk selskap, blei det funnet et natursteinsplatå. Dette er antakelig restene etter den festninga som er nevnt i overvintringsdagboka fra 1633-34.

Totalt blei det her utgravd 2 spekkovner, 7 hustuffer og 7 graver. Man la stor vekt på utgravning av husstrukturene fordi en ønska å få en oversikt over størrelsen av boplassen slik at en estimering av innbyggertallet i sesongen kunne gjøres. (Roll 1994:37-38, Albrethsen 1988:3, Hacquebord 1981:124-125, 1984:97, 1985:24 og 1986).

De arkeologiske utgravningene på Smeerenburg understøtter i meget stor grad de skriftlige kildene som finnes både med hensyn på byggeteknikk, anleggets fasiliteter og funksjon, og datering av disse. Bare når det gjelder dateringene av ovn 1 divergerer de arkeologiske kildene fra de historiske. Her viser krittpedateringene en tidligere bosetningsfase enn 1623 som de historiske kildene tilsier. En anna forklaring kan være at kvalfangerne som tilhørte dette kamret tok med seg gamle kritt Piper til Svalbard. Utgravningene av de 7 hustuftene fastslo at de ulike kamrene hadde bygd sine hus i lokale byggetradisjoner fra Holland. (Hacquebord 1985:27-29, Albrethsen 1988:9).

To av ovnene, nummer 1 og 3, blei også undersøkt. Ovn 1 blei utgravd av norske arkeologer. Dette var en dobbelovn bestående av to tettliggende ovnsringer med innfyringskanaler i øst og vest. Utgravninga viste at spekkovnen bestod av 5 konstruksjonselementer: 1) En 2,6 meter lang innfyringskanal som gikk fra den ytre ovnsring til et stykke forbi ovnsentrum. Kanalen var oppbygd av hardbrente, gule teglstein og målte ca. 60 cm ved munningen og ca. 20 cm på det smaleste. 2) En indre plattform av sand som sannsynligvis opprinnelig har vært dekket av murstein. 3) En indre ovnsring av røde murstein som var lagt i kryssforband uten mørtel. Teglstensringen hadde en indre diameter på ca. 2,3 meter og var kun avbrutt av fyringskanalen i vest. 4) En ytre ovnsring på ca. 40 cm. Denne "muren" besto av en blanding av gråsort steinmasse, sand og kvalolje og sannsynlig også noe kalk, populært kalt spekkbetong. Den indre ringdiameter var omlag 3,25-3,5 meter og hadde en maksimum høyde på ca. 1 meter. Mellomrommet mellom den indre og den ytre ovnsringen besto av sand. 5) På sydsida av ovnanlegget var det rester etter flere stolper. Disse er antakelig restene etter en arbeidsplattform av tre som arbeiderne brukte under trankokinga (op.cit. 1988:7-9).

Også i ovn 3 blei det foretatt utgravninger. Ovn 3 er den eineste enkeltkamrete ovn på Smeerenburg, og den besto av en ovnsring oppbygd av røde teglstein. Diameteren på ringen var omlag 2,6 meter. Ovn 3 hadde en

Fig. 8. Utgravde kvalfangst-
tuffer og gatenett. Smeeren-
burg (Foto: Tromsø Museum).
/ Excavated whaling station
and street system, Smeeren-
burg. (Photo: Tromsø Mu-
seum).

fyringskanal av tegl, 2,9 meter lang og 1,3 meter brei. Det fantes spor etter en plattform av naturstein og kjøle-
anordning. Stolpefunn sannsynliggjør at plattformen har vært plankedekt. Spekkovn 3 antas å være dansk/
norsk, og den blei brukt på Smeerenburg til 1623 da de dansk/norske kvalfangerne måtte forlate Smeerenburg
og flytte anlegget sitt til Kobbefjorden på Danskøya. (op. cit 1988:9-10).

Det har vært store diskusjoner angående ovnenes tekniske konstruksjoner, blant anna med hensyn på om disse
var forskynt med skorsteiner. Hacquebord meinte at utgravningene av ovnene på Smeerenburg stadfesta at
disse hadde hatt piper. Dette er blitt sterkt imøtegått av Albrethsen som meiner at ovnene ikke har hatt skor-
steiner, men at røyken har forlatt ovnen gjennom fyringskanalen. (op. cit. 1988:19).

De arkeologiske utgravningene på Smeerenburg frambrakte et meget stort og variert funnmateriale. Gjenstands-
materialet besto av keramikk, kritt Piper, tregjenstander og gjenstander av jern. Utgravningene kunne stort sett
verifisere de skriftlige kildene, men med hensyn på datering av et anlegg gir det arkeologiske materialet en
tidligere startfase enn det de historiske kildene tilsier. Hacquebord avviser tidligere skriftlige kilder som setter

Fig. 9. Kvalfangergravfelt på Ytre Norskøya. (Foto: Bjørn Hebba Helberg). / Graveyard from the whaling period on Ytre Norskøya. (Photo: Bjørn Hebba Helberg).

innbyggertallet på Smeerenburg fra 1.000 til 30.000 og at "byen" skal ha hatt fasiliteter som kirke, bakeri og horehus. Ut fra det arkeologiske kildematerialet setter Hacquebord innbyggertallet nøkternt til et sted mellom 100 og 200 personer. (Hacquebord 1985:29-33).

I 1980 blei 50 av de 185 gravene på Ytre Norskøya utgravd, og i 1981 blei 7 av de 101 gravene på Smeerenburgneset utgravd. Materialet er svært rikt på tekstiler og skomateriale og betegnes som meget viktig for å forstå 1600-tallets klesutvikling. Aldersforskjellen på de døde lå mellom 14 og 69 år, og med et særdeles stort innslag av unge menn i alderen 14 til 20 år. 78% av skjelettene har merker etter skjørbuk, men det er usikkert om dette er dødsårsaken til samtlige. Men sykdommen kan i hvertfall ha vært en medvirkende årsak til døden. (Maat 1981:167-168, 190-195).

Funnmaterialet fra utgravningene på Smeerenburg og Ytre Norskøya skal etter avtale deles likt mellom Universitetet i Groningen og Tromsø Museum. Pr. i dag finnes skjelettmaterialet på Tromsø Museum, mens det øvrige materialet befinner seg i Holland. I tillegg bør det nevnes at dokumentasjonsmaterialet fra utgravningene er meget mangelfullt. De innleverte utgravningsrapportene mangler fullstendige funnkataloger, og de omtaler bare utgravningene av husene og ovnene på sjølve Smeerenburg. Rapport om prosjektets øvrige deler mangler, som for eksempel utgravninga av gravene på Smeerenburgtangen og Ytre Norskøya. Angivelse av koordinater, fotodokumentasjon etc. mangler.

5.3. Norske utgravninger.

5.3.1. Innledning.

Norske utgravninger av kulturminner fra den tidlige kvalfangsten er utført både av norske og utenlandske arkeologer ansatt ved Tromsø Museum. Disse har utført både forskningsgravninger og nødgravninger, de aller fleste tilhører sistnevnte kategori.

Den norske innsatsen har vært lagt til områdene 1, 3 og 7. Norske arkeologer har også deltatt i utgravninger i områdene 6 og 8 når det gjelder kulturminner fra den tidlige kvalfangsten, men da som samarbeidsprosjekter, f. eks. prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard". Hovedinnsatsen for de rene norske prosjektene har vært i områdene 1 og 3, og de arkeologiske aktørene har vært flere. Men det er først og fremst Svend E. Albrethsen og Roger Jørgensen som har dominert fagmiljøet i kraft av stillingene som arkeologer for det såkalte "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen".

5.3.2. De enkelte utgravningene.

Område 1: Nordvest-Spitsbergen Nasjonalpark.

LIKNESET - 1985, 1986, 1989 OG 1990.

Likneset ligger på østsida av Smeerenburgfjorden ved det nordlige utløpet av Kennedybukta. Dette er den største kjente gravplassen på Svalbard med sine nåværende 211 graver. Mange av gravene ligger ytterst ute på den høye og bratte strandbrinken og står i fare for å rase ut i havet. Norske arkeologer har derfor gjennom fire felt-sesonger utført nødgravninger på stedet, og det er i denne forbindelse utgravd 14 graver. Likneset er en gravplass som tilhører den vesteuropeiske kvalfangstkulturen, og det er ulike meninger om hvor stor den opprinnelig har vært. Men det er heilt opplagt at det har vært adskillig flere graver på stedet enn de 225 gravene som blei registrert i 1985.

Det har vært foretatt nødutgravninger i årene 1985 under ledelse av Helge Guttormsen og Dag Nævestad, i 1986 under ledelse av Svend E. Albrethsen og i 1989 og 1990 ved Roger Jørgensen.

Gravene dateres ut fra tekstilmaterialet til tida omkring 1650-1750-tallet (personlig meddelelse Lars Vig Jensen 1996). Likneset kan derfor neppe knyttes til virksomheta på sjølve Smeerenburg som enkelte har hevda (Roll 1994:37) fordi aktivitetene her stort sett var over i 1650. Gravplassen må antakelig heller knyttes til den pelagiske kvalfangsten som blei drevet uten tilknytning til landstasjoner og som hadde sin storhetstid etter 1650.

Berit J. Sellevold, Laboratoriet for Fysisk Antropologi, Oldsaksamlingen, Universitetet i Oslo, har gått igjennom 12 av skjelettene fra Likneset. Det viste seg at alle var menn i alderen fra ca. 20-25 til ca. 45-50 år. Gjennomsnittlig blei disse 12 mennene 31,7 år. Syv blei under 32,5 år, fem blei over. Totalt sett har det vært et nokså ensarta preg over disse mennene fra Likneset; de var forholdsvis kortvokste sammenligna med dagens menn; mellom 168 cm og 180 cm. De var mellomskalla til kortskalla, og de fleste hadde kort lyst eller mellomblyndt hår. De hadde gjennomgående dårlige tenner og hadde røkt krittpipe. De fleste hadde antakelig skjørbuk. (Sellevold 1993).

Materialet fra Likneset befinner seg på Tromsø Museum.

Fig. 10. Nødutgravning av erosjonstrua grav. Likneset. (Foto: Dag Nævestad). / Rescue excavation of a grave damaged by erosion at Likneset. (Photo: Dag Nævestad).

KOBBEFJORDEN - 1986.

Kobbefjorden ligger på vestsida av Danskøya. Omlag 3 km inne på fjordens sørside ligger et kvalkokeri på et lite utstikkende nes. Anlegget besto av en godt bevart dobbelovn med to hustuffer. (Albrethsen 1988:10).

Anlegget i Kobbefjorden blei undersøkt sommeren 1986 som et ledd i forskningsprosjektet *1600-tallets hvalfangststationer og spækovne på Svalbard* (op.cit 1988). Prosjektet blei leda av den danske arkeologen Svend E. Albrethsen, og det kan muligens sees i sammenheng med problemstillingene til Danskøyprosjektet i 1994, men med en større vektlegging mot spekkovnenes tekniske oppbygning og funksjon. Sjølve spekkovnsanlegget besto av en steinoppbygd plattform med to tydelige ovner med innfyringskanaler i sørøst og nordvest, og på baksida av anlegget var det rester etter kjøleanordninger. (op.cit. 1988).

Undersøkelsen blei lagt til ovnsens østlige del, og det viste seg at den bestod av de samme konstruksjons-elementer som ovn nummer 1 på Smeerenburg (op. cit. 1988:10-12): 1) Innfyringskanal, ca. 3,5 meter lang og mellom 48 og 56 cm brei, bestående av gule teglstein som var lagt i kryssforband i mørtel. Kanalsidene var opp til en høyde av 8 teglstein. 2) En indre plattform av murstein som var lagt med breisida ned i mørtel. 3) En indre ovnsring av røde murstein som var lagt i kryssforband. Diameteren var ca. 2 meter og høyden på ringen utgjorde 4 teglstein. 4) En ytre ovnsring oppbygd av naturstein med en indre diameter på ca. 3 meter. 5) En ytre plattform av naturstein, sand og grus, størrelsen var ca. 15x8 meter.

I tillegg til ovnen blei det også utgravd to hustuffer. Den ene var antakelig kokeriets bolighus, og det andre viste seg å være ei smie. (Helberg 1986).

Ved utgravningene i 1986 blei det gjort få funn, og ingen av disse kan med sikkerhet datere anlegget i Kobbefjorden. En må derfor fremdeles bygge på de skriftlige kildenes utsagn. På grunnlag av disse er det neppe tvil om at dette anlegget er det dansk-norske kokeriet som var eid av den danske kvalfangstrederen Johan Braem. Anlegget var i bruk fra 1631 til ca 1657 da den danske kvalfangsten ved Svalbard opphørte. (Albrethsen 1988:12).

Materialet befinner seg på Tromsø Museum.

SCHEIBUKTA - 1989 OG 1990.

I 1966 blei det funnet restene etter en dobbel spekkovn i Scheibukta innert inne i Smeerenburgfjorden. Denne blei delvis utgravd av Molaugs ekspedisjon i 1966 (Molaug 1968). Ovnen lå i strandkanten og var delvis overleira av oppskylla stein og grus. Ovnene var oppbygd av teglstein og hadde fyringskanaler som pekte ut mot sjøen. Over hver av ovnene var det plassert 3 jernstenger med en ring over. Disse var ca. 2,6 meter lange. Anlegget i Scheibukta kan være restene etter den engelske kvalfangststasjonen "Fairhaven" som var i bruk til ca. 1620 (Albrethsen 1988:16). Ved utgravningene i 1966 blei det funnet keramikk og kritt Piper som daterer anlegget til tidlig 1600-tallet, slik at det historiske- og arkeologiske kildematerialet støtter opp om hverandre.

Roger Jørgensen ettergrov spekkovnen og kulturlagene i 1989 og 1990. Det blei funnet meget få gjenstander ved disse to nødgravningene, og det gir ingen ny informasjon om dateringer, teknologi etc. Materialet er magasinert ved Tromsø Museum.

EBELTOFTHAMNA - 1990.

Sør-sørøst for innløpet til Ebeltofthamna ligger et gravfelt som tilhører den vesteuropeiske kvalfangstkulturen. Hoveddelen av gravfeltet besto tilsynelatende av 15 graver, men det blei i tillegg registrert 4 mulige graver slik at det totale antall graver kan ha vært 19. Nord i gravfeltet er det ei steindyngje med en vertikalt stående stokk nedstukket i bakken. Stokken, som er hugget av, er 20 cm i diameter og følgelig noe for tykk til et gravkors å være. Den minner mere om et fundament til et russisk-ortodoks kors. (Jørgensen 1990).

Her blei det i 1990, under ledelse av Roger Jørgensen, fortetatt ei nødutgravning av 3 graver som holdt på å skli ut i havet. Det blei gjort noen få funn av tekstilfragmenter. (op. cit. 1990). Materialet befinner seg på Tromsø Museum.

Område 3: Sør-Spitsbergen Nasjonalpark.

GÅSHAMNA - 1991, 1992, 1993 OG 1994.

Kulturmennene fra den tidlige kvalfangsten er lokalisert til Gåshamna som ligger på sørsida av Hornsund. Lokalteten, som i rapportene er kalt for Gåshamna øst og vest, ligger på begge sidene av breelva som kommer fra Gåsbreen. Her ligger kulturmennene på ei grusslette som er sterkt påvirket av elve- og sjøprosesser, og disse har gjennom århundrene dels erodert bort og dels begravd kulturmennene.

Fig. 11. Utgravd spekkovn. Gåshamna, Homsund. (Foto: Roger Jørgensen). / Excavated blubber oven at Gåshamna, Homsund. (Photo: Roger Jørgensen).

Tromsø Museum foretok i 1976, under ledelse av daværende kulturvernleder Per Kyrre Reymert, ei registrering av kulturminnene i Gåshamna. I 1990 blei området kartlagt av den polske arkeologen Jan Chochorowski (Jørgensen 1991). Fra 1991-1994 har det her vært utført et omfattende nødgravningsprosjekt og oppmålingsarbeide av heile Gåshamnaområdet under ledelse av arkeologen Roger Jørgensen. I 1992 blei utgravningene leda av Tora Hultgreen og i 1993 av Bjørn Hebba Helberg.

De kulturminnene som kan knyttes til kvalfangsten besto i Gåshamna vest i 1991 av 6 antatte spekkovner og en meget stor mengde med kvalbein, hovedsakelig hodeskaller og kjevebein (Jørgensen 1991). Etter at undersøkelene i 1993 var ferdigstilt kan man med relativt stor sikkerhet fastslå at ovn 5 ikke har vært en ovnskonstruksjon, men et aktivitetsområde som må knyttes til ovn 6 (Helberg 1994b), og det må også stilles spørsmålstegn vedrørende ovn 1. Prøvestikk i 1994 viste at denne strukturen kan være en mødding som må tilknyttes kvalfangstaktivitetene. Viss dette er en ovnskonstruksjon må heile eller deler av denne være dekket av søppel fra kvalfangstaktivitetene. Svar på dette kan man kun få ved å utføre ei større utgravning av objektet.

I Gåshamna øst består kulturminnene som kan knyttes til kvalfangsten av et gravfelt på til sammen 10 graver, 1 spekkovn og 1 hustuft. (Jørgensen 1991).

Utgravninger av kulturminnene i Gåshamna vest blei foretatt i 1991 og 1993. I 1991 blei ovn 3 utgravd, og her fant man en relativt godt bevart ytre natursteinsring. Svært lite av teglkonstruksjonene var intakte, men nok til

å fastslå at ovnen har vært oppbygd av både naturstein og teglstein. Ovnen har vært forsynt med en innfyringskanal, og har vært uten teglsteinsbotn. Spekkovnen har vært tilnærma rund med en ytre diameter på ca. 4 meter og en traktforma innfyringskanal på ca. 0,9 meter brei innvendig. Det blei gjort kun 34 gjenstandsfunn (Jørgensen 1991). I 1993 fortsatte man utgravningene i Gåshamna vest med gravninger av ovnsrudimentene 4, 5 og 6 samt noen sjakter rundt ovn 3 for å avdekke utbredelsen av kulturlagene her. Disse utgravningene var svært funnfattige, til sammen blei det kun registrert 9 gjenstandsfunn. Ovnene var sterkt eroderte slik at det var lite bevart som kunne gi holdepunkter med hensyn til teknologi, datering og nasjonstilhørighet.

Gåshamna øst blei utgravd i 1992 og 1994. I løpet av de to utgravningssesongene blei det utgravd 1 hustuft, 1 spekkovn og 2 graver. Disse gravningene klargjorde at hustufta har hatt flere bosetningsfaser, muligens tre. Spekkovnen har hatt tre bruksfaser. (Hultgreen 1992).

Ut fra funnmaterialet er det stor sannsynlighet at spekkovnen og hustufta i Gåshamna øst er av engelsk opprinnelse, og disse kan dateres til første halvdel av 1600-tallet (personlig meddelelse Jørgensen 1996).

Funnmaterialet befinner seg på Tromsø Museum.

Område 7: Isfjorden.

FESTNINGEN - 1989.

Under ledelse av Roger Jørgensen blei det sommeren 1989 tatt to prøvestikk i to strukturer ved bergveggen på Festningen. Disse tolkes som utkikkspunkter for kvalfangsten, såkalte lookouts. Funnmaterialet som kun besto av noen få kritt Piper, spiker og keramikkfragmenter, er magasinert på Tromsø Museum.

5.4. Danske utgravninger.

5.4.1. Innledning.

Danske utgravninger av kulturminner fra kvalfangsten er bare foretatt i område 1 ved Jensenvannet på Danskøya sommeren 1984. Utgravninga var ledd i et forskningsprosjekt som hadde som målsetning å belyse den dansk-norske deltakelsen i den vesteuropeiske kvalfangsten ved Svalbard samt å belyse 1600-tallets drakt- og kleshistorie. I tillegg var ei viktig problemstilling for prosjektet å framskaffe materiale som kunne bekrefte eller avkrefte teorien om at anleggene ved Jensenvannet var av dansk-norsk opprinnelse. Videre var det viktig å få belyst spørsmål omkring kvalfangsternes levealder og dens fordeling blant aktørene, levevilkår og deres helse-tilstand. (Albrethsen 1985:14, Roll 1994:38).

Prosjektet var et samarbeidsprosjekt mellom Handels- og Søfartsmuseet i Kronborg og det såkalte "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen", Tromsø Museum (Albrethsen 1984a), men prosjektet blei styrt og leda av den danske arkeologen Svend E. Albrethsen.

Materialet fra denne forskningsgravninga befinner seg på Tromsø Museum.

5.4.2. De enkelte utgravningene.

DANSKØYA-PROSJEKTET - JENSENVANNET - 1984.

Jensenvannet ligger på nordsida av Danskøya. Kilder fra 1954 omtaler at det her har vært omlag 30 graver, men i 1980 var antallet graver oppgitt til 22. Den danske tekstilkunstneren Ingrid Lütken var på lokaliteten i 1979 og samlet opp skjelettdeler og tekstilrester fra ødelagte graver. En analyse av disse tekstilene sannsynliggjorde at de gravlagte kunne ha dansk-norsk opprinnelse, og at gravplassen kunne dateres tilbake til første halvdel av 1600-tallet. I 1984 foretok man registreringer og utgravninger av 21 av disse kvalfangstgravene. I tillegg blei det registrert mange nye graver i området til Jensenvannet, slik at det totale antall graver i 1984 var 52 graver fordelt på tre forskjellige gravplasser. (Albrethsen 1984b, 1985).

Utgravninga blei konsentrert om gravplass 2 hvor det blei undersøkt 18 graver, herav en dobbeltgrav og en trippel grav. Det blei også foretatt en oppmåling av spekkovnen ved gravplass 3. Gravene på de tre gravplassene var alle av samme type. Den gravlagte var plassert i trekiste, nedgravd 0,5-0,75 meter og deretter dekket med en oval til rektangulær steindunge. Gravenes orientering var i de fleste tilfeller øst-vest med hodeenden i vest. Men også tilfeller med store avvik i orienteringa blei registrert. De gravlagte var godt bevarte, og foruten skjelettet blei det funnet rester av hår, negler og hud. I de fleste gravene blei det også funnet tekstilfragmenter, og i noen nesten intakte klær. Det meste av de bevarte tekstilene er av ull. (op.cit. 1984b, 1985).

Det blei tatt med tekstiler av 3 strikka luer, 1 strikka hatt, 3 par strikka strømper, 1 vevd jakke og 1 par vevde bukser. Dessuten fantes det en del knapper av tre, bein, lær og bronse. (op.cit.).

De første tolkningene av materialet fra Jensenvannet konkluderte med at det her dreide seg om en gravplass med dansk-norske kvalfangere fra første halvdel av 1600-tallet. I dag er det relativ stor enighet om at det er vanskelig å avgjøre hvilken nasjonalitet dette skjelettmaterialet stammer fra. De siste års forskning tilsier at gravplassen stammer fra perioden ca. 1650-1750 og at man ikke kan knytte gravplassen til enkelte nasjoner (personlig meddelelse Lars Vig Jensen 1996).

5.5. Polske utgravninger.

5.5.1. Innledning.

Polske og norske arkeologer har i sesongene 1985 og 1987 samarbeida om ei utgravning av et kvalfangstanlegg på Höferpynten i Homsund. Lokaliteten befinner seg heilt i det vestlige utløpet av Gåshamna. Anlegget består av en dobbel spekkovn, telttuft, utkikkspunkt og en gravplass med 5 graver.

Prosjektene målsetning har som tidligere nevnt (s. 30) vært å kartlegge menneskets påvirkning av landskapet (Czeppe 1983:1), samt utdype problemer i forbindelse med den vesteuropeiske kvalfangsten i Hornsundområdet og pomorenes virksomhet i Sørkapp-Hornsundregionen (Chochorowski 1986).

5.5.2. De enkelte utgravningene.

Område 3: Sør-Spitsbergen Nasjonalpark.

HÖFERPYNTEN - 1985.

I 1985 foretok polske arkeologer leda av Jan Chochorowski utgravninger av telttufta og utkikkspunktet. Funnmaterialet, blant anna kritt Piper, viser at disse kulturminnene sannsynligvis stammer fra engelske kvalfangere som opererte i Hornsundområdet rundt 1620-30-årene. (Chochorowski 1986, Albrethsen 1987).

5.6. Flernasjonale utgravninger.

5.6.1. Innledning.

Flernasjonale utgravninger av kulturminner etter den tidlige vesteuropeiske kvalfangsten på Svalbard, er foretatt i regi av tre prosjekter.

Det ene er prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjon til Svalbard" i 1958. Det virker kanskje noe kunstig å kalle utgravningene til prosjektet i 1958 for et flernasjonalt prosjekt fordi det kun var med en arkeologistudent og en altnuligmann fra Norge, men dette gjøres fordi denne utgravninga tidligere, hos andre forskere, er behandla som ei flernasjonal eller finsk/norsk utgravning. Prosjektetdelen i 1958, som var knytta opp mot kvalfangstproblematikken, blei leda av den finske etnologen Helmer Tegengren. Dette forskningsprosjektet foretok dette året utgravninger i områdene 3, 6 og 8, og materialet er magasinert på Tromsø Museum. Når det gjelder prosjektets problemstillinger og målsetning gjentar jeg ikke dette her, men henviser til side 36, i kapitlet om utgravninger av russiske fangststasjoner.

Det andre samarbeidsprosjektet har vært en felles norsk - polsk utgravning, leda av den danske arkeologen Svend E. Albrethsen og den polske arkeologen Jan Chochorowski. Dette prosjektet har foretatt ei forskningsutgravning på Höferpynten i område 3. Vedrørende målsetning og problemstillinger henviser jeg til side 35 i kapitlet om utgravninger av russiske fangststasjoner for den polske delen, og for den norske delen henviser jeg til problestillinga for Danskøyaprojektet i 1984 side 49-50 og Kobbefjorden i 1986 side 46 under kapitlet om utgravninger av kvalfangststasjoner.

Det tredje fellesprosjektet som har vist sin interesse for disse kulturminnene er et sovjetisk/russisk - norsk prosjekt som har foretatt utgravninger i område 3 i Recherchefjorden i 1991 og 1993.

5.6.2. De enkelte utgravningene.

Område 3: Sør-Spitsbergen Nasjonalpark.

"DEN FELLES NORDISKE ARKEOLOGISKE EKSPEDISJON TIL SVALBARD"

LÆGERNESET (ROBERTELVA) - 1958.

Som en del av prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard" utførte Knut Odner ei utgravning av ei kvalfangstgrav samt ei prøvegravning i det bakerste huset med tørrmur. (Odner 1958b).

POLSKE - NORSKE UTGRAVNINGER.

HÖFERPYNTEN - 1987.

Som nevnt på side 59 har polske og norske arkeologer i sesongene 1985 og 1987 samarbeida om ei utgravning av et kvalfangstanlegg på Höferpynten i Homsund. Lokaliteten befinner seg heilt i det vestlige utløpet av Gåshamna. Anlegget består av en dobbel spekkovn, telttuft, utkikkspunkt og en gravplass med 5 graver.

I 1985 foretok polske arkeologer leda av Jan Chochorowski utgravninger av telttufta og utkikkspunktet. Under ledelse av Svend E. Albrethsen blei det i 1987 foretatt utgravning av en dobbel spekkovn og oppmåling av gravplassen på Höferpynten. På grunnlag av 1985- og 1987-utgravningene må man anta at spekkovnen tilhører samme anlegg som utkikkspunktet og telttufta, og man kan derfor gå ut fra at ovnen og gravplassen tilhører det antatte engelske anlegget fra 1620-30-årene som polske arkeologer grov ut i 1985. (Chochorowski 1986, Albrethsen 1987).

Ovnskonstruksjonene på Höferpynten viste seg å være bygd etter et anna prinsipp enn det som har vært vanlig ved andre undersøkte ovnsanlegg, f. eks. på Nordvest-Svalbard. Her var ovnsbotnen dekket av et lag av store steinfliser og et lag av murstein, men det var ingen antydning av en forsenta innfyringskanal som det ofte ellers har vært vanlig å finne. Det blei ikke gjort noen funn som kunne si noe om alder og nasjonstilhørighet. (op.cit. 1987).

SOVJETISKE/RUSSISKE - NORSKE UTGRAVNINGER.

RENARDBREEN - 1991, 1993.

Samarbeidsprosjekt mellom den russiske arkeologen Vadim Starkov og den norske arkeologen Marek Jasinski. Prosjektet består i utgravning av ei tuft som er forstyrret av breaktiveteter, altså ei nødutgravning. Kulturminnet ligger ca. 5 km øst for Calypsobyen på vestsida av Recherchefjordens utløp. (Starkov 1991, Jasinski og Starkov 1992).

Kulturminnet tilhører den vesteuropeiske kvalfangsten og er datert til 1600-tallet. Funnmaterialet består hovedsakelig av jern, noen få og usikre biter av takstein, tekstiler og fuglebein. Dateringa er gjort på grunnlag av krittpipefunn. Materialet befinner seg på Vitenskapsmuseet i Trondheim. (pers. medd. Marek Jasinski 1996).

Fig. 12. Kvalfangsttuft. Recherchefjorden. (Foto: Roger Jørgensen). / Residential site from the whaling period, Recherchefjorden. (Photo: Roger Jørgensen).

Område 6: Kongsfjorden.

"DEN FELLES NORDISKE ARKEOLOGISKE EKSPEDISJON TIL SVALBARD"

NY-ÅLESUND 1958.

Som en del av prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard" grov Knut Odner i 1958 ut ei kvalfangergrav (Roll 1994:87).

Område 8: Nordenskiöldland - Østkysten.

"DEN FELLES NORDISKE ARKEOLOGISKE EKSPEDISJON TIL SVALBARD".

MIDTERHUKEN - 1958.

En finsk/norsk ekspedisjon under ledelse av H. Tegengren foretok utgravninger av en kvalfangststasjon på Midterhukken i Bellsund. Stasjonen består av 10 hustuffer, 16 graver og 5 spekkovner. Det blei gravd i 6 hus,

hvorav 4 blei totalgravd. I tillegg blei det foretatt mindre utgravninger i to av spekkovnene. Det blei gjort funn av kritt Piper, keramikk og borseflint. Funn av en nederlandsk mynt fra 1619 gir den bakre datering av anlegget. (Roll 1994:115).

I løpet av denne forskningsutgravninga kom K. Odner med si alternative tolkning av de "gammetuftene" som Norberg grov i Bellsund i 1916, og de strukturene som Simonsen grov i 1955 på Festningen, idet han kobler dem sammen med den vesteuropeiske kvalfangsten som utkikkspunkter for denne. Seinere, i 1989, foretok Jørgensen prøvestikk i de samme strukturene på Festningen. Det blei funnet keramikk og kritt Piper. Disse prøvestikkene underbygger sterkt Odners tolkning fra 1958, og det er vel knapt noen i dag som vil støtte Norbergs og Simonsens hypotese.

Materialet er magasinert på Tromsø Museum.

5.7. Sammendrag.

Den første utgravninga av kulturminner fra den tidlige vesteuropeiske, merkantile kvalfangsten skjedde i 1958 på Midterhuken i Bellsund som en del av prosjektet til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard". Utgravninga var ei forskningsgravning. Det skulle gå heile 21 år før arkeologene, og ytterligere 6 år før det norske arkeologimiljøet, på nytt interesserte seg for disse kulturminnene.

I løpet av de 38 årene som er gått sia den første utgravninga blei foretatt, er det utført 13 utgravninger fordelt på 11 ulike "prosjekter". Totalt er det gravd i 18 hustuffer, 11 spekkovner, 99 graver og 3 utkikkspunkter. I tillegg er det gravd i kulturlagsområder som kan knyttes til sjølve kulturminnet. Fordelinga mellom forskningsgravninger og nødgravninger forholder seg slik: forskningsgravningene har stått for utgravning av 16 hustuffer, 6 spekkovner og 80 graver, mens nødgravningene er representert med utgravninger av 2 hustuffer, 5 spekkovner og 19 graver.

Når det gjelder utgravninger av kulturminner fra kvalfangsten ser vi at tendensen fra forrige kapittel også gjelder her. Norske arkeologer har stort sett vært fraværende i større forskningsprosjekter vedrørende kulturminner fra kvalfangstperioden. Det norske miljøet har stort sett sporadisk vært deltakere i andre lands forskningsprosjekter, og der det har vært norske deltakere har styringa av prosjektene ofte vært i hendene på utenlandske forskere. Også utgravninga i Kobbefjorden og på Höferpynten, som var i norsk regi, kan man stille spørsmåltegn ved, idet lederen var en dansk forsker. Det er ikke usannsynlig at problemstillingene for disse to prosjektene allerede var uttømra under Danskøya-prosjektet i 1984, og at disse må sees som en videreføring av dette prosjektet fordi alle tre prosjektene blei leda av samme person, nemlig Svend E. Albrethsen.

Et stort forskningsprosjekt står i særklasse når det gjelder den tidlige kvalfangsten; nemlig Smeerenburg-prosjektet fra 1979-81. Prosjektet fremskaffa en mengde viten omkring teknologi, byggeskikker, sosial organisasjon, tekstiler, klesdrakter, skomateriale og sykdommer relatert til 1600-tallets kvalfangst ved Svalbard. Men også Danskøya-prosjektet i 1984 fremla viktig dokumentasjon angående 1600- og 1700-tallets drakttradisjoner. Utgravningene til "Den felles nordiske arkeologiske ekspedisjon til Svalbard" var også store og betydningsfulle, men materialet fra prosjektet er lite gjennomarbeida og dokumentasjonen er noe "gammelmodig" sett i lys av dagens krav til dokumentasjon og metoder. Dessuten var den norske deltakelsen i prosjektet egentlig beskjeden.

Den norske forskningssida har igjen vært henvist til nødgravningsarenaen og har gjort stor innsats på denne fronten, blant anna med utgravningene over flere år på Likneset og i Gåshamna. Her har Likneset-utgravningene gitt viktig informasjon omkring 1600- og 1700-tallets europeiske drakttradisjoner.

6. Utgravninger av andre kulturminnetyper.

6.1. Innledning.

I dette korte kapitlet vil det bli gjennomgått utgravninger av andre kulturminnetyper som ikke er behandla under de foregående kapitlene. Det er kun foretatt ei utgravning på Svalbard som kommer inn under denne kategori, og det er nødutgravninga av kanonstillinga i Longyearbyen, område 7. Utgravninga blei foretatt i regi av Tromsø Museum og blei leda av Arne Håkon Thomassen.

6.2. De enkelte utgravningene.

NORSKE UTGRAVNINGER.

Område 7: Isfjorden.

LONGYEARBYEN - KANONSTILLING - 1993.

I forbindelse med bygginga av det nye Svalbard Polar Hotel blei det utført ei nødgravning av ei kanonstilling fra 2. verdenskrig i Longyearbyen. Stillinga ligger ca. 150 meter nedenfor det nye sykehuset i Longyearbyen.

Utgravninga ga to mulige løsninger på hvordan kanonstillinga kan ha sett ut. Det ene er ei stilling med skansebekledning på sidene med en dobbeltvegg, sandsekker og trevirke i en halvmåneaktig form som omkransa kanonen. Den andre løsninga er en konstruksjon i en halvmåneaktig form med dekningsrom og ammuni-sjonsrom som omkransa kanonen. (Thomassen 1993).

IV. KULTURMINNEREGISTRERINGER

7. Innledning.

Svalbardloven av 1925 (§4) åpna for at det kunne utferdiges "alminnelige forskrifter" for blant anna fredning av "fortidslevninger". Den første forskriften kom imidlertid ikke før 1974, og med dette blei alle kulturminner eldre enn år 1900 automatisk freda. (Roll 1994:2). I mellomtida, som vi har sett av de to foregående kapitlene, hadde både amatørarkeologer og fagarkeologer av ulike nasjonaliteter foretatt undersøkelser i kulturminner etter den tidlige kvalfangsten og den russiske overvintringsfangsten.

Etter at forskriften av 1974 var vedtatt, foretok man ei oppbygging av et apparat som skulle stå for forvaltninga av kulturminnene på Svalbard. Den første kulturminnefaglige stillinga blei oppretta i 1976. Dette var ei halvårlig stilling med registreringsarbeide som hovedoppgave, og i 1979 blei stillinga heilårlig. Etter hvert besto det såkalte "Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen" av 3 personer, 1 etnolog, 1 arkeolog og 1 teknisk konservator. Alle var ansatt ved Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø, og museet hadde både det faglige og det forvaltningsmessige ansvaret for Svalbards kulturminner fra 1976 og frem til 1991.

Forskriften av 1974, der den automatiske fredningsgrensa var satt til år 1900, gjorde at mange av Svalbards viktige kulturminner falt utafor lovfesta vern. Ei "midlertidig" forskrift kom derfor i 1991, og denne blei erstatta av ei ny forskrift i 1992 som utvida fredningsgrensa til 1945 slik at alle kulturminner eldre enn 1946 blei automatisk freda. Samtidig blei også kulturminnevernet omorganisert i det Riksantikvaren fikk overført det faglige ansvaret for kulturminnevernet på øygruppa. (Roll 1994).

Ved at fredningsgrensa blei heva til å gjelde alle kulturminner eldre enn 1946 fikk også kulturminnebegrepet et anna innhold. Dermed blei ikke bare kulturminnene fra de to gamle fangsttradisjonene automatisk freda, men også alle nyere kulturminner fra norsk overvintringsfangst, gruvedrift/industriell virksomhet, vitenskapelige og eventyrlige ekspedisjoner, offentlig virksomhet (fyrvesen, varder etc.) og rester etter 2. verdenskrig automatisk freda. Dette førte sjølsagt til at antallet kulturminner øka kraftig. Samtidig utvida man sikringssona rundt kulturminnene fra 5 til 100 meter.

Denne utviklinga har ført til at registreringsarbeidet er blitt mye mere komplisert enn tidligere, og i praksis vil det si at "alt man kommer over" må registreres. Også områder som var "ferdigregistrert" før 1992 må nå om- eller tilleggsregistreres.

Flere land har foretatt diverse former for registreringer av kulturminner på Svalbard. Både sovjetiske/russiske, hollandske, danske, svenske, finske og norske forskningsmiljøer har utført registreringsvirksomhet på øygruppa. Gjennomgående har hvert enkelt miljø stort sett konsentrert sine registreringer om sine "egne" kulturminner, som oftest som et forprosjekt i forbindelse med påtenkte utgravningsprosjekter. Det vil f. eks. si at russiske arkeologer bare har vært interessert i å registrere kulturminner etter den russiske overvintringsfangsten, og hollandske forskere har kun registrert spekkovnsanlegg etter tidligere hollandsk virksomhet. Unntaket herfra er virksomheta til det norske miljøet, som har utført en registreringsvirksomhet i takt med den gjeldende lovgivning som dekker alle typer kulturminner uavhengig av nasjonaltilknyttinga til disse. Årsaken til dette er sjølsagt at vårt miljø har vært pålagt ansvaret for ei oppbygging av kulturminnevernet.

I 1967 foretok C. Keller registreringer i Bellsundområdet, og i 1972 utførte Å. Eknes registreringer på Edgeøyas vestsida.

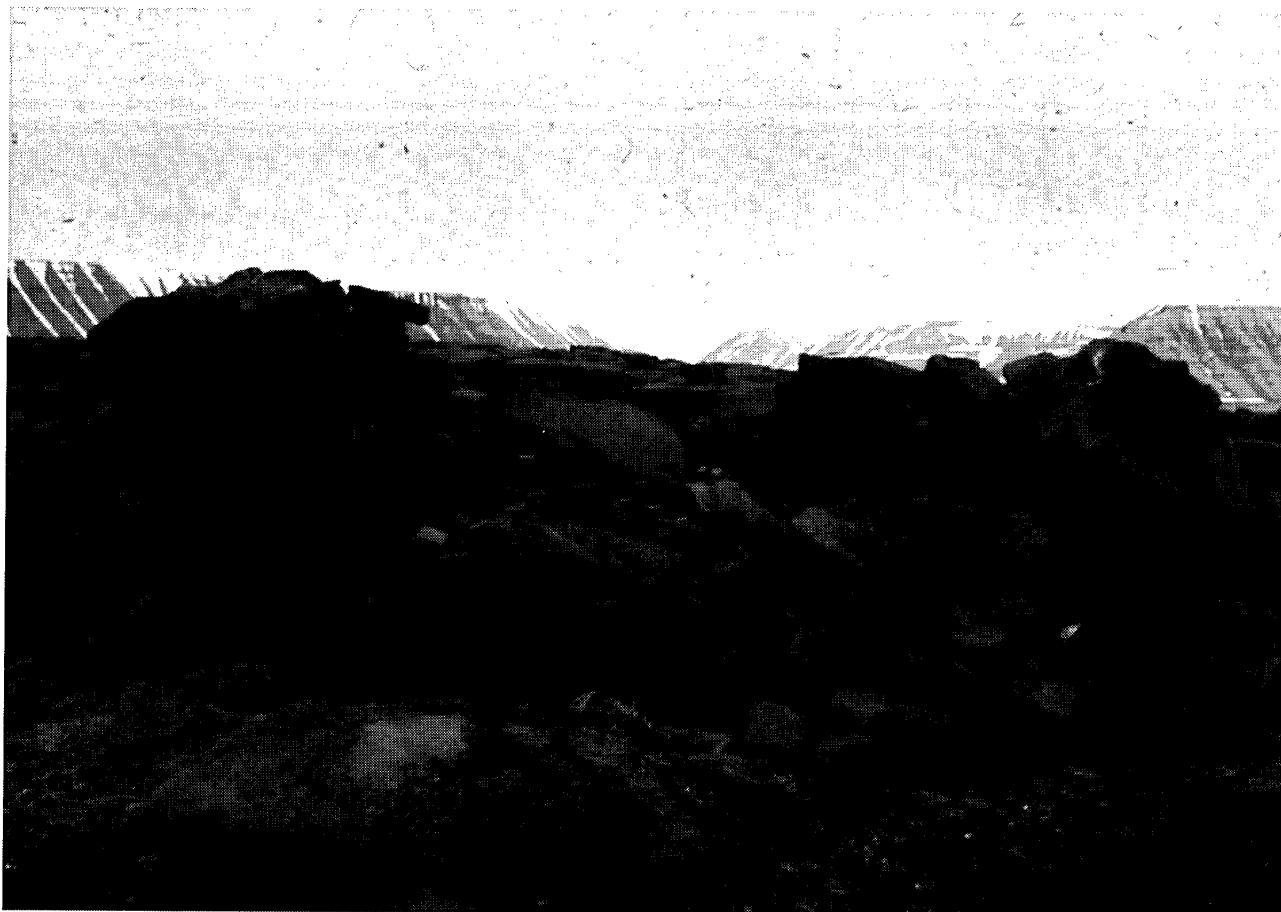

Fig. 13. Spekkovn, Edgeøya. (Foto Bjørn Hebba Helberg). / Blupper oven on Edgeøya. (Photo: Bjørn Hebba Helberg).

De første regulære registreringene starta i 1976 som følge av at den første kulturminnefaglige stillinga blei oppretta dette året, og fra da av har det vært utført årlige kulturminneregistreringer. De områdene som er best dekkja med registreringer er kysttraktene i områdene 1, 2, 6 og 7 (se figur s. 59). Her er det bare mindre områder som ikke er registrert og område 2 er "ferdigregistrert". I områdene 3, 5 og 8 er store områder uregistrert. Områdene 4, 9 og 10 er meget dårlig registrert. Her er det bare foretatt punktregistreringer over meget små områder.

Det kildematerialet som danner grunnlaget for kapittel 6.1. er:

1) Registreringer utført av Tromsø Museum. Rapportene finnes i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. Registreringene er i all hovedsak utført av Per Kyrre Reymert, Susan Barr, Gustav Rossnes, Bjørn Hebba Helberg og Øyvind Sundquist. Disse registreringene blir omtalt som *Kulturminneregisteret*. Dette arbeidet starta i 1976 i Tromsø Museums regi. Registreringene består av utfylte registreringsskjema, foto i sort/hvit (kontakt-kopiformat) og dias m/fotolister samt avmerking på flyfoto. I tillegg er en del større anlegg oppmålt med landmålingsutstyr. Materialet er lagt inn på EDB (SIFT), og inne på denne databasen ligger det nå ca. 2000 registrerte enkeltobjekter. (Jørgensen 1995a).

2) Oppmålinger gjort av Tromsø Museum.

3) Kulturminneplan for Svalbard 1994-1998 (Roll 1994).

Registreringene vil bli presentert i to grupper. Den ene gruppa vil være de registreringene som er dokumentert i kulturminneregisteret, og den andre gruppa vil være registreringer som finnes i Sysselelmannens hytteregister og som er gjort ved spesielle oppmålinger.

Registreringene vil bli presentert områdevis, fra område 1 til 10. Begrepene *arkeologiske kulturminner* og *ikke-arkeologiske kulturminner* vil bli brukt i forbindelse med registreringene. Førstnevnte omfatter kulturminner som ligger nede i bakken, f. eks. tufter, spekkovner og graver; sistnevnte brukes om stående kulturminner som f. eks. bygninger og tekniske anlegg.

7.1. De enkelte registreringer.

Område 1: Nordvest-Spitsbergen Nasjonalpark.

KULTURMINNEREGISTERET.

1977: Krossfjorden. Registrert av Tromsø Museum og omfatter bare arkeologiske kulturminner.

1979 - 1996: I denne perioden er størsteparten av område 1 registrert av Tromsø Museum.

ANDRE REGISTRERINGER.

I Sysselelmannens hytteregister er det registrert 25 hytter hvorav 22 er freda.

Oppmålinger:

1984: Bjørnhamna med 7 bistasjoner oppmålt av Tromsø Museum.

1984: Virgohamn. Kvalfangststasjon oppmålt av Tromsø Museum. De seinere anleggene er ikke tatt med.

1984: Jensenvannet. Gravplasser oppmålt av Tromsø Museum.

1985: Sallyhamn. Kvalfangststasjon oppmålt av Tromsø Museum. Den norske fangsthytta er ikke tatt med.

1985: Hamburgbukta. Oppmålt av Tromsø Museum.

1985: Likneset. Gravfelt oppmålt av Tromsø Museum.

1985: Gravodden, Magdalenefjorden. Gravfelt og ovner oppmålt av Tromsø Museum.

1986: Kobbefjorden. Kvalfangststasjon oppmålt av Tromsø Museum.

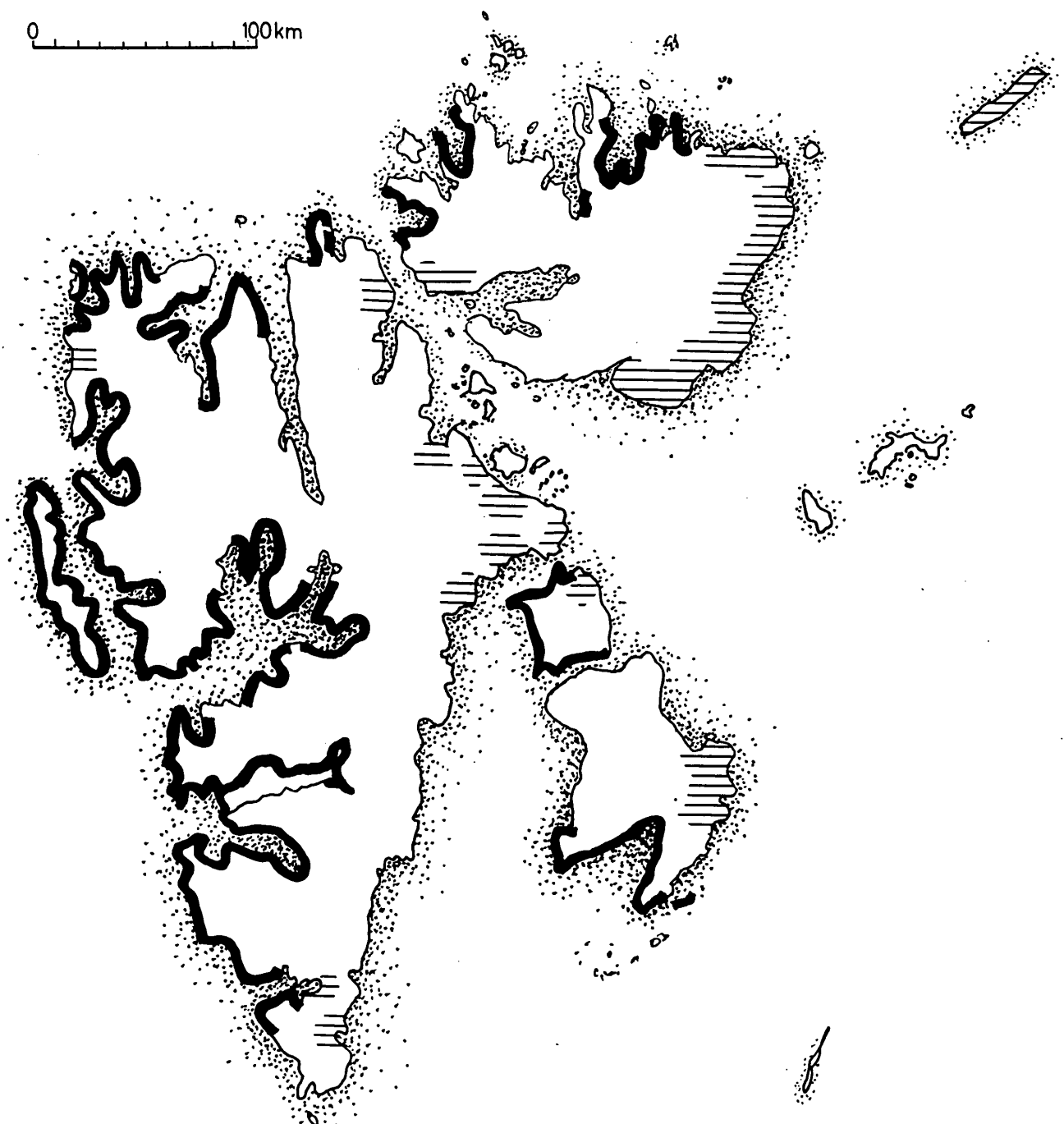
1990: Annabreen Vest, Amsterdamøya. Gravfelt oppmålt av Tromsø Museum.

1990: Annabreen Øst, Amsterdamøya. Gravfelt oppmålt av Tromsø Museum.

1990: Hakluytodden, Amsterdamøya. Gravfelt oppmålt av Tromsø Museum.

1990: Ytre Norskøya. Kvalstasjon med tilhørende gravfelt. Oppmålt av Tromsø Museum.

1992: Scheibukta. Kvalstasjon oppmålt av Tromsø Museum.

Den heiltrukne linja (—) viser registrerte områder i kulturminneregisteret.
Den skraverte linja (//) markerer isbreområder.

Fig. 14. Registreringer i kulturminneregisteret ved Tromsø Museum. Den heiltrukne linja (-) viser registrerte områder i kulturminneregisteret. Den skraverte linja (//) markerer isbreområder. / Archaeological sites in the cultural monuments register at Tromsø Museum. The line (-) shows documented areas in the register of culture monuments. Shading (//) indicates areas with glaciers.

Fig. 15. Hus/hytte. Prins Karls Forland. (Foto: Bjørn Hebba Helberg). / House/hut at Prins Karls Forland. (Photo: Bjørn Hebba Helberg).

Område 2: Forlandet Nasjonalpark.

KULTURMINNEREGISTERET.

1979: Selvågen. Punktregistret av Tromsø Museum.

1985: Heile vestsida og sørøstsida av Prins Karls Forland registret av Tromsø Museum.

1992: Fra Fuglehuken til Poolpynten av Prins Karls Forland registret av Tromsø Museum.

ANDRE REGISTRERINGER.

I **Sysselmannens hytteregister** er det registret 5 hytter hvorav 2 er freda. Kulturminneregisteret viser at det finnes mange fleree gamle hytter enn det som er oppgitt i Sysselmannes hytteregister.

Område 3: Sør-Spitsbergen Nasjonalpark.

KULTURMINNEREGISTERET.

1976: Sørsida av Hornsund er registret av Tromsø Museum. Registreringene omfatter i hovedsak arkeologiske kulturminner.

1981: Isbjørnhamna. Punktregistreringer utført av Tromsø Museum.

1989: Fra Torellbreen nord og østover til Ålesundneset i Van Keulenfjorden. Registrert av Adam Krawcyk, Jagiellonian Universitetet, Krakow. Oversatt til engelsk og norsk.

ANDRE REGISTRERINGER.

1958: Recherchefjorden og Van Keulenfjorden. Registrert av Knut Odner. Omfatter begge typer av kulturminner.

1967: Recherchefjorden og Van Keulenfjorden. Registrert av Christian Keller. Omfatter begge typer av kulturminner.

1979 - 84: Sør og nord for Hornsund. Arkeologiske kulturminner registrert av Vadim F. Starkov.

1982 - 90: Hornsundområdet. Arkeologiske kulturminner registrert av Jan Chochorowski.

1988: Hornsundområdet. Arkeologiske kulturminner registrert av Marek Jasinski. Disse er publisert i Tromsø Museum 1988.

I **Sysselemannens hytteregister** er det registrert 37 hytter hvorav 27 er freda.

Oppmålinger:

1990: Hyttevika. Fangsthytte oppmålt av Tromsø Museum.

Område 4: Nordaust Svalbard Naturresevat.

KULTURMINNEREGISTERET.

1978: Murchinsonfjorden. Registrert av Tromsø Museum.

1984: Lomfjorden. Punktregistreringer av Tromsø Museum.

ANDRE REGISTRERINGER.

1958: Murchinsonfjorden. Registrert av Tromsø Museum.

I **Sysselemannens hytteregister** er det registrert 32 anlegg i området, noen har flere bygninger. Her er ca. 19 av disse freda.

Område 5: Søraust-Svalbard Naturresevat.

KULTURMINNEREGISTERET.

1980: Tjuvfjorden med Zieglerøya og Delitschøya, Halvmåneøya. Registrert av Tromsø Museum.

1987: Russholmane (midtre), Ryke Yse (Heimøya). Registrert av Tromsø Museum.

1989: Kalvøya, Langåra, Rugla og Håøya. Registrert av Tromsø Museum.

1995: Heile Barentsøya, unntatt østsida. Registrert av Tromsø Museum.

ANDRE REGISTRERINGER.

1972: Edgeøyas vestsida, mellom Russebukta og Krausbukta. Registrert av Å. Ekenes. Rapporten ligger på Tromsø Museum.

1988: Edgeøyas vestsida, mellom Kapp Lee og Kvalpynten. Registrert av under ledelse av Marek Jasinski og Jan Chochorowski som en del av NAVF-prosjektet "Russiske fangststasjoner på Svalbard". Registreringene er selektive og konsentrert om russisk overvintringsfangst. Registreringene er publisert i *Tromsø, kulturhistorie nr. 18*, Tromsø 1990.

1988: Edgeøyas østside, området mellom Stonebreen og Kapp Pechuel Løsche. Registrert av Vadim F. Starkov. Befaringa var utelukkende konsentrert om arkeologiske kulturminner, men var resultatløs. Hovedvekta var lagt på russiske kulturminner så det er et åpent spørsmål om han utelukka kulturminner fra kvalfangsten.

1989: Barentsøyas nordpynt, områdene rundt Glomelva på Frankenhavøya samt kysten ved Barkham-odden. Befart av Vadim F. Starkov, resultatløst.

I **Sysselemannens hyttearkiv** er det registrert 22 hytter hvorav 9 er freda.

Oppmålinger:

1987: Delitschøya, Tjuvfjorden. Tre kvalfangststasjoner oppmålt av Tromsø Museum.

1987: Zieglerøya. Kvalfangststasjon oppmålt av Tromsø Museum.

1987: Treovnsholmen, Tjuvfjorden. Ovn og telttuft oppmålt av Tromsø Museum.

Område 6: Kongsfjorden.

KULTURMINNEREGISTERET.

1976 og 1977: Fra Kapp Guisnez i nord til Engelsbukta i sør. Registrert av Tromsø Museum. Bare arkeologiske kulturminner registrert.

1992: Fra Engelsbukta til St. Jonsfjordens munning, pluss Farmhamna. Registreringa er meget omfattende når det gjelder kulturminnetyper. Registrert av Tromsø Museum.

1993: Hermansenøya, begge sider av St. Jonsfjorden og sørover til Farmhamna. Fra Farmhamna til Daudmannsodden. Registreringene er meget omfattende når det gjelder kulturminnetyper. Registrert av Tromsø Museum.

De to eldste registreringene er meget usystematiske når det gjelder ikke-arkeologiske kulturminner. Med unntak av 1992- og 1993-registreringene er disse for område 6 ikke tilfredsstillende. Det foreligger imidlertid spesialregistreringer for Ny-Ålesund og London (se under andre registreringer).

ANDRE REGISTRERINGER.

1982: Fra St. Jonsfjorden i nord til Trygghamna i sør. Registreringer av Vadim F. Starkov. Kun registreringer av russiske kulturminner.

1982: Verne- og bruksplan for Ny-Ålesund. Diplomoppgave ved institutt for arkitekturhistorie, NTH, av C. Berg og E. Wahl. Bygningsregistrering og oppmålinger og tilstandsrapporter.

I **Sysselemannens hytteregister** er det registrert 24 hytter hvorav 9 er freda.

Oppmålinger:

1982: Ny-Ålesund, se ovenfor verne- og bruksplan for Ny-Ålesund 1982.

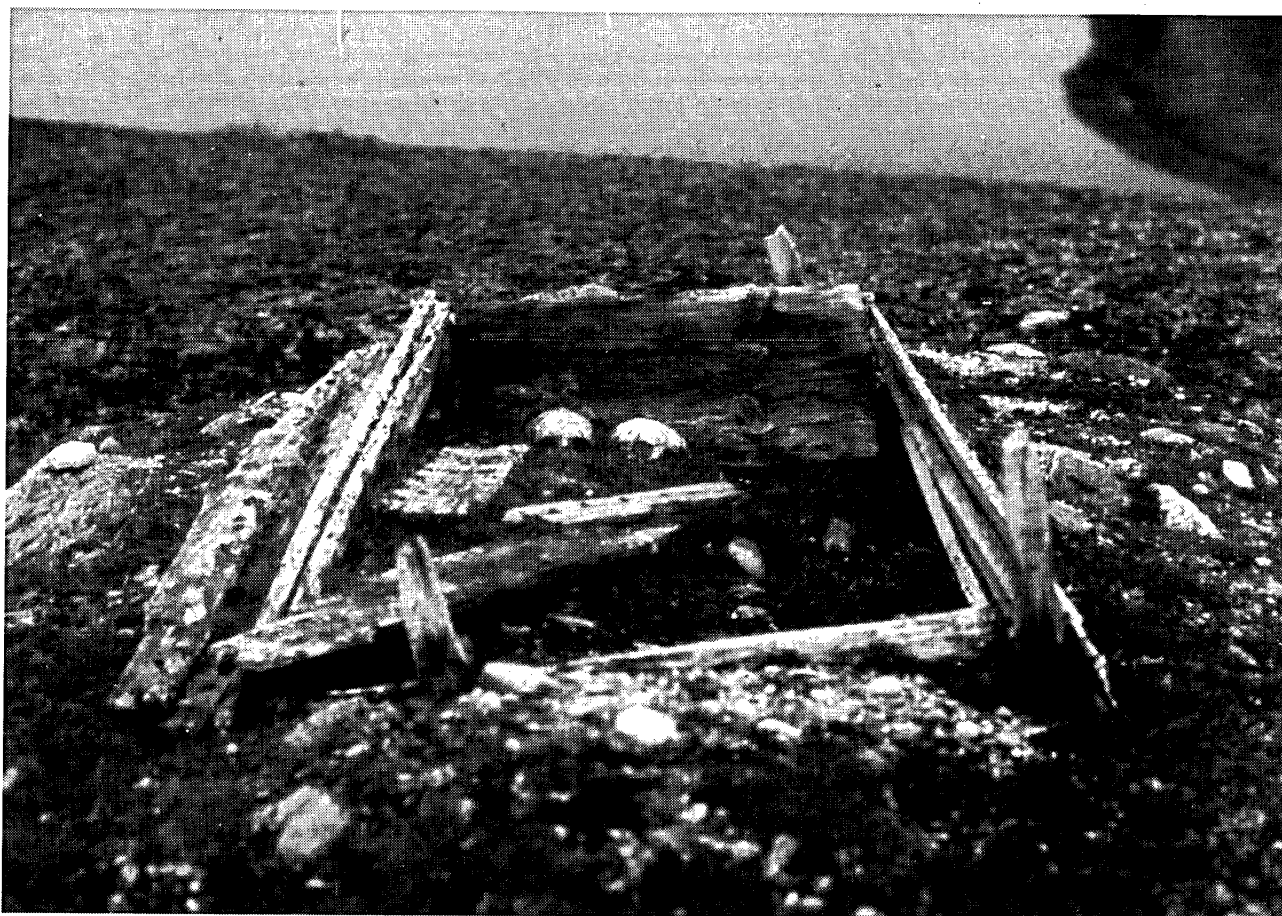

Fig. 16. Russisk fangstmannsgrav. Daudmannsodden. (Foto: Bjørn Hebba Helberg). / Pomor grave at Daudmannsodden. (Photo: Bjørn Hebba Helberg).

1990: "London", Kongsfjorden, Oppmålings- og registreringsrapport. Oppmåling av de to stående bygningene og en del teknisk utstyr. Oppmålinga utført av Tromsø Museum.

Område 7: Isfjorden.

KULTURMINNEREGISTERET.

1976 - 1987: Isfjorden. Områdene rundt Isfjorden er registrert av Tromsø Museum v/Per Kyrre Reymert, Susan Barr, Gustav Rosnes, Svend Erik Albrethsen og Roger Jørgensen. De eldste registreringene har bare arkeologiske kulturminner med, samt at mange registreringer har vært ført i en "overobjektiv ånd" i det man har brukt begreper som "mur", "steinrøys" etc. enda registrantene må ha visst at det dreide seg om graver. Mange store anlegg, blant anna i Ymerbukta og Trygghamna, blei ikke registrert i disse årene.

1993: Fra Daudmannsodden og øst til og med Trygghamna samt området fra Festningen til Kapp Linnè er registrert av Tromsø Museum. Omfattende registreringer av ulike kulturminnetyper.

ANDRE REGISTRERINGER.

I **Sysselemannens hytteregister** er det registrert 56 anlegg hvorav noen har flere bygninger. Av disse er 41 freda.

1988: Longyearbyen. Registrert av Gisle Løkken. Utgitt som studentoppgave ved NTH under tittelen *Kulturminner i Longyearbyen*.

1992: Svenskhuset. Tilstandsbeskrivelse av Ole Jørgen Schreiner. Tittel: *Svenskhuset. Feltrapport sommeren 1992*.

Oppmålinger:

1982: Svenskhuset, Kapp Thordsen. Oppmåling og restaureringsforslag utarbeida av Petter Bakke, Arkitektkontoret Dalsbøe & Østgaard A/S. Tittel: *Restaurering av Svenskhuset - Nordenskiöldhuset, Kapp Thordsen, Svalbard*.

1987: Sassen. Den eldste bygninga på Fredheim oppmålt av Tromsø Museum.

1987: Kapp Wijk. Fangststasjonens eldste bygning oppmålt av Tromsø Museum.

Område 8: Nordenskiöldland - Østkysten.

KULTURMINNEREGISTERET.

1976: Nordsida av Van Mijenfjorden registrert av Tromsø Museum.

1985: Ingeborgfjellet og Berzeliusdalen registrert av Tromsø Museum.

1986: Nordsida av Van Mijenfjorden registrert av Tromsø Museum.

1994: Fra Kapp Linnè til Sundodden ved Akselsundet. Registreringer av ulike kulturminnetyper gjort av Tromsø Museum.

Området er ikke systematisk registrert, og det mangler viktige kulturminner i registeret.

ANDRE REGISTRERINGER.

1958: Hytterhuken registrert av Knut Odner.

1967: Bellsundområdet registrert av Christian Keller.

I **Sysselmannens hytterregister** er der registrert 61 hytter hvorav 26 er freda.

Oppmålinger:

1988: Camp Millar. Gruveanlegg oppmålt av Tromsø Museum.

Område 9: Wijdefjorden - Ny Friesland.

KULTURMINNEREGISTERET.

1986: Østsida av Woodfjorden er registrert av Tromsø Museum.

1986: Wijdefjordens ytre deler, dvs. fra Elvetangen til Gráhuken og fra Mosselbukta til Verlegenuken er registrert av Tromsø Museum.

1988: Deler av Wijdefjordens østside er punktregistrert av Tromsø Museum.

Det meste av området er uregistrert.

Fig. 17. Ny type kulturminne etter forskrifta av 1992. Svalbard Radio. Isfjorden. (Foto: Bjørn Hebba Helberg).
/ A new type of cultural monument according to the regulations of 1992. Svalbard Radio at Isfjorden. (Photo: Bjørn Hebba Helberg).

ANDRE REGISTRERINGER.

I **Sysselemannens hytteregister** er det registrert 27 hytter hvorav 26 er freda.

Oppmålinger:

1987: Eolusneset, Sorgfjorden. Gravfelt oppmålt av Tromsø Museum.

1988: Dirksodden. Russehytte oppmålt av Tromsø Museum.

1988: Rekvika. Russehytte oppmålt av Tromsø Museum.

1990: Overgangshytta, Austfjorden. Oppmålt av Tromsø Museum.

Område 10: Hopen - Bjørnøya.

KULTURMINNEREGISTERET.

Bjørnøya: 4 punktregistreringer er foretatt.

1977: Hammerfesthuset, Herwighamna. Registrert av Tromsø Museum.

1985: Sørøst-Bjørnøya: Grøa, Lognvika og Norskehamna. Registrert av Tromsø Museum.

Hopen: Ingen registreringer foretatt.

ANDRE REGISTRERINGER.

I **Sysseimannen**es hytteregister er det registrert 10 hytter hvorav 4 er freda.

7.2. Sammen drag.

Kort kan det sammenfattes at registreringene er blitt mye mere innholdsrike etter at den siste lovgivninga kom, som gjorde alle kulturminner eldre enn 1946 automatisk freda. Det kan derfor være behov for å etterregistrere områder som blei befart før 1992.

De områdene som først og fremst gjenstår å registrere er: Nordsida av Reinsdyrflya, vestsida av Amsterdamøya og Danskøya, kyststripa langs De Sju Isfjella og Krossfjorden i område 1. Krossfjorden er tidligere registrert, men bare "arkeologiske" kulturminner er tatt med i disse. I område 3 gjenstår sørvestsida og heile østsida, fra Palffyodden til Kvalvågen. Dessuten gjenstår et område på nordsida av Homsund mellom Isbjørnhamna og Treskelodden. I område 4 er bare mindre punktregistreringer foretatt. I område 5 er store deler av vest- og nord-sida av Edgeøya uregistrerte. I område 6 gjenstår en nyregistrering av Kongsfjorden. Dette området er tidligere registrert, men kun "arkeologiske" kulturminner blei da registrert. I område 7 er nordvestsida av Ekmannfjorden uregistrert. Det samme gjelder for indre delen av Billefjorden, samt tre små områder i Isfjorden; områdene rundt Kapp Thordsen, Diabasodden og fra Colesbukta til Grønffjorden. I område 8 er heile østkysten uregistrert, samt sørsida av Van Mijenfjorden. I område 9 gjenstår registrering av størsteparten av Wijdefjorden. I område 10 er Hopen, bortsett fra enkelte punktregistreringer, så godt som uregistrert. Bjørnøya ble registrert sommeren 1997.

De viktigste områdene å få registrert i første omgang vil sannsynligvis være de gjenstående områdene i område 1, 6, 7 og 9. I tillegg bør man prioritere sørsida av Van Mijenfjorden i område 8, strekninga fra Palffyodden til Sørkapp i område 3, samt de resterende områdene i Homsund. Dette først og fremst fordi disse områdene er mest utsatt for slitasje fra besøkende som turister, forskere og fastboende. I forbindelse med at det utarbeides en vemeplan for Bjørnøya bør det også foretas omfattende kulturminneregistreringer her.

De kulturminnetyper som har fått størst oppmerksomhet er levningene etter den vesteuropeiske, kommersielle kvalfangsten, den russiske overvintringsfangsten, den norske overvintringsfangsten og til dels industrielle kulturminner. I Lisen Rolls oversikt over registrerte/dokumenterte kulturminner på Svalbard (tabell s. 11) opereres det med 12 ulike kulturminnekategorier som til sammen har 1872 registrerte kulturminner, det meste er graver fra kvalfangerperioden.

Kulturminnene fra kvalfangsten dominerer klart denne oversikten med 1125 kulturminner. Årsaken til at disse er så sterkt representert kan sjølsagt forklares med at det er flest kulturminner å finne av disse typene eller at disse er lette å gjenfinne. Men en annen klar årsak til dette resultatet er også at det er her de ulike forskningsmiljøene har satt inn sin innsats. Dette har igjen å gjøre med nasjonal interesse samt preferansene til den enkelte forsker.

Tabellen på s. 11 bygger på kulturminneregisteret, rapporter fra arkeologiske utgravninger og oppmålinger av kulturminner. Dette materialet gir heilt klart ikke noe dekkende bilde av antall og type kulturminner på øygruppa. Blant anna lider de tidlige (før 1992) registreringene av den mangel at de stort sett bare har registrert "arkeologiske" kulturminner, i praksis vil det si kulturminner fra kvalfangsten, den russiske fangsten og i noen tilfeller også fra den norske fangsten. I tillegg er det som tidligere nevnt relativt store områder på Svalbard som ikke er registrert.

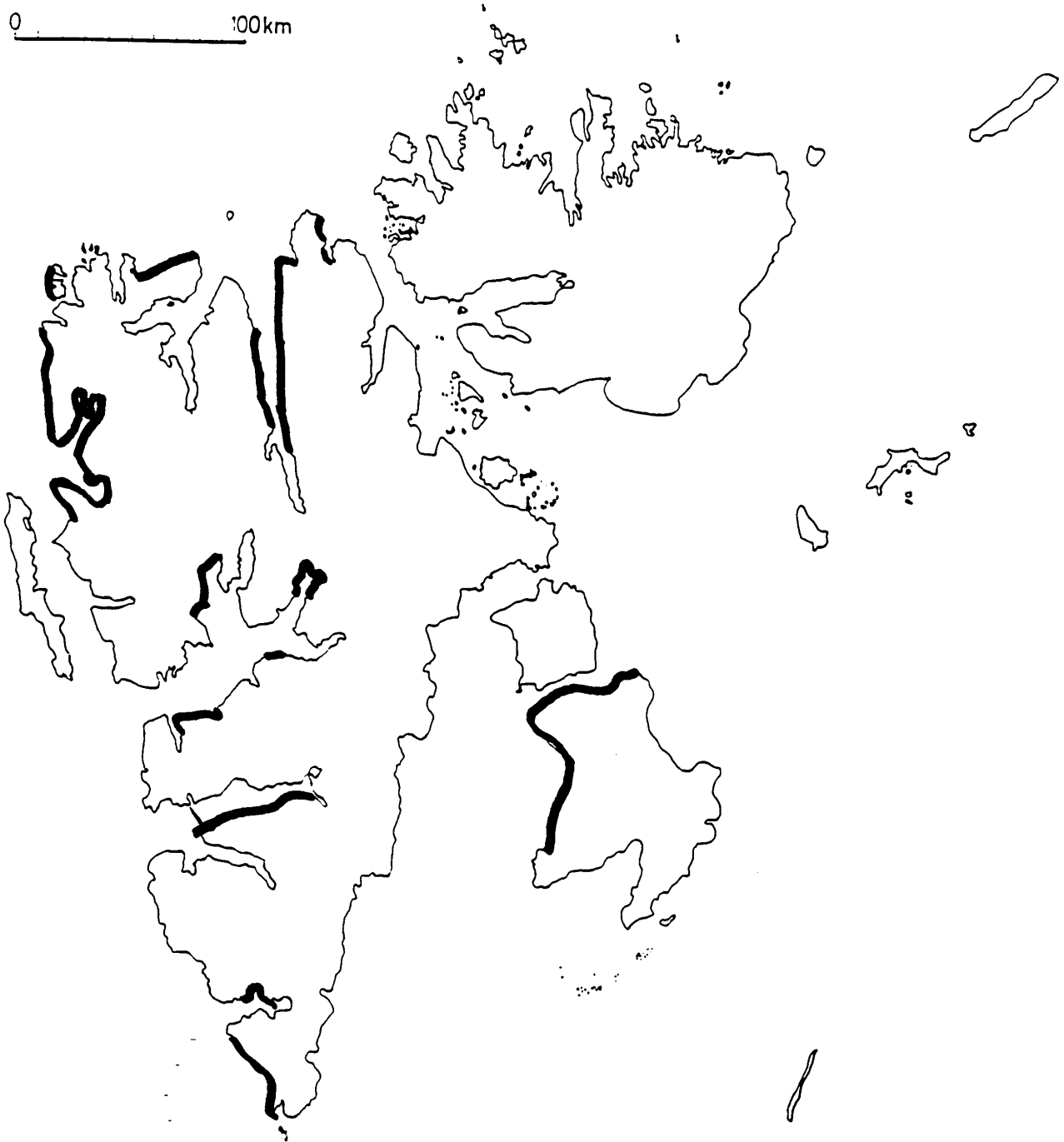

Fig. 18. Områder som bør prioriteres for kulturminneregistrering. Tykk strek viser områder som bør prioriteres registrert. / Areas which should be given priority for the registration of archaeological sites. Thick line shows areas that should be documented.

V. SAMMENDRAG OG KONKLUSJON

8. Innledning.

I dette avslutningskapitlet skal jeg forsøke å sammenfatte hvilke kulturminnetyper og områder som har vært fokusert på opp gjennom tida, og dermed også hvilke områder som man har de beste oversikter og kunnskaper om. Samtidig vil jeg berøre de kulturminnetypene og områdene som man muligens bør gi større oppmerksomhet i tida som kommer. Jeg vil med en gang presisere at det meste som sies vil relatere seg til del III Arkeologiske utgravninger.

Til slutt vil jeg drøfte noen tanker om forholdet mellom arkeologiske nødgravninger kontra forskningsgravninger og deres forskjellige rolle innafor arkeologifaget og forvaltninga.

8.1. Avslutning.

Når man arbeider med kulturminner innafor en epoke som arkeologene definerer som nyere tid, vil også "ikke-arkeologisk" kildemateriale være av stor betydning. Det vil i praksis være ganske vanskelig å fordype seg i kulturminneproblematikk på Svalbard uten å ta hensyn til det skrevne kildematerialet.

Framtidig arkeologisk forskning på Svalbard bør, i større grad enn tidligere, inkorporere det skriftlige kildematerialet som finnes. Dette gjelder kanskje spesielt vedrørende den russiske fangsttradisjonen hvor arkeologisk forskning i liten grad har gått i dybden i det primære, skrevne russiske kildematerialet i samme grad som de forskerne som har arbeida med kvalfangsten har gjort. En av årsakene til dette kan sjølsagt være den språklige barrieren som det russiske språket er for de fleste vesteuropeiske forskere. Videre er det på tide at også den arkeologiske forskninga retter sin oppmerksomhet mot den nordnorske overvintringsfangsten som foregikk på 1850-tallet og utover. På dette området har historikerne vært heilt enerådende. Her er det mange og viktige problemstillinger som kan belyses gjennom de skriftlige og arkeologiske kildene, og som samtidig kan holdes opp mot den russiske fangsttradisjonen. Dette kan være problemstillinger som fokuserer på de to fangsttradisjonenes areal- og ressursutnyttelse, samt spørsmål omkring en eventuell kontinuitet mellom disse to fangsttradisjonene.

De historiske kildene har stort sett behandla de gamle fangstkulturene i et makroperspektiv. Det vil si at kildene beskriver hvordan skipene blei utrusta, organiseringa av handelskompanienes virksomhet, beskrivelse av fangstteknologi og tranproduksjon, regnskapsførsel over utrustning og fangstresultat, samt oversikter over mannskapenes lønn, kost og utredning. I tillegg inneholder det skriftlige materialet beskrivelser om forholdene på sjølve fangststasjonene, f. eks. Smeerenburg. Mange av de skriftlige kildene er forfatta av mennesker som aldri var til stede på fangstfeltet slik at dette materialet ofte får en sekundær og tertiær karakter.

Det arkeologiske kildematerialet skiller seg på mange måter fra de skriftlige kildene. Mens de sistnevnte arbeider med problemstillinger i et makroperspektiv, er arkeologiens bidrag ofte sett fra et mikrosammenheng. Arkeologiens oppgave har ofte vært å verifisere de historiske kildene. Men arkeologien kan også fortelle sin egen historie, spesielt når man vil ha fram forholdene på den enkelte lokalitet. Da kan arkeologien både framskaffe resultater som er i opposisjon til de skriftlige beretningene, samt informasjon som historikerne ikke kan framskaffe.

Ny viten omkring dagliglivet på fangststasjonene, 1600-tallets klesdraktutvikling, teknologiske installasjoner, organisasjon av fangstsamfunnet samt opplysninger om alderfordeling, kosthold og sykdomsutvikling hos fangstdeletakeme er resultater som er framskaffa gjennom de siste 30-40 års arkeologisk forskning på Svalbard.

Også avliving av gamle historiske myter har skjedd gjennom nyere arkeologisk forskning. Eksempel på dette kan være den nederlandske kvalfangstasjonen Smeerenburg som i flere historiske kilder omtales som en by med et innbyggertall varierende fra 1.000-30.000 med fasiliteter som kirke, bakeri og bordell (Hacquebord 1985:29-33, Haug og Reymert 1982:11). Ut fra det arkeologiske kildematerialet er det heilt klart at innbyggertallet maksimalt kan ha vært 200 personer (Hacquebord 1985:31-33). For alle som har satt sine fotspor på Smeerenburgneset synes dette å være et mer fornuftig anslag enn de øvrige.

Med ett unntak har alle arkeologiske utgravninger på Svalbard vært foretatt på kulturminner fra den tidlige kvalfangsten og kulturminner fra den russiske overvintringsfangsten. For kvalfangstens vedkommende er det nødgravningene som dominerer i antall, mens det er i regi av forskningsgravningene det er blitt utgravd flest enkeltobjekter/kulturminner. Ser vi på utgravningene av de russiske kulturminnene dominerer forskningsgravningene.

Når det gjelder utgravninger fra den russiske overvintringsfangsten, har det sovjetiske/russiske arkeologimiljøet heilt klart vært det førende, både når det gjelder registreringer og i særdeleshet når det gjelder utgravninger av disse kulturminnene. Av totalt 35 utgravde russetuftlokalteter er 27 forskningsgravninger, og russerne har stått for 23 av disse. Det norske forvaltningsapparatet har ikke foretatt noen forskningsutgravninger av denne kulturminnetypen, kun nødgravninger.

Som for utgravningene av de russiske kulturminnene er de store og viktigste utgravningene vedrørende kvalfangsten foretatt av utenlandske forskningsmiljøer. Hovedprosjektet innafor denne typen kulturminner er det kjente Smeerenburgprosjektet utført av hollandske arkeologer som totalt grov ut 2 spekkovner, 7 hustuffer og 57 graver. I tillegg kan nevnes det danske Danskøyaprojektet og de norske og norsk/polske utgravningene i henholdsvis Kobbefjorden og på Höferpynten.

Både når det gjelder utgravninger og registreringer, er det vestkysten av Spitsbergen som er best undersøkt. For kvalfangsten er det spesielt områdene på nordvesthjørnet av Spitsbergen ved Danskøya og Amsterdamøya som har hatt den største aktiviteten, men også på Höferpynten og i Gåshamna i Hornsund har det vært utført større utgravninger. Når det gjelder kulturminnene etter den russiske overvintringsfangsten er det også vestkysten av Spitsbergen som har vært best undersøkt.

Årsaken til dette er ikke så vanskelig å tenke seg. Sørvestsida av Spitsbergen er lettest tilgjengelig både for forskere, turister, fastboende og andre som besøker øygruppa, og derfor er sjølsagt slitasjen her størst. Nettopp derfor har det vært viktig for kulturminneforvaltninga å prioritere dette området slik at man har fått en best mulig oversikt over kulturminnebestanden.

Forskriftene av 1974 og 1992 hadde som målsetning å bygge opp og styrke det norske forvaltningsapparatet slik at dette kunne "matche" utenlandske fagmiljøer som opererte på Svalbard. Dette ut fra to synspunkter; å kunne kontrollere andre lands aktiviteter og samtidig holde en faglig dialog med disse forskningsmiljøene. På 1970- og 1980-tallet hadde neppe den norske forskninga og forvaltninga de nødvendige kunnskaper som burde ligge til grunn for ei slik forvaltning. Dette kom tydelig fram i Roger Jørgensens hjertesukk fra 1984 under utgravningene av ei russetuft i Gipsvika. Da tufta var utgravd var man ikke i stand til å datere denne, og man måtte få den russiske arkeologen Vadim F. Starkov til å datere den ut fra gjenstandsfunn gjort under utgravninga. (Jørgensen 1985:107).

Også sjølve utforminga av forskriftene av 1974 viste at det var lite kjennskap til lokalhistoriske forhold. I forskriftene er det gitt eksempler på freda kulturminner som runeinnskrifter, helleristninger, hellemalier, bautasteiner, tingsteder, kultplasser og hellige steder; kulturminnekategorier som er heilt ukjente på Svalbard. (Jørgensen 1985a:3).

I løpet av de 20 årene forvaltninga har utført sine oppgaver og bygd opp sine kunnskaper om kulturlandskapet på Svalbard, må vi gå ut fra at kunnskapsnivået er løfta opp fra dette stadiet. Men det er likevel bekymringsfullt at norske arkeologer stort sett har utført nødgravninger og ikke har gjennomført egne arkeologiske forskningsprosjekter. Dette betyr at forvaltninga i stor grad må støtte seg på kunnskaper som er fremkommet ved utenlandske prosjekter. Dette er uheldig av flere årsaker. Først og fremst fordi vi ikke får utvikle våre egne problemstillinger og dermed mulighet til å styre prosjektet på en måte som kan gavne forvaltninga best mulig. Dernest fordi primærdokumentasjonen i form av dagbøker, oppmålinger etc. ofte ikke kommer forvaltninga i hende, kun publiserte eller på forhånd tolka rapporter. I tillegg lider mange utenlandske utgravningsrapporter av at de er oversatt av ikke-arkeologiske fagpersoner.

Viss kulturminnemyndighetene også i fremtida vil prioritere og sikre data fra trua kulturminner, vil nødgravningene fremdeles fortsette som en kontinuerlig prosess i mange år fremover. Dette vil være en meget viktig oppgave for forvaltninga, men man skal samtidig huske at nødgravninger ikke har det samme potensiale til å fremskaffe ny viten omkring et kulturminnekompleks som et forskningsprosjekt har. Derfor er det å håpe, både for arkeologien og ikke minst for forvaltninga av kulturminnene, at det i fremtida også kan utføres forskningsgravninger, og at disse ikke legges død slik Roll (1994:25) ivrer for. Forskning øker normalt kunnskapsnivået om fortida samtidig som den bidrar til at antallet kjente kulturminner økes i vesentlig grad. Det må være mulig å gjennomføre skånsomme forskningsprosjekter ved at man noen år før kulturminnene "raser på havet" utgraver disse som ei forskningsgravning med på forhånd utarbeida problemstillinger, og da gjeme ved at flere land kan arbeide sammen om de samme kulturminnene. Viss man i tillegg restaurerer det utgravde kulturminnet, vil ikke dette minske opplevelsen for den enkelte som beveger seg i landskapet.

En streng vernepolitikk er i hovedsak bra både for kulturminnevetet og forskningsmiljøene, men den må ikke bli så rigid at det avskrekker forskere fra å starte opp gode forskningsprogrammer som kan gi ny viten og synliggjøre nye aspekter vedrørende kjente eller nyoppdaga kulturminner. Utover 1970- og 80-tallet blei det gjennomført arkeologiske forskningsprosjekter med svært omfattende gravningsstrategier som må sies å ha bidratt adskillig til forståelsen av Svalbards forhistorie. Men dette har ikke bare vært av det gode fordi arkeologiske utgravninger kjennetegnes av det paradoks at man samtidig ødelegger det man ønsker å finne ut av. Derfor er det viktig at forvaltninga og forskningsmiljøene ser at de har sammenfallende interesser i å bidra til en utvikling som både tar hensyn til forskning på og vern av kulturminnene. Kulturminnevetet står i dag i fare for å gjøre seg sjøl en bjørmetjeneste ved at de i så sterk grad fokuserer på verneaspektet at forskningsmiljøene finner Svalbard uinteressant som forskningsarena. (Jørgensen 1995a:12).

Den arkeologiske virksomheta kjennetegnes i dag av nødgravninger. Dette er utgravninger som utføres for å redde gjenstander og samle inn opplysninger som ellers ville gått tapt. Men også forskningsgravninger, med ei på forhånd utarbeida målsetting, er nødvendig for at forvaltninga skal få gyldig kunnskap om det kulturlandskap og de kulturminner som de skal ivareta. Bare slik kan man få økt kunnskap og utøve en best mulig forvaltning av Svalbards kulturminner. Dette vil også i framtida best gavne den enkelte besøkende som søker viten om det kulturlandskap som hun eller han befinner seg i.

LITTERATUR

- Albrethsen, S. E. *Danskøya-prosjektet Svalbard 1984. Beslutningsreferat af møde den 18. december 1984 på Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg vedr. Danskøya-prosjektet 1984.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1984a.
- Albrethsen, S. E. *Danskøya-prosjektet Svalbard 1984. Foreløbig ekspeditionsrapport.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1984b.
- Albrethsen, S. E. Dansk-norsk hvalfangst ved Svalbard i 1600-tallet. Særtrykk av: *Nationalmuseets arbeidsmark*. 1985.
- Albrethsen, S. E. *Foreløbig rapport vedr. Kulturvernets arkæologiske undersøgelser og befaringer 1987.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1987.
- Albrethsen, S. E. 1600-tallets spækovnsanlæg på Svalbard. I: E. Engelstad og I.M. Holm-Olsen (red.): *Arkeologisk feltarbeid i Nord-Norge og på Svalbard 1986. Tromura, kulturhistorie nr. 14.* Tromsø. 1988.
- Carlheim-Gyllensköld, V. *På åttionde breddgraden.* Albert Bonnier Forlag. Stockholm. 1900.
- Chochorowski, J. *Report on the archaeological excavations carried out by the Jagiellonian University Spitsbergen Expeditions in Spitsbergen from 1982 to 1985.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1986.
- Chochorowski, J. *Report on excavatory works on the Schønningholmane site (Hornsund, West Spitsbergen) carried out in the season of 1987 by the Polish Archaeological Expedition.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1987.
- Chochorowski, J. Problems of the dendrochronology of Russian hunting stationson Spitsbergen. *Gunneria*. I trykk.
- Christiansson, H. Den kulturhistoriska expeditionen til Spitsbergen 1955. *Fornvännen*, 51. årgang. 1956.
- Christiansson, H. og Simonsen, P. Scandinavian Archaeological expedition to Spitsbergen 1955. *The Polar Record*, 8:55. 1957.
- Czeppe, Z. Upublisert brev i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1983.
- Dalgård, S. *Dansk - Norsk hvalfangst 1615 - 1660. En Studie over Danmark - Norges Stilling i Europæisk Merkantil Expansion.* København. 1962.
- Dalland, A. Brev til Norsk Polarinstitut, datert Fusa, 20.12.68.
- Dalland, A. Brev til Norsk Polarinstitut, datert Fusa, 11.01.69. *Arkeologisk materiale frå Svalbard.*
- Dalland, A. *Utgravning av gammal russisk fangsthytte ved Kapp Lee, Edgeøya.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. U.å.

- Eknes, Å. *Rapport om kulturvernarbeid på Svalbard sommeren 1972*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1972.
- Gillies Ross, W. Commercial Whaling in the North Atlantic Sector. I: Burns, J. J., Montague, J. J. og Cowles, C. J. (red.): *The Bowhead Whale. Society for Marine Mammalogy. Special Publication No 2*. Lawrence. 1993.
- Guttormsen, H. *Svalbards forhistorie*. Utredning for NAVF om mulighetene for høyarktisk, arkeologisk forskning på Svalbard. Universitetet i Tromsø. 1985.
- Hacquebord, L. *The rise and fall of a Dutch whaling-settlement on the west coast of Spitsbergen. Early European Exploitation of the Northern Atlantic 800-1700*. Arctic Center. Groningen. 1981.
- Hacquebord, L. *The Smeerenburg Project - A study of a 17th Century Dutch Whaling Settlement in the Arctic, seen from an Ecological Point of View. I: Etterreformatorisk arkeologi. Arkeologiske rapporter 7*. Historisk Museum, Universitetet i Bergen. 1983.
- Hacquebord, L. *Smeerenburg. Het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de 17e eeuw*. Groningen. 1984.
- Hacquebord, L. *Smeerenburg. Vitnesbyrd fra Svalbards tidligste historie*. Tromsø. 1985.
- Hacquebord, L. *The excavation report of the Smeerenburgproject 1979 - 1984*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1986.
- Haug, T. og Reymert, P. K. *Rettkvalene og den gamle kvalfangsten, spesielt ved Svalbard*. *Ottar* nr. 138. s. 7-12. Universitetet i Tromsø. 1982.
- Helberg, B. H. *Feltdagbok for utgravninga i Kobbefjorden, Svalbard, 1986*. Upublisert feltdagbok. 1986.
- Helberg, B. H. *Svalbard som konfliktarena for arkeologer i nåtid og fangstmenn i fortid*. Prøveforelesning til mag. art. Upublisert manus. 1994a.
- Helberg, B. H. *Rapport vedrørende utgravning i Gåshamna vest, Hornsund, 1993*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1994b.
- Helberg, B. H. og Jørgensen, R. *Kvalfangst, russefangst og arkeologi på Svalbard. Foreningen Til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Årbok 1996*.
- Hultgreen, T. *Rapport fra utgravning i Gåshamna, Hornsund, 1992*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1992.
- Jasinski, M. E. *Russiske fangstasjoner på Svalbard. I: Hauan, M. (red.): Rapport fra Svalbard-seminar i Tromsø 19. - 20.11.1987. Tromsø, kulturhistorie nr. 11*. Universitetet i Tromsø. 1988.
- Jasinski, M. E. *Russian hunting in Hornsund, West Spitsbergen - settlement pattern. I: Forskning om mennesker på Svalbard. Rapport fra et seminar 3.-6. mai 1989*. s. 38-58. Oslo. 1990.

- Jasinski, M. E. *Pomors in Grumant. Archaeological Studies of Russian Hunting Stations in Svalbard. Volume 1-2. 1993. Dr. art-avhandling. Universitetet i Tromsø.*
- Jasinski, M. E. og Starkov, V. *Archaeological investigations of a cultural layer in moraine deposits of the Renard Glacier, Recherchefjorden, Svalbard, field season 1992. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1992.*
- Jenkins, J. T. *A History of the Whale Fisheries from the Basque Fisheries of the Tenth Century to the Hunting of the Finner Whale at the Present Date. London. 1921.*
- Jørgensen, R. *Rapport fra utgravningen i Gipsvika, Svalbard 1984. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1984.*
- Jørgensen, R. *Norsk arkeologi på Svalbard. Tromura, kulturhistorie nr. 5. Universitetet i Tromsø. 1985.*
- Jørgensen, R. *Arkeologi på Svalbard. Meta, nr. 2-3. 1986.*
- Jørgensen, R. *Rapport fra utgravning av to graver i Ebeltoftamna, Krossfjorden. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1990.*
- Jørgensen, R. *Rapport fra utgravning i Gåshamna, Hornsund, 1991. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1991.*
- Jørgensen, R. *Kommersiell kvalfangst i Nord-Norge på 1600-tallet. Tromura, kulturhistorie nr. 26. Universitetet i Tromsø. 1994.*
- Jørgensen, R. *Kulturminnevem og kulturminnevemforskning på Svalbard. En arkeologisk innfallsvinkel. Universitetet i Tromsø. Upublisert manus. 1995a.*
- Jørgensen, R. *Rapport fra utgravning av russetuft på Kapp Lee, Edgeøya, Svalbard i 1995. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1995b.*
- Jørgensen, R. *Norske fangstmenn på Svalbard på 1600-tallet? En gjennomgang av Hans L. Norbergs hypotese. I: Jasinski, M. (red): Aspects of Archaeology in Svalbard. Gunneria (i trykk).*
- Keilhau, B. M. *Reise i Öst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828. Christiania. 1831.*
- Keller, C. *Arkeologisk registrering i Bellsund. Svalbard. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1967.*
- Keller, C. *Innberetning om utgravning på Smeerenburg, Amsterdamøya, Svalbard 5/8 - 23/8 1980. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1980.*
- Maat, G.J.R. *Human remains at the Dutch whaling stations on Spitsbergen. A physical anthropological study. Early European exploitation of the Northern Atlantic 800-700. Arctic Centre, University of Groningen.*
- Molaug, S. *Hvalfangst på 1600-tallets Svalbard. Norsk Polarinstitutt Meddelelser nr. 97. 1968.*

- Müller-Wille, M. *Rysk fångststation ved Russekeila, Vestspetsbergen, Svalbard. Rapport om möddingens utgrävning 1960.* Upublisert rapport Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1960.
- Norberg, H. L. *Om Spitsbergens kolonisation i eldre tider. Tromsø Museums Årshefter, vol. 38 og 39, 1915-1916, s. 65-74.* Tromsø 1918.
- Odner, K. *Innberetning fra Knut Odner til Professor Tegengren ang. den arkeologiske ekspedisjonen til Svalbard 1958.* Upublisert rapport i arkiv ved Tromsø Museum, arkeologisk avdeling. 1958a.
- Odner, K. *Dagbok for Knut Odner. Den arkeologiske Svalbardekspedisjonen. 1958.* Upublisert rapport i arkiv ved Tromsø Museum, arkeologisk avdeling. 1958b.
- Odner, K. *Hans Christiansson og Povl Simonsen: Stone Age Finds from Spitsbergen. Norwegian Archaeological Review, vol. 5, s. 38-40.* 1972.
- Roll, L. *Kulturminneplan for Svalbard 1994 - 1998.* Sysselmannen på Svalbard. 1994.
- Sellevoid, B.J. *Innberetning til Kulturvernet for Svalbard. Antropologiske undersøkelser av skjeletter fra Likneset, Svalbard 1985 - 1990.* Laboratoriet for Fysisk Antropologi, Oldsaksamlingen, IAKN, Universitetet i Oslo. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1993.
- Simonsen, P. *Russisk fangststasjon ved Russekeila, Vestspitsbergen, Svalbard. Rapport om utgraving 1955.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1955.
- Simonsen, P. *Fra den første arkeologiske Svalbardekspedisjon på Spitsbergen. Polarboken 1957.*
- Simonsen, P. *Minner om Barents i Tromsø Museum, Polarboken 1958.*
- Simonsen, P. *Rapport om udgravningen sommeren 1960 af russisk gravplads ved Russekeila, Vestspitsbergen, Svalbard.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1960.
- Skreslet, S. m/flere *Foreløpig rapport fra Norsk Arkeologisk/Biologisk Undervannsekspedisjon (N.A.B.U.). Spitsbergen. 1966.* Upublisert rapport i arkiv ved Tromsø Museum, arkeologisk avdeling. 1966.
- Starkov, V. F. *Rapport fra arkeologiske undersøkelser foretatt av den sovjetiske arkeologiske ekspedisjon på Svalbard sommeren 1978.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1978.
- Starkov, V. F. *Rapport om arkeologiske undersøkelser på Spitsbergen-arkipelaget i 1979.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1979.
- Starkov, V. F. *Om arbeidet til den arkeologiske ekspedisjonen i 1981.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1981.
- Starkov, V. F. *Feltarbeid på Spitsbergen i 1982.* Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1982.

- Starkov, V. F. *Rapport vedrørende arkeologiske undersøkelser utført av en sovjetisk ekspedisjon på Svalbard 1983*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1983.
- Starkov, V. F. *Arkeologiske utgravninger på Svalbard 1984*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1984.
- Starkov, V. F. *Undersøkelser på Svalbard 1985*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1985.
- Starkov, V. F. Russian arctic seafaring and the problem of the discovery of Spitsbergen. *Fennoscandia archaeologica III*: 67-72. 1986.
- Starkov, V. F. *Rapport om arkeologiske undersøkelser på Spitsbergen 1986*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1987.
- Starkov, V. F. *Rapport om arkeologiske undersøkelser på Spitsbergen 1988*. Upublisert rapport i Tromsø Museum arkiv, arkeologisk avdeling. 1988.
- Starkov, V. F. *Rapport om arkeologiske undersøkelser 1989*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1989.
- Starkov, V. F. *Rapport om arkeologiske undersøkelser på Svalbard i 1990*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1990.
- Starkov, V. F. *Rapport om den sovjetiske arkeologiske ekspedisjonens arbeid på Spitsbergen øygruppen i 1991*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1991.
- Starkov, V. F. Russian sites on Spitsbergen. I: *XX Polar Symposium*: 103-109. Lublin. 1993.
- Starkov, V. F. Spitsbergen in the system of Russian arctic seafaring. I trykk.
- Storå, N. Russian walrus hunting in Spitsbergen. *Etude/Inuit/Studies*, 11 (2): 117-138. 1987.
- Thomassen, A. H. *Rapport fra utgravning av kanonstilling, Longyearbyen, Svalbard 23. august - 3. september 1993*. Upublisert rapport i Tromsø Museums arkiv, arkeologisk avdeling. 1993.
- Tromsø Museum *Søknad om frigivelse av fredet kulturminne på Kapp Lee, Edgeøya, Svalbard*. Brev av 15.02.95.
- Tromsø Museums topografiske arkiv Diverse rapporter i arkiv på arkeologisk avdeling.

